

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЛОЗОВА Ольга Юріївна

УДК 351: 659.3/.4:323.2

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ**

Спеціальність 25.00.02 – механізми державного управління

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Ольга Лозова

Науковий керівник: СИЧЕНКО Віктор Володимирович, доктор наук з державного управління, професор, Заслужений працівник освіти України

Черкаси 2024

АНОТАЦІЯ

Лозова О.Ю. Організаційно-економічний механізм державного регулювання у сфері культури.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. – Національний університет цивільного захисту України. – Черкаси, 2024.

У дослідженні запропоновано розв’язання актуальної проблеми з обґрунтування теоретичних засад та розробки практичних рекомендацій щодо удосконалення організаційно-економічного механізму державного регулювання у сфері культури.

Досягнення визначеної мети зумовило вирішення наукових завдань. Було охарактеризовано напрями і методи державного регулювання сфери культури на сучасному етапі і систематизовано зарубіжний досвід організації державного регулювання і підтримки культури. Здійснено аналіз організаційно-економічного механізму і практики формування витрат державного бюджету на культуру, та обґрунтовано концептуальний підхід до формування витрат державного бюджету на фінансування організацій культури державного значення. У ході дослідження визначено напрями вдосконалення організаційно-економічного механізму програмного підходу в державному регулюванні у сфері культури і окреслено стратегічні напрями формування додаткових джерел фінансування витрат у сфері культури.

Об’єкт дослідження - державне регулювання у сфері культури, а предметом дослідження виступає організаційно-економічний механізм державного регулювання у сфері культури.

Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові прийоми досліджень і спеціальні методи, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах управлінської, економічної і споріднених з ними наук. В основу методології

дослідження було покладено системний підхід, методологічна специфіка якого визначається тим, що він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта і механізмів, що її забезпечують, на виділення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і зведення їх у єдину теоретичну картину.

Автором використано низку наукових методів, зокрема: гіпотетико-дедуктивний метод формування методології дисертаційного дослідження, який дав змогу сформулювати гіпотезу дослідження, побудувати евристичні моделі організаційно-економічного механізму державного регулювання в сфері культури.

Дедуктивний доказ висунутої гіпотези дослідження не тільки підтвердив правильність формування його методології, справедливість висновків, а й дав можливість також висунути й верифікувати практичні рекомендації з удосконалення досліджуваного об'єкта; структурно-функціональний аналіз, сутність якого полягає у виділенні елементів системи організаційно-економічного механізму державного регулювання у сфері культури; ряд порівняльних методів, що надали можливість аналізу стандартів організаційно-економічного механізму державного регулювання у сфері культури; статистичний метод, що дав змогу розкрити реальні й точні факти стану досліджуваного об'єкта; прогностичний метод, за допомогою якого визначено більш віддалені перспективи його розвитку; теоретико-концептуальний метод, що визначив напрям дослідження, втілений в аналізі функцій, структури та параметрів об'єкта, та дав змогу позначити, осмислити, описати та порівняти роль організаційно-економічного механізму державного регулювання у сфері культури, уточнити функції в діяльності кожної з підсистем, оцінити результати управлінського впливу, виявити перспективи й механізми.

Інформаційну базу дисертаційного дослідження становили нормативно-правові акти, праці зарубіжних і вітчизняних учених, Інтернет-ресурси,

статистична інформація Державного комітету статистики України та інших центральних органів виконавчої влади.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні наукового завдання щодо розвитку теоретичних засад та обґрунтування науково-прикладних рекомендацій з удосконалення організаційно-економічного механізму державного регулювання у сфері культури.

Найсуттєвіші результати дисертаційного дослідження, які містять наукову новизну, полягають у тому, що, вперше обґрунтовані і сформульовані шляхи вдосконалення організаційно-економічного механізму державного регулювання в області культури через подолання роз'єднаності органів державної влади, здійснюючих регулювання та створення консультативних органів для делегування права відбору проектів і програм і ухвалення рішень з їхнього фінансуванню і формування витрат державного бюджету, призначених на фінансування поточних і капітальних витрат організацій культури, розвиток програмного підходу в державному регулюванні у сфері культури.

Автором удосконалено концептуальний підхід до формування витрат бюджету на зміст підвідомчих організацій і розвиток їх матеріально-технічної бази, що носить цільовий, фактично програмний, науково і економічно обґрунтований характер, зводячи до мінімуму суб'єктивність і недостатню обґрунтованість при розподілі засобів бюджету, і дозволить більше обґрунтовано аргументувати об'єми фінансування, необхідні для забезпечення культурної діяльності, при щорічному і довгостроковому формуванні витрат та систематизацію зарубіжного досвіду організації державного регулювання і підтримки культури, що відрізняється синергетичною єдністю інституційного (зовнішньо притаманний, об'єктивний), комунікаційного та ціннісного (внутрішньо необхідний, суб'єктивний) рівнів та передбачає доопрацювання чинної нормативно-правової бази, інституалізацію розвитку культури й оновлення соціально-психологічних, медіа-комунікаційних та

мотиваційних технологій формування нового культурного середовища в державі.

У дисертації набуло подальшого розвитку: ціннісно-орієнтований підхід до модернізації державного регулювання щодо розвитку культури в Українській державі, шляхом обґрунтування ціннісної складової культури, як системоутворюючої, що передбачає в системі державних заходів її реалізації врахування, широкого спектру державних засобів та мотиваційного інструментарію щодо формування культури, та специфіки системи цінностей організації, правил і очікувань, які впливають на формування ціннісної складової культури, та наукове обґрунтування і передбачування державного регулювання в галузях інфраструктури, що припускає здійснення соціальної стандартизації і нормативного розрахунку бюджетної потреби з усіх видів послуг, що надаються, застосування нормативів фінансових витрат на надання державних або муніципальних послуг, яке не може вирішити усі проблеми планування у сфері культури, особливо на державному рівні, коли йдеться, по-перше, про унікальні установи культури і мистецтва, що є предметом нашої національної гордості і мають світове значення, а по-друге, про державну підтримку нових напрямів в культурній діяльності.

Основні положення й висновки дисертації можуть використовуватися фахівцями під час написання підручників і навчальних посібників, створення навчально-методичної літератури; в роботі органів державної влади та у процесі формування сучасних засад удосконалення організаційно-економічного механізму державного регулювання у сфері культури.

Ключеві слова: державне регулювання, державна політика, механізми державного регулювання, державна підтримка в культурній діяльності, організаційно-економічний механізм державного регулювання у сфері культури, ціннісно-орієнтований підхід до модернізації державного регулювання щодо розвитку культури.

ABSTRACT

Lozova O.Yu. Mechanisms of formation of the state youth policy of Ukraine.

The dissertation on competition of a scientific degree of the PhD in public administration, specialty 25.00.02 – mechanisms of public administration. – National University of Civil Defence of Ukraine. - Kharkiv, 2024.

The research proposed a solution to the current problem of substantiating theoretical foundations and developing practical recommendations for improving the organizational and economic mechanism of state regulation in the field of culture.

Achieving the specified goal determined the solution of scientific tasks. The directions and methods of state regulation in the field of culture at the current stage were characterized, and the foreign experience of organizing state regulation and support of culture was systematized. An analysis of the organizational and economic mechanism and practice of the formation of state budget expenditures for culture was carried out, and a conceptual approach to the formation of state budget expenditures for the financing of cultural organizations of state importance was substantiated. In the course of the study, directions for improving the organizational and economic mechanism of the program approach in state regulation in the field of culture were determined and strategic directions for the formation of additional sources of financing expenses in the field of culture were outlined.

The object of research is state regulation in the field of culture, and the subject of research is the organizational and economic mechanism of state regulation in the field of culture.

The methodological basis of the work is general scientific methods of research and special methods based on modern scientific principles of management, economics and related sciences. The methodology of the research was based on a systematic approach, the methodological specificity of which is determined by the fact that it focuses the research on the disclosure of the integrity of the object and the

mechanisms that ensure it, on the selection of various types of connections of a complex object and their reduction into a single theoretical picture.

The author used a number of scientific methods, in particular: the hypothetical and deductive method of forming the methodology of the dissertation research, which made it possible to form a research hypothesis, to build heuristic models of the organizational and economic mechanism of state regulation in the field of culture.

The deductive proof of the put forward research hypothesis not only confirmed the correctness of the formation of its methodology, the validity of the conclusions, but also made it possible to put forward and verify practical recommendations for improving the researched object; structural and functional analysis, the essence of which is the selection of elements of the system of the organizational and economic mechanism of state regulation in the field of culture; a number of comparative methods that made it possible to analyze the standards of the organizational and economic mechanism of state regulation in the field of culture; a statistical method that made it possible to reveal real and accurate facts about the state of the object under study; a prognostic method, with the help of which the more distant prospects of its development are determined; the theoretical and conceptual method that determined the direction of the research, embodied in the analysis of the functions, structure and parameters of the object, and made it possible to identify, understand, describe and compare the role of the organizational and economic mechanism of state regulation in the field of culture, to clarify the functions in the activity of each of the subsystems , evaluate the results of managerial influence, identify prospects and mechanisms.

The information base of the dissertation research was made up of legal acts, works of foreign and domestic scientists, Internet resources, statistical information of the State Statistics Committee of Ukraine and other central bodies of executive power.

The scientific novelty of the obtained results lies in solving the scientific task

of developing theoretical foundations and substantiating scientific and applied recommendations for improving the organizational and economic mechanism of state regulation in the field of culture.

The most significant results of the dissertation research, which contain scientific novelty, consist in the fact that, for the first time, the ways of improving the organizational and economic mechanism of state regulation in the field of culture are substantiated and formulated through overcoming the disunity of the state authorities that carry out regulation, the creation of advisory bodies for the delegation of law for selection of projects and programs and the adoption of decisions on their financing and the formation of state budget expenditures intended for the financing of current and capital expenditures of cultural organizations, the development of a programmatic approach in state regulation in the field of culture.

The author has improved the conceptual approach to the formation of budget expenditures for the content of sub-departmental organizations and the development of their material and technical base, which has a targeted, actually programmatic, scientifically and economically justified character, minimizing subjectivity and insufficient justification in the allocation of budget funds, and will allow more to reasonably argue the amount of funding necessary to ensure cultural activities, with annual and long-term formation of costs and systematization of foreign experience in the organization of state regulation and cultural support, which is characterized by a synergistic unity of institutional (externally inherent, objective), communication and value (internally necessary, subjective) levels and provides for the revision of the current regulatory and legal framework, the institutionalization of cultural development and the renewal of social-psychological, media-communication and motivational technologies for the formation of a new cultural environment in the state.

The dissertation developed further: a value-oriented approach to the modernization of state regulation regarding the development of culture in the

Ukrainian state, by substantiating the value component of culture as a system-forming one, which provides for the consideration of a wide range of state means and motivational tools for the formation of culture in the system of state measures for its implementation , and the specifics of the organization's system of values, rules and expectations, which influence the formation of the value component of culture, and scientifically based and predictable state regulation in the fields of infrastructure, which presupposes the implementation of social standardization and normative calculation of budgetary needs from all types of services provided, the application of standards of financial costs for the provision of state or municipal services, which cannot solve all planning problems in the field of culture, especially at the state level, when it comes, firstly, to unique institutions of culture and art, which are the subject of our national pride and are of world importance, and secondly, to state support of new directions in cultural activity.

The main provisions and conclusions of the dissertation can be used by specialists when writing textbooks and training manuals, creating educational and methodological literature; in the work of state authorities and in the process of forming modern foundations for improving the organizational and economic mechanism of state regulation in the field of culture.

Keywords: state regulation, state policy, mechanisms of state regulation, state support in cultural activities, organizational and economic mechanism of state regulation in the field of culture, value-oriented approach to the modernization of state regulation regarding the development of culture.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у фахових виданнях:

1. Лозова О.Ю. Ресурсний потенціал технологій публічного управління соціально-культурної діяльності. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління, 2024. № 1 (24). С.151-158

2. Лозова О.Ю. Нові ресурси фінансового забезпечення надання державних та муніципальних послуг установами культури. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління, 2024. № 2 (22).

3. Лозова О.Ю. Фінансування сфери культури: зарубіжний досвід. Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення. 2024. № 9. С. 77-83.

4. Lozova O. Features of public management of the culture sphere in the context of modern socio-cultural structure of society. Public administration and state security aspects. 2024. № 1. S. 33-45.

5. Lozova O. Models of regulation of entrepreneurial activities of budgetary institutions in the cultural sector. Public administration and state security aspects. 2024. № 2.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Лозова О.Ю. Організаційно-економічні механізми культурної політики в умовах ринку. Ольвійський форум – 2024 : стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі. Реформування публічного управління та адміністрування в умовах децентралізації влади та

наближення її до європейських стандартів : XXI Міжнар. наук. конф. 20–23 черв. 2024 р.: тези / Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2024. с. 128 - 132.

7. Лозова О.Ю. Формування організаційно-економічного механізму публічного регулювання у сфері культури. Наука і молодь у XXI сторіччі. Матеріали IX Міжнар. молодіжної наук.-практ. інтернетконф.: м. Полтава, 30 лист. 2023 року. / Полтава : ПУЕТ, 2023. – С. 853 – 856.

8. Лозова О.Ю. Розвиток людського потенціалу регіону : проблеми і можливості діяльності органів публічної влади у сфері культури. Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. за міжнародною участю. Публічне управління та адміністрування в Україні: євроінтеграційний поступ : Івано-Франківськ, 31 трав. 2024 р./ Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2024. С. 751 - 755

9. Лозова О.Ю. Сутність і специфіка сучасної державної культурної політики. Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика : міжнародна науково-практична інтернет-конференція, (Харків, 29 березня 2024 р.) / [редкол.: С. М. Домбровська та ін.]. Харків : НУЦЗУ, 2024. С. 26-29.

10. Лозова О.Ю. Державне регулювання сфери культури в Україні: суперечності і можливості. Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. «Україна у світових глобалізаційних процесах: культура, економіка, суспільство» 27-28 берез. 2024 р. / М-во освіти і науки України, Київ. ун-т культури і мистецтв. Київ:Ввид. центр КНУКіМ, 2024, Част. 1. С 51-54.

11. Лозова О.Ю., Сиченко В.В. Принципи державної культурної політики України. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Економіка та публічне управління: нові виклики та рішення: , Харків, 18-19 січня 2024 р. / Редкол.: В. В. Лебедченко та ін. Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 2024. С. 189-191.

12. Лозова О.Ю. Державне регулювання у сфері культури. III

Міжнародна наук.-практ. конф. «Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи» : 8 лют. 2024 р., м. Хмельницький.: Хмельницький університет управління та права ім. Л. Юзькова, 2024. 217 с.

ЗМІСТ

ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ	23
1.1. Специфіка культури як об'єкту державного регулювання	23
1.2. Динаміка розвитку державного регулювання у сфері культури	41
1.3. Методи державного регулювання сфери культури на сучасному етапі	56
Висновки до першого розділу	73
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОГО МЕХАНІЗМУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ	76
2.1. Зарубіжний досвід організації державного регулювання і підтримки культури	76
2.2. Оцінка організаційно-економічного механізму і практики формування витрат державного бюджету на культуру	98
2.3. Напрями діяльності державних установ культури та мистецтва	113
Висновки до другого розділу	125
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ	129
3.1. Концептуальний підхід до формування витрат державного бюджету на фінансування організацій культури державного значення	129
3.2. Вдосконалення організаційно-економічного механізму програмного підходу в державному регулюванні у сфері	

культури	140
3.3. Стратегічні напрями формування додаткових джерел фінансування витрат у сфері культури	152
Висновки до третього розділу	167
ВИСНОВКИ	169
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	173
ДОДАТКИ	199

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах глобалізації і становлення інформаційного суспільства особливу теоретичну і практичну актуальність набуває рішення проблем вдосконалення організаційно-економічного механізму державного регулювання у сфері культури.

Культура робить багатоплановий вплив на усі сторони життєдіяльності суспільства, вирішує задачу збереження, створення і розвитку духовних, моральних і культурних цінностей, а також відіграє важливу роль в розвитку цивілізації і економіки. Сфера культури специфічна - в одних секторах здійснюється пряма державна підтримка і регулювання, в інших - діють чисто ринкові стосунки, в третіх - робота ведеться через громадські і некомерційні організації. Одним з головних суб'єктів культурної політики є держава. Воно має найбільший об'єм ресурсів в цій сфері, а також має в розпорядженні різноманітні управлінські і владні важелі і структури.

Усе це визначає високу міру державної участі і дії на дану сферу. Для розвитку сприятливих економічних і соціальних тенденцій в країні потрібний державний протекціонізм відносно багатонаціональної культури України, який повинен створити умови для гармонійного розвитку суспільства, реалізації культурних потреб громадян, якнайповнішого розкриття творчого потенціалу творців культурних цінностей, забезпечити збереження і раціональне використання культурно-історичної спадщини.

Збалансована державна політика повинна перетворити область культури на добре організований і прогресивний сектор державної економіки. Досягнення цієї мети неможливе без чіткого визначення, передусім на рівні цілей і пріоритетів культурною політики і забезпечення цієї політики шляхом створення правових організаційних і економічних умов функціонування і

розвитку культури в суспільстві.

Питанням економіки культури і державного регулювання в даній сфері присвячені роботи ряду вітчизняних учених. Серед них: Б. Данилішин, В.Горник, А. Дегтяр, С. Домбровська, В. Ковальчук, А. Колот, О. Малишева, С. Мирвода, Я. Остафійчук, Г. Осипова, Г. Скляр, В.Сиченко, О. Поступна та інших

Значний вклад у вирішення цієї проблеми внесли такі зарубіжні учені як У.Бомол, У.Боуен, Р. Вільямс, Т. Габлер, Д. Кейнс, Э.Кугі, Ч.Лендрі, С. Манді, М.Маршалл, Р. Масгрейв, Ф.Матарассо, С. Мак-Кафі, Д.Осборн, Д.Роулз, М.Тітцель, А.Хак, Х.Хоггарт, Е.Еверітг і багато інших.

Незважаючи на багатоплановість і наукову обґрунтованість опублікованих робіт, процес формування економіки культури, безпосередньо пов'язаний з радикальними соціально-економічними перетвореннями, що сталися в нашій країні і вплинули на усі сфери життя і діяльності. Безліч теоретичних і практичних проблем державного регулювання у сфері культури чекають свого рішення.

Необхідність подальшого вдосконалення правових, організаційних, економічних і фінансових механізмів, здатних сприятливо впливати на економічні і соціальні тенденції в країні, очевидна. Все більшу актуальність набувають проблеми формування і ефективного функціонування, державної системи регулювання в області культури, формування більш ефективної економічної політики в даній сфері, вдосконалення мережі і механізму функціонування організацій культури, подальшого розвитку програмного підходу в здійсненні державної політики в області культури.

Усе це стало причиною вибору теми дисертаційного дослідження і зумовило його актуальність для теорії і практики вдосконалення організаційно-економічного механізму державного регулювання у сфері культури на сучасному етапі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано в межах науково-дослідної роботи «Розробка наукових основ державного управління у сфері безпеки ринку соціально-економічних послуг України з точки зору цивільного захисту» (державний реєстраційний номер 0112U002587), що розробляється навчально-науково-виробничим центром Національного університету цивільного захисту України. Конкретно дисертантом проаналізовано заходи удосконалення організаційно-економічного механізму державного регулювання у сфері культури.

Мета і завдання роботи. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення організаційно-економічного механізму державного регулювання у сфері культури.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність вирішення таких *завдань*:

охарактеризувати напрями і методи державного регулювання сфери культури на сучасному етапі;

систематизувати зарубіжний досвід організації державного регулювання і підтримки культури ;

здійснити аналіз організаційно-економічного механізму і практики формування витрат державного бюджету на культуру;

обґрунтувати концептуальний підхід до формування витрат державного бюджету на фінансування організацій культури державного значення ;

визначити напрями вдосконалення організаційно-економічного механізму програмного підходу в державному регулюванні у сфері культури;

окреслити стратегічні напрями формування додаткових джерел фінансування витрат у сфері культури.

Об'єкт дослідження - державне регулювання у сфері культури.

Предмет дослідження - організаційно-економічний механізм державного регулювання у сфері культури.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові прийоми досліджень і спеціальні методи, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах управлінської, економічної і споріднених з ними наук. В основу методології дослідження було покладено системний підхід, методологічна специфіка якого визначається тим, що він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта і механізмів, що її забезпечують, на виділення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і зведення їх у єдину теоретичну картину.

Автором використано низку наукових методів, зокрема: гіпотетико-дедуктивний метод формування методології дисертаційного дослідження, який дав змогу сформулювати гіпотезу дослідження, побудувати евристичні моделі організаційно-економічного механізму державного регулювання в сфері культури.

Дедуктивний доказ висунутої гіпотези дослідження не тільки підтвердив правильність формування його методології, справедливість висновків, а й дав можливість також висунути й верифікувати практичні рекомендації з удосконалення досліджуваного об'єкта; структурно-функціональний аналіз, сутність якого полягає у виділенні елементів системи організаційно-економічного механізму державного регулювання у сфері культури; ряд порівняльних методів, що надали можливість аналізу стандартів організаційно-економічного механізму державного регулювання у сфері культури; статистичний метод, що дав змогу розкрити реальні й точні факти стану досліджуваного об'єкта; прогностичний метод, за допомогою якого визначено більш віддалені перспективи його розвитку; теоретико-концептуальний метод, що визначив напрям дослідження, втілений в аналізі

функцій, структури та параметрів об'єкта, та дав змогу позначити, осмислити, описати та порівняти роль організаційно-економічного механізму державного регулювання у сфері культури, уточнити функції в діяльності кожної з підсистем, оцінити результати управлінського впливу, виявити перспективи й механізми.

Інформаційну базу дисертаційного дослідження становили нормативно-правові акти, праці зарубіжних і вітчизняних учених, Інтернет-ресурси, статистична інформація Державного комітету статистики України та інших центральних органів виконавчої влади.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні наукового завдання щодо розвитку теоретичних засад та обґрунтування науково-прикладних рекомендацій з удосконалення організаційно-економічного механізму державного регулювання у сфері культури.

Найсуттєвіші результати дисертаційного дослідження, які містять наукову новизну, полягають у тому, що:

вперше:

обґрунтовані і сформульовані шляхи вдосконалення організаційно-економічного механізму державного регулювання в області культури через подолання роз'єднаності органів державної влади, здійснюючих регулювання та створення консультативних органів для делегування права відбору проектів і програм і ухвалення рішень з їхнього фінансуванню і формування витрат державного бюджету, призначених на фінансування поточних і капітальних витрат організацій культури, розвиток програмного підходу в державному регулюванні у сфері культури;

удосконалено:

концептуальний підхід до формування витрат бюджету на зміст підвідомчих організацій і розвиток їх матеріально-технічної бази, що носить цільовий, фактично програмний, науково і економічно обґрунтований

характер, зводячи до мінімуму суб'єктивність і недостатню обґрунтованість при розподілі засобів бюджету, і дозволить більше обґрунтовано аргументувати об'єми фінансування, необхідні для забезпечення культурної діяльності, при щорічному і довгостроковому формуванні витрат;

систематизацію зарубіжного досвіду організації державного регулювання і підтримки культури, що відрізняється синергетичною єдністю інституційного (зовнішньо притаманний, об'єктивний), комунікаційного та ціннісного (внутрішньо необхідний, суб'єктивний) рівнів та передбачає доопрацювання чинної нормативно-правової бази, інституалізацію розвитку культури й оновлення соціально-психологічних, медіа-комунікаційних та мотиваційних технологій формування нового культурного середовища в державі;

набуло подальшого розвитку:

ціннісно-орієнтований підхід до модернізації державного регулювання щодо розвитку культури в Українській державі, шляхом обґрунтування ціннісної складової культури, як системоутворюючої, що передбачає в системі державних заходів її реалізації врахування, широкого спектру державних засобів та мотиваційного інструментарію щодо формування культури, та специфіки системи цінностей організації, правил і очікувань, які впливають на формування ціннісної складової культури;

наукове обґрунтування і передбачування державного регулювання в галузях інфраструктури, що припускає здійснення соціальної стандартизації і нормативного розрахунку бюджетної потреби з усіх видів послуг, що надаються, застосування нормативів фінансових витрат на надання державних або муніципальних послуг, яке не може вирішити усі проблеми планування у сфері культури, особливо на державному рівні, коли йдеться, по-перше, про унікальні установи культури і мистецтва, що є предметом нашої національної гордості і мають світове значення, а по-друге, про державну підтримку нових

напрямів в культурній діяльності.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення й висновки дисертації можуть використовуватися фахівцями під час написання підручників і навчальних посібників, створення навчально-методичної літератури; в роботі органів державної влади та у процесі формування сучасних засад удосконалення організаційно-економічного механізму державного регулювання у сфері культури.

Теоретичні рекомендації та напрацювання, викладені в дисертації, використовуються в роботі Новомосковської державної військової адміністрації Дніпропетровської області (довідка про впровадження №5572/0/538-24 від 04.09. 24)

Практичний доробок дисертаційного дослідження включено в роботу Управління культури, туризму, національностей і релігій Дніпропетровської обласної державної адміністрації (довідка про впровадження №421/0\14-24 від 11.06. 2024). Також ідеї та висновки дисертаційного дослідження застосовуються в навчальному процесі Комунального закладу вищої освіти "Дніпровська академія неперервної освіти" Дніпропетровської обласної ради"(Акт впровадження №350/1 від 17. 04.2024).

Особистий внесок здобувача. Теоретичні обґрунтування, практичні рекомендації, висновки, пропозиції та рекомендації, у тому числі й ті, що характеризують наукову новизну, мету й завдання, методичні підходи до їх вирішення, теоретичну цінність роботи та практичне значення одержаних результатів, отримані здобувачем особисто в ході дослідження.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дисертації доповідались і обговорювались на конференціях, конгресах і семінарах, зокрема: XXI Міжнародній науковій конференції «Ольвійський форум – 2024: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі. Реформування публічного управління та адміністрування в умовах

децентралізації влади та наближення її до європейських стандартів» (м. Миколаїв, 2024), IX Міжнародній молодіжній науково-практичній інтернет-конференції «:Наука і молодь у XXI сторіччі». (м. Полтава, 2023), Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю. «Публічне управління та адміністрування в Україні: євроінтеграційний поступ» (Івано-Франківськ, 2024), Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика» (Харків, 2024), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Україна у світових глобалізаційних процесах: культура, економіка, суспільство» (Київ, 2024), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економіка та публічне управління: нові виклики та рішення» (Харків 2024), III Міжнародній науково-практичній конференції «Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи» (м. Хмельницький, 2024).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано в 12 наукових працях, у тому числі – 5 статтях в наукових фахових виданнях, із них 1 стаття – в зарубіжному виданні, 7 – тез конференцій. Загальний обсяг публікацій автора за темою дослідження – 3, 85 др.арк.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації 203 сторінок. Обсяг основного тексту становить 176 сторінки. Список використаних джерел включає 197 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ

1.1. Специфіка культури як об'єкту державного регулювання

Культура охоплює широкий і різноманітний світ явищ. Сучасна наука налічує сотні, істотно відмінних один від одного, визначень поняття «культура». Позначення меж поширення терміну «культура» у край важливі для вибору правильної державної культурної політики.

Слово «культура» використовується людством не одне століття і має дуже багату історію смислів, що колись вкладалися в цей термін. в сучасності воно використовується в різних галузях науки та інших сферах людської практики. Видатний науковець Л. Р. Іонін, розглядаючи лінгвістичний розвиток слова «культура», виділяє в сучасних європейських мовах чотири основні його значення:

- 1) абстрактне позначення процесу інтелектуального, духовного, естетичного розвитку;
- 2) позначення стану суспільства, заснованого на праві, порядку, м'якості вдач і т. д.; у цьому сенсі слово «культура» збігається з одним із значень слова «цивілізація»;
- 3) абстрактна вказівка на особливості способу існування чи способу життя, властиві якомусь суспільству, якійсь групі людей, якомусь історичному періоду;
- 4) абстрактне позначення форм та продуктів інтелектуальної та насамперед художньої діяльності: музика, література, живопис, театр, кіно тощо;

Мабуть, саме останній зміст слова культура найпоширеніший серед

широкої публіки та найбільш близький до того, що використовується в даній роботі [68, с. 349].

На думку історика культури Уїльямса термін «культура», що спочатку означав «напрямок природного росту» (ми досі говоримо «сільськогосподарська культура»), потім був перенесений на процес людської освіти і виховання. На початку 19 століття поняття «культура» отримало значення «Загальний стан або образ думки», а пізніше - «загальний стан інтелектуального розвитку в суспільстві в цілому» і одночасно вужче значення «Сукупність мистецтв». До кінця 19 віку сформувалося визначення «спосіб життя цілком в його матеріальному, інтелектуальному і духовному аспектах» [80].

Декларація про світову культуру, прийнята на Всесвітній конференції з культурної політики під егідою ЮНЕСКО, дає таке формулювання: «в найширшому сенсі культурою можна назвати увесь комплекс найбільш яскравих духовних, матеріальних, інтелектуальних і емоційних рис, що характеризують суспільство або соціальну групу. Культура включає в себе не тільки мистецтво і літературу, але і спосіб життя, основні права людини, систему цінностей, традиції і світогляд» [103, с. 70].

У такому широкому тлумаченні слово «культура» означає «усе життя людське». У вужчому сенсі під культурою мається на увазі створення витворів мистецтва, тобто творча діяльність.

У одних країнах, де слово «культура» є практично синонімом слова «мистецтво», державна культурна політика спрямована в основному на розвиток образотворчого і театрального мистецтва, літератури. Інша точка зору припускає відношення до культури як до заняття людини в години дозвілля, тобто національного способу життя. Політика в області культури в країні, де дотримуються такої концепції, може торкатися і фольклорних танців, і особливостей національної кухні. «Тільки культура займається фундаментальними проблемами буття» таку характеристику досліджуваному

предмету дав М. Є. Швидкий у своїх наукових роботах [154].

Не можна не погодитися і з висловлюванням Т. М. Гудими про те, що культура суспільства визначається рівнем моральності, гуманності, патріотизму, громадянськості людей, що живуть в цьому суспільстві [112, с. 87].

У нашій країні до сфери культури «Основами законодавства України про культуру» віднесено широке коло питань. Це:

- виявлення, вивчення, охорона, реставрація і використання пам'ятників історії і культури;
- художня література, кінематографія, сценічне, пластичне, музичне мистецтво, архітектура і дизайн, фотомистецтво, інші види і жанри мистецтва;
- художні народні промисли і ремесла, народна культура в таких її проявах, як мови, діалекти і говори, фольклор, звичаї і обряди, історичні топоніми;
- самодіяльна (аматорська) художня творчість;
- музейна справа і колекціонування;
- книговидання і бібліотечна справа, а також інша культурна діяльність, пов'язана із створенням творів, друку, поширенням і використанням творів, архівна справа;
- телебачення, радіо і інші аудіовізуальні засоби в частині створення і поширення культурних цінностей;
- естетичне виховання, художня освіта, педагогічна діяльність в цій області;
- наукові дослідження культури;
- міжнародні культурні обміни;
- виробництво матеріалів, устаткування і інших засобів, необхідних для збереження, створення, поширення і освоєння культурних цінностей;
- інша діяльність, в результаті якої зберігаються, створюються,

поширюються і освоюються культурні цінності.

Дослідниками використовується типологія товарів і послуг із способу їх виробництва і реалізації, відповідно до якої усі блага підрозділяються на п'ять груп [102] :

- приватні блага, що замикаються на окремих індивідуумах;
- соціальні блага, що мають тільки соціальну корисність, виробництво таких благ забезпечує збереження культурної спадщини і обумовлює розвиток культури;
- комунальні блага, що мають індивідуальну корисність і властивість спільності в споживанні;
- змішані блага, що мають одночасно і приватну і соціальну значущість;
- змішано-комунальні блага, що поєднують одночасно індивідуальну корисність, комунальність в споживанні і соціальну корисність.

Відповідно до приведеного ранжирування благ державна фінансова підтримка поширюється на усі види благ, що мають соціальну корисність. Не можна не погодитися з тезою доповіді О.А. Гриценко про те, що соціальна корисність абсолютної більшості культурних благ вимагає від уряду раціональної поведінки економічного суб'єкта [64, с. 136].

Соціальна значущість культури, її багатоплановий вплив на розвиток цивілізації безпосередньо пов'язані з раціональністю використання населенням вільного часу, розширенням участі в культурному житті, розвитком культурної самосвідомості окремої особи і суспільства в цілому, забезпеченням збереження духовних, моральних і культурних цінностей, а також розвитком міжнародної культурної співпраці [30, с.14].

Взаємини держави з культурою і навпаки були каменем спотикання у багатьох дискусіях. Зокрема, у гуманітарних науках спостерігається точка зору, згідно з якою культура в один і той же момент може відчувати на собі

вплив змін у суспільстві та своєю чергою бути їх безпосереднім початківцем.

Таким чином, спостерігаючи на відносини між державою та суспільством, ми можемо припустити: вплив сфери культури на суспільні відносини може осмислюватись крізь призму філософського, культурологічного, соціологічного, психологічного та педагогічного розгляду, тоді як вплив держави на культури, на її стан у соціумі можуть бути предметом економічного дослідження.

Відносини між державою і культурою, цілі, що стоять перед державою в галузі культурного розвитку, форми та методи впливу на процеси, а також спонтанне реагування на культурні позиви суспільства, все це включає культурну політику держави. Грамотна культурна політика при цьому може складатися з наступних етапів:

- реалізація різних соціокультурних програм, виходячи з пріоритетів;
- виявлення пріоритету у розвитку культури, керуючись поточною кон'юнктурою та враховуючи реальні проблеми;
- та грамотний розподіл фінансових ресурсів для підтримки цих програм.

Два останні етапи ми можемо прийняти з натяжкою, оскільки дані дії щодо підтримки та розвитку культурної політики можливі в економічно-стабільний час.

Тому таким важливим питанням є пошук альтернативних методів реалізації культурної політики держави. Пріоритетні напрями у розвиток культури мають бути доповнені системою різних важелів, які стимулюватимуть найважливіші процеси у Україні [33].

Крім того, необхідність державного регулювання у сфері культури обумовлена рядом інших чинників.

Цей вплив культури на економічний розвиток країни, підвищення

продуктивності праці, ріст національного доходу. В процесі свого розвитку культура може абсолютно несподівано зробити істотний внесок в економічне процвітання країни.

Міжурядовою конференцією з використання культурної політики в цілях розвитку, що проводилася в Стокгольмі в 1998 році, культурна політика визнана одним з найважливіших компонентів політики стійкого розвитку у рамках існуючої системи [116, с.48].

Необхідність державного регулювання у сфері культури обумовлена специфічністю економічної діяльності в цій області. У культурі не може бути застосована у повному обсязі концепція універсальності ринкових регуляторів. Деякі види діяльності у сфері культури мають великий комерційний потенціал, успішно працюють в умовах ринку і через встановлену державою систему оподаткування є джерелом поповнення бюджетів відповідних рівнів. Проте багато видів культурної діяльності позбавлені комерційних можливостей, носять суспільно корисний соціально значимий характер, при цьому витрати виробництва об'єктивно перевищують ціни на вироблювані товари і послуги. Для розвитку таких видів культурної діяльності потрібно державне субсидування.

Крім того, державна фінансова підтримка окремих галузей культури обумовлена мериторним характером ряду культурних благ. Мериторними називаються блага, попит на які з боку приватних осіб відстає від «бажаного суспільством» і стимулюється державою. Концепція мериторики, запропонована у свій час Р. Масгрейвом, отримала широкий розвиток в роботах зарубіжних та вітчизняних дослідників [172].

В якості мотивації державного регулювання у сфері культури важливе значення культури як ефективного засобу дії на суспільство, знаряддя пропаганди офіційних цінностей. Держава використовує культуру на усіх рівнях для створення позитивного образу влади, в якості засобу проведення

успішнішої зовнішньої політики.

Втручання держави в розвиток культурної діяльності також потрібне для забезпечення реалізації конституційних норм:

- що гарантують захист прав і свобод людини і громадянина, свободу масової інформації, свободу літературної, художньої, наукової та інших видів творчості, право кожного на участь в культурному житті і користування установами культури, на доступ до культурних цінностей, а також що одночасно зобов'язують кожного піклуватися про збереження історичної і культурної спадщини, берегти пам'ятники історії і культури.

Крім того, держава, будучи одним з головних суб'єктів культурної політики, має найбільший об'єм різноманітних ресурсів у сфері культури - це владні, управлінські, трудові, матеріальні і грошові. Для забезпечення раціонального використання цих ресурсів також потрібне державне регулювання.

Культурна політика повинна враховувати усі елементи, що визначають культурне життя: творчість, збереження культурної спадщини, поширення культури, її доступність. Визначення цілей і пріоритетів політики держави у сфері культури знаходиться, безумовно, в прямій залежності від політичного і економічного устрою суспільства, його соціальних і етнічних цінностей, традицій, що історично склалися.

Цікаві основні концептуальні питання, що виникають при виборі основних орієнтирів державної культурної політики, сформульовані Ф. Матарассо і Ч. Лендррі [173, с. 104]. Ось основні з них.

- Культура як сфера мистецтва або культура як спосіб життя? Тобто, наскільки широке коло сфер життя повинна включати культурна політика?
- Культурна демократія (забезпечення доступності культури, поширення культурних цінностей, ріст споживання культурних цінностей) або повна демократизація культури?

- Самодостатність культури або культура як інструмент розвитку суспільства? Наскільки орієнтованою на розвиток суспільства має бути культурна політика?

- Мистецтво - це громадське благо, або його роль в суспільстві залежить від його застосування? Наскільки нейтральним має бути мистецтво?

Переваги у вирішенні цих концептуальних питань визначають основи державного регулювання у сфері культури і наслідку політики, що проводиться.

«Основами законодавства України про культуру» державна культурна політика (політика держави в області культурного розвитку) визначена як сукупність принципів і норм, якими керується держава у своїй діяльності по збереженню, розвитку і поширенню культури, а також сама діяльність держави в області культури.

Згідно прийнятої типології учасники культурної діяльності підрозділяються на прямих і непрямих. До прямих учасників відносяться споживачі культурних благ, творці культурних цінностей, збирачі і охоронці культурних цінностей, організації культури. До непрямих учасників культурної діяльності відносяться благодійні фонди і організації, спонсори, а також «пірати», що безкоштовно використовують у своїх цілях культурні блага [97].

Державне регулювання економіки є системою заходів законодавчого, виконавчого і контрольного характеру. Організаційно-економічний механізм регулювання - це сукупність економічних методів, принципів, стимулів управління, а також каналів їх реалізації для досягнення поставлених цілей. Частиною організаційно-економічного механізму господарювання є фінансовий механізм, що включає систему фінансових важелів організації, планування і стимулювання використання фінансових ресурсів.

Для вирішення конкретних завдань розвитку галузі культури потрібне

«поширення економічних стосунків на сферу культури з урахуванням специфічних особливостей галузі, потрібно побудувати механізми, що регулюють процеси, що відбуваються в культурі, у тому числі процеси виробництва, реалізації і споживання товарів і послуг культури.

Як правило, оцінка доцільності витрат здійснюється за допомогою трьох показників: економічності, продуктивності використовуваних ресурсів і результативності. Проте ці індикатори не завжди застосовні в оцінці ефективності заходів, що проводяться у сфері культури, наділеної соціальною місією, і вирішального значення набуває категорія результативності.

Виразити характеристики соціально-економічної ефективності культури кількісними і якісними показниками найчастіше не представляється можливим. Частково ефективність культури оцінюється мірою раціональності використання культурних ресурсів, до яких можна віднести і матеріальні культурні цінності (рухомі і нерухомі пам'ятники історії і культури, музейні, бібліотечні і архівні фонди, фільмофонди, телерадіофонди і так далі), і діяльність окремо взятих організацій, що функціонують у сфері культури.

Крім того, хотілося б зв'язати поняття ефективності культури і культурної політики з рівнем використання нематеріальних цінностей, а також створенням законодавчих і фінансово-економічних умов для повного розкриття творчого потенціалу творців культурних цінностей [75, с.29].

У практиці для оцінки ефективності галузі культури, а також при щорічному і довгостроковому плануванні, використовуються кількісні показники забезпеченості населення установами культури і споживання культурних благ і послуг, які не завжди відбивають процеси, що реально відбуваються, повною мірою. Ці цифри майже нічого не скажуть про якість послуг, що надаються, і створених витворів мистецтва, і наскільки задоволені потреби суспільства. При сучасному розвитку рекламних технологій, що забезпечують фінансовий успіх, високі статистичні показники відвідування

заходу можливі і при дуже сумнівній якості товару і послуги. Проте, вивчення динаміки цих показників дозволяє виявити основні тенденції змін, що відбуваються в культурній діяльності [53, с.148].

Культура України має найбагатший потенціал. Унікальність нашої держави по мірі територіальної, соціально-економічної, етнічної різноманітності ще більше ускладнює процеси формування і реалізації державної культурної політики.

Величезною цінністю для усього народу України є культурна спадщина (пам'ятники історії і культури) народу України, які є невід'ємною частиною всесвітньої культурної спадщини. За даними Міністерство культури та інформаційної політики України на державному обліку в Україні перебуває 152 тис. пам'яток культурно-історичної спадщини, з яких 56 тис. - пам'ятки історії, 7 тис. - пам'ятки монументального мистецтва, близько 15 тис. - пам'ятки містобудування та архітектури. Нерухомі святині зберігаються просто неба, інші пам'ятки історії, матеріальної та духовної культури нації - у музеях України [123].

На території України розташовані 8 об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, зокрема Києво-Печерська Лавра та Софійський собор, древній Херсонес та прадавні букові ліси в Карпатах, ансамбль історичного центру Львова, який об'єднує давньоруську та середньовічну частину міста, а також територію Собору Святого Юра на Святоюрській горі (120 га), геодезична дуга Струве є одним із найважливіших об'єктів геодезичної спадщини у світі та також занесена до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, Резиденція митрополитів Буковини і Далмації в Чернівцях, дерев'яні церкви Карпатського регіону та історичний центр Одеси.

Збереження культурної спадщини, у тому числі пам'ятників історії і культури, традиційно є одним з пріоритетних напрямів політики держави в області культури. Останніми роками в Україні намітилися деякі позитивні

тенденції в забезпеченні державою збереження пам'ятників історії і культури. В той же час в забезпеченні державою збереження пам'ятників історії і культури залишаються не вирішеними важніші проблеми, рішення яких не терпить зволікання. Стан більшої частини об'єктів, що охороняються державою як пам'ятники історії і культури, можна охарактеризувати як незадовільний, значна частина пам'ятників потребує вжиття термінових заходів по їх порятунку від руйнування, ушкодження і навіть знищення [146].

Культурне життя країни визначає діяльність понад 18 тис. публічних бібліотек (з урахуванням бібліотек тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя, Донецької та Луганської областей), мережа закладів культури клубного типу, які належать до Міністерство культури та інформаційної політики України становить 413 закладів. Мережа клубних закладів у сільській місцевості складає 364 заклади. Мережа закладів культури всіх систем та відомств складає 445 закладів, 576 музеїв та 122 філії у складі музеїв, 113 театрів, що знаходяться в державній та комунальній власності, кількість недержавних театрів – значно більша, але, на жаль, статистикою не обрахована, 535 парків культури і відпочинку, 270 концертних організації, 6 державних регіональних цирків та Національний цирк в Києві, сім зоопарків мають статус загальнодержавного значення: Київський, Миколаївський, Менський, Одеський, Рівненський, Харківський і Черкаський (інші, десятки приватних і державних зоологічних парків – місцевого значення), 105 юридичних осіб-компаній у сфері кінопрокату, а також 13 фізичних осіб, 2352 дитячих музичних, художніх, хореографічних шкіл і шкіл мистецтв. Музейні фонди налічують 27,2 млн. експонатів основного фонду, бібліотечні фонди нараховують майже 150 мільйонів паперових книжок (рис. 1.1) [124].

Рис.1.1 Склад сфери культури

Зміни політичної системи і економічної ситуації в країні, низький рівень матеріального добробуту населення позначаються на стані культури і, у тому числі на структурних змінах мережі масових установ культури. Неконтрольоване зростання цін і низька заробітна плата населення привели в 1990-х роках до значного скорочення аудиторії організацій культури. Останніми роками намітилися окремі позитивні тенденції на ринку пропонуванних послуг у сфері культури, розширився їх асортимент.

Зростає число професійних театрів практично усіх жанрів, концертних організацій і самостійних колективів. В порівнянні з минулим десятиріччям

кількість збільшилася в 2,5 рази. Виникли нові форми театрів театри-студії, приватні антрепризи, товариства акторів. Але при цьому число глядачів зменшилося за цей же період. Скоротилася гастрольна діяльність, робота на селі і інші збиткові види театральної і концертної діяльності.

Сталий розвиток має мережа державних музеїв. Їх кількість збільшилася в порівнянні з 1990-ми роками більш ніж в півтора рази. Число відвідувань музеїв, що різко знизилася в 1990-х роках, поступово збільшується, і в 2020 році воно склало 75,9 млн [20].

Але як і раніше стійкою залишається тенденція скорочення мережі загальнодоступних бібліотек, клубних установ і парків культури і відпочинку. Так, в 1980-і роки налічувалися більше 22 тисяч бібліотек, а до 2020 року їх кількість знизилася до 18 тисячі. Чисельність читачів в порівнянні з 1985 роком зменшилася на 27 % і склала в 2020 році 29,2 млн. чоловік. Взагалі число установ культурного дозвілля скоротилося з 18,7 тисяч в 1970 році до 6,2 тисяч в 2020 році, тобто на одну третину. Одна з причин цього процесу полягає в тому, що місцеві адміністрації і відомства не в змозі утримувати ці установи культури [65].

До 2020 року майже в 2 разів скоротилася кількість кіноустанов в порівнянні з 1990 роком, а число відвідувань кінотеатрів зменшилося в 4 рази.

У культурній діяльності є окремі ділянки, які не лише окупаються самі, але і приносять відчутний прибуток. Швидкими темпами розвивається індустрія культури в нашій країні, росте число недержавних організацій культури. Форми приватного капіталу в культурі варіюють від дрібного індивідуального підприємництва до великих транснаціональних корпорацій. У зону комерційного підприємництва входять індустрія розваг, естрадне мистецтво, велика частина коштів масової інформації, поліграфічної промисловості, звукозапис, реалізація музичних дисків, аудіо-, відеокасет і інших товарів культурного призначення, ювелірна справа, індустрія моди і так

далі. Розвиток ринку послуг в цих сферах відбувається практично поза рамками державного сектора.

Вдивляючись у сучасний розвиток культури, можна відзначити, що держава неефективно використовує методи стимулювання, що існують в економіці. Це стосується і бюджетних і позабюджетних джерел фінансування (рис. 1.2).

Рис. 1.2 Джерела фінансування сфери культури.

Слід зазначити, що відомча статистика Міністерства культури та інформаційної політики України, характеризує лише діяльність організацій,

що входять в систему міністерства. Відсутність даних про наявність, діяльність і відвідуваність більшості видів недержавних організацій, що функціонують у сфері культури, не дає можливості оцінити з повною достовірністю динаміку процесів, що відбуваються в культурі. Здається доцільною розробка і впровадження механізму обліку цих даних, як необхідного компонента основи розробки реалістичної державної політики у сфері культури.

Різні можливості доступу до ресурсів призводять до того, що організації, що надають часом один і той самий обсяг послуг, мають різний обсяг фінансування.

Слід зазначити, що співвідношення часток різних джерел фінансування визначається особливостями національної культурної політики. Так, наприклад, у Франції, Німеччині у структурі доходів організацій культури переважає державне фінансування, тоді як у США більшу частину доходів забезпечують власні та залучені кошти.

У державних організаціях культури працює 324,4 тис. чоловік [72, с. 147]. Реформування економіки, котре супроводжувалося значним спадом виробництва, ростом бюджетного дефіциту і державного боргу, привело до загострення ряду соціальних проблем. Одна з них — невеликий рівень заробітної плати. Середньомісячна заробітна плата працівників культури, що склала в 2020 році по галузі 5722 гривні, що є значно меншою від середньої по Україні і складає 56,6 % від середньої зарплати працівників виробничих галузей.

Багато керівників установ культури йдуть на вимушені заходи, «роздуваючи» свої штатні розклади і за рахунок вакансій збільшуючи фонд заробітної плати. За даними Міністерство культури та інформаційної політики України в 2020 році налічувалося 7 тисяч вакансій. «Лідерами» серед таких організацій були Національний музей історії України і Національна бібліотека

України імені В. І. Вернадського [100, с. 253].

Попри те, що тарифна частина заробітної плати у державних організаціях культури складає не більше 40 %, а в деяких установах 20 %, а іншу частину заробітної плати складають надтарифні виплати, рівень оплати праці працівників культури як і раніше залишається у край низьким.

Підвищення тарифних ставок, перехід на галузеву систему оплати праці або контрактну систему оплати, або іншу систему оплати праці працівники культури повинні мати гідну заробітну плату, і це позитивно позначиться на розвитку нашого суспільства.

У більшості установ культури для підвищення заробітної плати співробітників використовуються позабюджетні джерела. Вирішення цього питання відповідно до чинного законодавства знаходиться в повній компетенції керівництва установи. Вивчення практичної діяльності організацій культури виявило велику різноманітність підходів до витрачання засобів, що отримуються від підприємницької і іншої діяльності, що приносить дохід.

Здається необхідною розробка міністерством певних методичних рекомендацій по використанню цих засобів, у тому числі і на заробітну плату, а також уважніший розгляд і аналіз звітних кошторисів доходів і витрат підвідомчих організацій при їх твердженні.

У різних секторах культурної діяльності процес залучення додаткових коштів відбувався по-різному – залежно від можливостей установ культури. Так, позабюджетні доходи театрів зросли 4,4 рази, музеїв – у 3,6 разів, зоопарків – у 3,7 разів, а концертних організацій у 2,6 разів, церков у 2,7 разів, клубних установ у 3,2 рази. Темпи зростання позабюджетних надходжень по державним установам як загалом у системі і по окремим їх видам випереджають відповідні темпи зростання за регіональними організаціями. Загалом у державних установах позабюджетні надходження зросли у 3,7 разів

(по регіональних – у 3,4 рази), у тому числі по театрах у 7 разів (по регіональним – у 3,3 рази), музеям у 3,9 разів (по регіональним – у 3 рази) [40].

Коментуючи подібне зростання позабюджетних доходів, слід наголосити, що реалізований він був в основному за рахунок підвищення цін на квитки та заміщення безкоштовних населення видів культурних послуг на платні.

Тому, як заходи підвищення ефективності економічної діяльності організацій культури можна зробити таке: спонукати державу до більш активного стимулювання самостійної підприємницької діяльності, а також більше спонукати некомерційні організації культури та мистецтва до економічної ініціативи та підвищувати їхню заповзятливість.

Але наведені чинники зростання позабюджетних доходів неможливо розглядати як джерело добробуту організацій культури. Розраховувати на можливості продовження багаторазового підвищення цін на культурні послуги та збільшення доходів від орендної плати не доводиться. Цей ресурс – сам собою більш ніж сумнівний – вичерпаний і, очевидно, повністю. Крім того, важливо враховувати соціальні наслідки такої стратегії. Багаторазове зниження відвідуваності кінотеатрів, театрів, концертних залів, музейних експозицій, збіднення книжкових фондів бібліотек та руйнування нерухомих пам'яток культури, якісні зміни у самому зміст культурної діяльності, розвиток антисоціальних форм проведення дозвілля та деформація ставлення до праці – ось та ціна, яку заплатила вітчизняна культура за допущене державою у минуле десятиліття майже дворазове скорочення (у порівнянних цінах) витрат на культуру [10, с. 28].

В якості обґрунтування такого твердження можна навести приклад витрачання позабюджетних коштів на оплату праці в Національна музична академія України в 2019 році. Розміри оплати праці професорсько-викладацького складу з позабюджетних джерел неправомірно занижувалися і

фактичні виплати на ці цілі були в 3 разу нижче розмірів виплат адміністративно-управлінському персоналу [56].

Позабюджетні засоби не можуть і не повинні замінити бюджетне фінансування, але витрачання цих засобів має бути максимальне ефективно в цілях виконання організаціями культури своїх статутних завдань.

Тому в наступні роки основні зусилля держави мають бути зосереджені не так на скороченні державних витрат на культуру – продовження цього «шляху в нікуди» загрожує вже незворотними наслідками – а на підвищення ефективності використання бюджетних коштів та відновлення. Розуміючи, що тільки бюджетна підтримка галузі була, є й залишиться в майбутньому гарантією виконання культурою та мистецтвом тих соціальних завдань, які ставить перед ними будь-яку цивілізовану державу, слід ясно усвідомлювати, що сама система бюджетного фінансування культури потребує серйозної модернізації.

Державний рівень влади має свої повноваження та обов'язки у сфері ведення державної політики у сфері культури та мистецтва – це визначення пріоритетів реформування галузі, забезпечення рівних прав та свобод людини в галузі культури, встановлення основ державної культурної політики, ухвалення державного законодавства у сфері культури та державних програм збереження та розвитку культури, правове регулювання відносин власності, основ господарської діяльності та порядку розпорядження національним культурним надбанням України, формування державного бюджету щодо витрат на культуру.

1.2. Динаміка розвитку державного регулювання у сфері культури

Вплив держави на культуру в тій чи іншій мірі виявляється всюди у всі часи існування самих держав. При цьому форми і способи впливу держави на культуру різноманітні.

Складність феномена «культура» проектується і на розуміння культурної політики. З погляду вчених соціально-гуманітарного профілю, культурна політика - об'єкт теоретичних досліджень, основною метою яких є визначення та інтерпретація базових понять, типологізація моделей, виявлення структурно-функціональних взаємозв'язків та взаємозалежностей у системі управління та регулювання у сфері культури. Багатьма дослідниками підтримуються ідеї про культурну політику як цілеспрямовану діяльності будь-якої держави, що забезпечує стабільність суспільства в різні історичні періоди. На думку інших, культурна політика виникла у Європі наприкінці XVIII в. і сформувалася як складне явище, що включає до себе й національні пріоритети, мовну політику, концептуальне забезпечення організації культурно-освітніх та культурно-дозвіллевих установ.

С. С. Загребін пропонує розглядати культурну політику у трьох ракурсах:

- теоретичному аспекті як абстрактну ідеальну модель відношення влади та культури;
- прикладному аспекті, як систему пріоритетів органів державної влади, які декларуються у відповідних програмах розвитку культури на державному та регіональному рівнях;
- конкретно-історичному аспекті як реальну систему відносин суб'єктів культури [15, с.7].

Регулювання соціокультурного життя, розробка нових принципів

культурної політики сприяли утвердженню наукового підходу до вивчення культурної політики та діяльності її суб'єктів. Державна культурна політика - це особливий інструмент стратегічного управління країни, що забезпечує її цілісність та розкриває перспективи її соціокультурного розвитку.

Поняття «культурної політики» як сфери діяльності державних та громадських інститутів у науковий обіг введено відносно нещодавно - кілька десятиліть тому, коли були зроблені перші спроби осмислення сутності цього феномену теоретично. Нині дедалі більше стверджується погляд на культуру, з одного боку, як на систему конкретних цінностей, з іншого – як на інструмент, здатний надавати спрямований і прогнозований вплив геть на всі сфери життєдіяльності людей. Не випадково сьогодні жодна держава, жоден регіон не може обійтися без цілком певної цілеспрямованої культурної політики, її формування та здійснення стає важливим і невідкладним завданням [69, с. 132].

Звернемося до визначення слова «культурна політика». Одне з перших визначень цього терміна було на круглому столі ЮНЕСКО в 1967 року у Монако. У доповіді «Політика у сфері культури - попередні міркування» під політикою у сфері культури було вирішено розуміти «комплекс операційних принципів, адміністративних та фінансових видів діяльності та процедур, які забезпечують основу дій держави у галузі культури». у цьому контексті реалізація політики у сфері культури представляє собою «всю суму свідомих і обдуманих дій (або відсутність дій) у суспільстві, спрямованих на досягнення певних культурних цілей, за допомогою оптимального використання всіх фізичних та духовних ресурсів, які має суспільство на даний час» [94, с. 27]. Під культурною політикою також мається на увазі діяльність, пов'язана з формуванням та узгодженням соціальних механізмів та умов культурної активності як населення загалом, так і всіх його груп, орієнтованих на розвиток творчих, культурних та дозвільних потреб.

Культурна політика - це боротьба інтересів різних суб'єктів культурного життя, в якій найсуттєвішу роль відіграє розподіл різних ресурсів - фінансових, матеріальних, кадрових та інформаційних. Найбільш сильним її суб'єктом є держава, яка має найбільші ресурси і можливості впливу на культурне життя. Цей вплив здійснюється через управління наукою, мистецтвом, релігією через вироблення та транслювання державної ідеології за допомогою системи освіти та засобів масової комунікації [186, с.49].

Основним суб'єктом культурної політики, як вже визначалось вище, за визнанням багатьох дослідників, вважається держава, що володіє як найбільшим обсягом ресурсів, та й різноманітними управлінськими органами, які надають безпосередній вплив на різні сектори культурної сфери. Саме тому в завдання держави і входить узгодження інтересів всіх суб'єктів культурного життя, оскільки державна культурна політика реалізується за рахунок ресурсів, що належать всьому суспільству. Це передбачає досягнення суспільної згоди щодо концептуальних уявлень про місце та роль культури в житті суспільства, про належний стан культурного життя, що дозволяє розробляти та здійснювати різні культурні програми за допомогою розподілу різного виду ресурсів. Зрештою, саме держава має забезпечити збереження різноманіття всієї накопиченої попередніми поколіннями системи цінностей у єдиному культурному просторі. Говорячи про відмінності у культурних стратегіях, нерідко виділяють три типи участі держави у культурній політиці, які були використані європейськими державами за останні п'ятдесят років, до них відносять такі:

1. Харизматичну політику, сенс якої полягає у підтримці з боку держави, передусім, організацій та окремих персоналій, які мають загальнонаціональне значення та відомі поза даної держави.

2. Політику доступності, основні зусилля якої концентруються на забезпеченні рівного доступу різних категорій населення до зразків та

артефактів, визнаних (з різних причин) класичними вершинами культурної та художньої діяльності.

3. Політику культурного самовираження, в рамках якої цінною визнається будь-яка спроба культурної самоідентифікації (місцевої або професійної спільноти, діаспори, соціальної групи або будь-якої іншої «меншості»). у цьому випадку класична культурна ієрархія зникає, а чільне місце естетичних категорій виявляється зайнятим цінностями культурної комунікації та самовираження [125].

Як першочергове завдання державної культурної політики виступає створення умов для утворення єдності культурного простору, рівних можливостей для мешканців різних територій країни та представників різних соціальних груп для отримання доступу до культурних цінностей, для діалогу культур у багатонаціональній державі, а також формування орієнтації особистості та соціальних груп на цінності, що забезпечують модернізацію українського суспільства. Реформування у сфері культури є прямим наслідком економічних та політичних перетворень, що відбуваються в державі. Необхідний пошук таких рішень, які б, з одного боку, забезпечили збереження культурних цінностей, з другого - створити економічні механізми, що дозволяють культурі ефективно розвиватися за нових ринкових умов.

Цілі культурної політики держави на етапі розвитку можна поділити на три основні блоки:

- збереження культурної спадщини, національного багатства (класичний підхід до культурної політики);
- забезпечення рівного доступу до культурних цінностей та інтеграція у світовий культурний процес;
- функціонування культури за умов ринку, економічна рентабельність сфери культури [41, с.30].

Канадські вчені Г. Шартран і К. Маккафі в 1985 році, аналізуючи досвід

державної культурної політики в різних країнах, дійшли висновку про існування як мінімум чотирьох концептуальних установок держави щодо культури: «архітектора», «натхненника», «інженера» та «патрона».

Держава в ролі «архітектора» підтримує та фінансує будь-які прояви культури. Культурна політика виступає частиною всієї соціальної політики, та її метою стає загальне поліпшення добробуту народу. (Подібна практика склалася вже у феодальну епоху, коли підтримка мистецтва вважалася чесною, характерна для Франції та інших країн Західної Європи. Також дана політика характерна для СРСР раннього періоду.)

Виступаючи у ролі «натхненника» держава стимулює приватні чи колективні вкладення культуру, яке фінансова підтримка здійснюється у формі зустрічних субсидій. Яскравим представником тут вважається США. Відмінною рисою цього є, що держава використовує як економічні методи, у вигляді податкових пільг, а й створює у суспільстві відповідну атмосферу, стимулюючи вклади у духовну сферу, а заклади культури — для пошуку нових фондів, приватних осіб. Така політика нестабільна, залежить від фінансування, настроїв та уподобань вкладників [126, с.163].

Роль «інженера» стає можливим для держави лише тому випадку, якщо є єдиним власником матеріальної бази культури. У цьому випадку культурна політика пов'язується та прямує на цілі виховання та освіти. (Характерна для культурної політики СРСР, яка формувалася за державною моделлю, відповідно до державної ідеології.)

Роль «патрона» передбачає максимальну відстороненість державних чиновників від втручання у творчі процеси, від розподілу державних субсидій некомерційним організаціям культури та мистецтва. При цьому фондами фінансового забезпечення та розвитку культури розпоряджаються поради мистецтв. Прикладом таких держав є Скандинавські країни, Великобританія. В результаті тут посилюється роль експертів, підтримуються культурні

інновації, держава досить гнучко реагує на зміни у культурі [16].

Використання практично тій чи іншій моделі культурної політики багато в чому залежить, з одного боку, від розуміння державою призначення та функцій культури у суспільстві, з іншого - від конкретної історичної ситуації країни. При цьому зі зміною ситуації можлива зміна та парадигми культурної політики.

Все більше процесів, що відбуваються в культурній сфері, регулюються у вигляді товарно-грошових відносин. На рівні державного дискурсу простежується явна тенденція розглядати культуру як економічний ресурс, і це задає зовсім інший вектор культурної політики, яка потребує впровадження управлінських технологій у менеджмент організацій культури. Сучасні умови соціально-економічного розвитку диктують умови комплексного фінансування культури, де одним із механізмів виступає приватно-державне партнерство. Глибокі соціальні трансформації під час недавніх реформ в Україні повели за собою реструктуризацію системи управління та регулювання у сфері бізнесу та підприємництва, а й у державному секторі.

Багато закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та закладів культури вступають сьогодні у відносини конкуренції та змушені переходити до нових форм та механізмів управління з метою збереження життєздатності, економічної рентабельності. Особливо складно ці процеси протікають у сфері культури, яка традиційно субсидувалася державою і в даний момент поставлена в жорсткі рамки «недофінансування», що породжує необхідність пошуку «шляхів виживання», способів досягнення ефективного існування [43, с. 127].

Певні труднощі виникають у зв'язку з проблемою державного регулювання в сфері культури, оскільки йдеться про необхідність розробки особливого «управлінського алгоритму», що дозволяє враховувати специфіку культури, сутнісні характеристики якої є свобода і творчість. адже, з одного

боку, культура як система, яка сама організована, відтворює креативне (нелінійне, нестійке, нестабільне) середовище, в якому здійснюється зміна інноваційних оновлень та становлення традицій. з іншого боку, регулювання як раціональна діяльність, що здійснюється різними суб'єктами, що приймають на себе обов'язки та відповідальність за типи, форми та способи комунікаційної активності, за розвиток та ризики, за результати взаємодії здійснюється в динамічному соціальному середовищі, у контексті культурно-цивілізаційних змін.

Фактично насильницька християнізація Русі стала передумовою і основою цілісності вітчизняної культури. Одним з найбільш поширених способів впливу держави було князівське і царське замовлення. Зводилися храми, монастирі, як своєрідні центри культури і хранителі національних традицій. В 17-му столітті - з'явилася система підготовки і функціонування художніх кадрів - Наказ кам'яних справ, майстерні Збройової палати [61, с. 35].

Відкрите в 1802 році Міністерство народної просвіти стало одним з найважливіших органів управління культурою. У його веденні знаходилися усі учбові заклади, Академія наук, бібліотеки, друкарні, значна частина музеїв. Бюджет Міністерства складав 1-2 % від загального бюджету держави. Частина установ культури знаходилося у веденні Міністерства Імператорського двору і доль, що утвореного в 1826 році і підкорялося безпосередньо імператорові. У 18-19 віках держава направляла основну частину фінансових коштів, що виділяються на культуру, на підтримку театрів і найбільших музеїв і бібліотек, інші організації культури здійснювали свою діяльність за рахунок приватних вкладень, пожертвувань, надходжень від заходів, що проводилися, членських внесків і пайових вкладів.

Реформи, що сталися в 1917 році, безпосередньо торкнулися і культурного життя. Зміна політичної, економічної, соціальної і ідеологічної парадигми в діяльності держави зажадала зміни господарського механізму

функціонування організацій культури.

У роки радянської влади в нашій країні здійснювалася патерналістська політика держави у сфері культури, яка виражалася в директивному регулюванні усього культурного життя країни. У кінці 30-х років був утворений Всесоюзний комітет у справах мистецтв при Раді Народних Комісарів СРСР і відповідні комітети в союзних республіках. У 1953 році — створено Міністерство культури СРСР і Міністерство культури Української РСР.

Політиці, що проводилася, були властиві пригнічення механізмів саморегулювання культурного життя, підпорядкування її партійно-державної волі, загальне одержавлення в культурі, відсутність альтернативних форм задоволення культурних потреб населення, жорстке адміністративно-командне регулювання діяльності організацій культури органами державної влади, позбавлення організацій якої-небудь самостійності і, як результат, повне виключення культури з ринкових стосунків. Театри, музеї, бібліотеки і інші організації культурної сфери були звільнені від необхідності думати про економічні аспекти своєї діяльності, оскільки збитки автоматично покривалися бюджетними дотаціями [11, с. 47].

В той же час державна культурна політика радянського періоду мала і позитивні риси: стабільно функціонувала і розвивалася мережа державних організацій культури, їх послуги надавалися населенню або безкоштовно, або за низькими фіксованими цінами.

Кардинальна трансформація державного устрою, що почалася в країні з 1985 року, привела до серйозної перебудови усієї фінансово-економічної політики держави і зумовила перехід від адміністративно-командних методів управління до ринкових методів господарювання. Становлення ринкової економіки в країні, де господарство раніше було плановим, і увесь національний дохід створювався під контролем держави, припускає

формування сучасного громадського сектора.

Основні відмінності функціонування соціалістичного державного господарства від господарювання на основі ринкової економіки полягають в тому, що соціалістичний спосіб господарювання за своєю суттю самодостатній, він оперував директивними планами і міг існувати практично без приватного сектора, тоді як ринкова економіка припускає багатопланову взаємодію громадського сектора з часткою, і основним інструментарієм її регулювання стають податкова політика і державні витрати. Механізми функціонування не можуть бути успадковані ринковою економікою від планового господарства і формуються наново [45].

Усвідомлення того, що в області культури і мистецтва необхідно виробити свій організаційно-економічний механізм, свої специфічні методи і форми управління, фінансування, оплати праці, роботи з кадрами викликало реформаторську активність владних структур відносно культурної діяльності. Почався пошук нових підходів і принципів в державному регулюванні сфери культури, формування нової правової бази культурної діяльності на державному і регіональному рівнях.

Здійснений переклад на нові умови господарювання надав організаціям культури можливість самостійно планувати свою роботу, отримувати кошти з будь-яких джерел, визначати умови і розміри преміювання працівників. Результатом впровадження цих принципів господарювання, а також різкого зниження об'ємів бюджетного фінансування став ріст зацікавленості організацій культури у збільшенні доходів з різних позабюджетних джерел. Почався процес адаптації організацій культури до нових ринкових умов, комерціалізація практично усіх областей діяльності у сфері культури.

У роки економічної нестабільності і істотного спаду об'ємів фінансування культурної діяльності в цілях забезпечення ефективного захисту культурної спадщини і визнаючи фундаментальну роль культури в розвитку

суспільства Постановою Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2009 р. N 928 «Про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» був встановлений статус особливо цінного об'єкту культурної спадщини України, який означає віднесення об'єкту до вищої категорії охорони і обліку, що припускає особливі форми і методи державної підтримки і включення його в державний реєстр зведення особливо цінних об'єктів культурної спадщини населення України [27, с.118].

Державне регулювання ринкових стосунків у сфері культурної політики було закріплене в 1992 році «Основами законодавства України про культуру» [132]. Відповідно до положень цього акту : організації культури покривають свої витрати за рахунок засобів засновників, доходів від власної діяльності і інших доходів і надходжень; надходження з позабюджетних джерел не є основою для скорочення об'ємів державного фінансування; норматив бюджетного фінансування визначено у розмірі не менш 8 % від національного доходу України, передбачено різноманіття організаційно-економічних форм культурної діяльності; диференційовані моделі господарювання (комерційні та некомерційні) (рис. 1.3).

Рис.1.3 Організації сфери культури

Комерційний сектор включає в себе організації та приватні особи, які здійснюють свою діяльність на умовах самоокупності. Надання послуг цим сектором спрямовано отримання прибутку. До складу комерційного сектору входять: кінотеатри, виставкові комплекси, організації шоу-бізнесу, реставраційні та мистецькі майстерні, а також антрепренери, реставратори, екскурсоводи, експерти, оцінювачі та ін.

Некомерційний сектор сфери культури представлений організаціями та фізичними особами, які не в змозі покривати витрати своєї діяльності за рахунок отримуваних доходів. Їхньою основною метою не є отримання

прибутку. До складу некомерційного сектору включають: бібліотеки, театри, філармонії, а також мистецтвознавців, більшість художників, письменників та композиторів [51, с.124].

Таким чином, організаціями культури є організації різних форм власності, котрим основною діяльністю є виробництво та розповсюдження культурних благ. Основним видом організацій у сфері культури в Україні є установи культури. Розглянуті організаційно-правові особливості закладів культури визначають специфіку організації їхньої основної діяльності. Характер майнових відносин із засновником, потреба у залученні додаткового фінансування та постійний контроль над використанням ресурсів формують сильну залежність закладу культури від зовнішніх факторів. Політичні і соціально-економічні зміни, що відбулися в Україні у останні десять років, висувують економічний аспект діяльності організацій культури та мистецтва передній план. Час, коли економічна сторона у роботі практично заперечувалася, безповоротно минув. Важливою особливістю сучасного етапу розвитку сфери культури є, на наш погляд, її значна реструктуризація. У ній поряд із традиційними видами закладів культури та мистецтва (театрами, музеями, бібліотеками тощо) міцне місце посіли високоприбуткові нові галузі: кабельне та супутникове телебачення, виробництво аудіо- та відеопродукції, рекламний та модельний бізнеси, антреприза, шоу-бізнес, туризм [31, с. 85].

Ці організації якісно змінили традиційне уявлення характер соціально-культурної діяльності. Сфера культури та мистецтва в усьому світі розглядається не лише як виробник і зберігач культурних цінностей, а й як важливий сектор економіки, що забезпечує зростання зайнятості, розвиток наукомістких галузей, значний приплив доходів та податкових платежів до державних бюджетів.

Докорінно змінилася практика фінансування бюджетних організацій культури. З 1992 року була припинена практика узгодження об'ємів

фінансування культури з місцевих бюджетів з державними органами. Місцева влада стала фактично самостійно розподіляти свої бюджетні кошти, і Міністерство культури України, позбувшись права узгодження проектів місцевих бюджетів у сфері культури, втратило важелі впливу на процеси, що відбуваються в галузі [8, с. 10].

Дещо змінило цю ситуацію впровадження з початку 1990-х років і подальший розвиток програмного підходу, що супроводжується отриманням Міністерством культури України додаткових асигнувань на здійснення програмних заходів окрім засобів на фінансування витрат підвідомчих організацій культури. У перспективі розробка і реалізація державних цільових програм в області культури може стати надійним механізмом створення і проведення єдиної державної політики в даній сфері діяльності.

Державна система управління охороною культурної спадщини була суттєво дезорганізована Законом України № 5461 від 16 жовтня 2012 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства юстиції України, Міністерства культури України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів, а також Державного космічного агентства України».[149] До цих змін у Законі «Про охорону культурної спадщини» містилося чітке визначення управлінської вертикалі органів охорони культурної спадщини – центральний орган виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини, органи охорони культурної спадщини Ради міністрів АР Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські, районні державні адміністрації, органи охорони культурної спадщини місцевого самоврядування. Після згаданих змін управлінська вертикаль набула такого вигляду — центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері охорони культурної спадщини; орган виконавчої влади АР Крим (Рада міністрів АР Крим); обласні, районні,

Київська та Севастопольська міські державні адміністрації; виконавчий орган сільської, селищної, міської ради (ст. 3).

Тобто, замість одного центрального органу у сфері культурної спадщини, з'явилося декілька, а на обласному, районному, міському рівнях згадка про окремі органи охорони культурної спадщини взагалі зникла. Щоправда, вони знову згадуються у ст. 6 «Повноваження інших органів охорони культурної спадщини», але виключно як органи охорони культурної спадщини обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, але не Ради міністрів АР Крим і не районних державних адміністрацій, що може свідчити про непослідовність або недбалість авторів цих законодавчих змін [145].

Нині до особливо цінними об'єктами культурної спадщини України займаються організації, що знаходиться у веденні Міністерство культури та інформаційної політики України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (Мінрегіон), Міністерство юстиції України, Міністерство розвитку громад та територій України, Фонд державного майна України, Державна архівна служба України, Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру.

Важливою проблемою в галузі збереження культурної спадщини є узгодження інтересів, пов'язаних з її охороною, та інтересів, пов'язаних із розвитком населених пунктів та економічною діяльністю, зокрема, будівництвом і землекористуванням. Створювати баланс між цими інтересами покликане законодавство у пам'яткоохоронній сфері, зокрема, базові закони «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону археологічної спадщини», ратифікована Україною у 2003 р. Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини, ратифікована у 2006 р. Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи [142, 144, 194, 196].

Однак на практиці інтересами збереження культурної спадщини часто нехтують в інтересах забудовників та інших суб'єктів економічної діяльності, і відбувається це не лише шляхом порушення або маніпулювання чинним законодавством, а й шляхом його змін, спрямованих на створення обмежень для пам'яткоохоронної та дослідницької діяльності.

Так, Законом України № 3038 від 17 лютого 2011 року «Про регулювання містобудівної діяльності» з Закону «Про охорону археологічної спадщини» та Закону України «Про культуру» [141, 143] було вилучено статтю 9-1 «Наукова археологічна експертиза», яка містила визначення цієї процедури, і якою передбачалося, що «проведення наукової археологічної експертизи передусе погодженню комісіями з розгляду питань, пов'язаних із погодженням документації із землеустрою, проектів землеустрою, якими передбачається: відведення земельних ділянок у власність юридичним особам; використання земельних ділянок для проведення містобудівних, архітектурних та ландшафтних перетворень, будівельних, земляних і підводних робіт, виконання яких може позначитися на стані об'єктів археологічної спадщини; зміна цільового призначення земельних ділянок для потреб будівництва та інших цілей, що може негативно вплинути на об'єкти археологічної спадщини». Також чітко вказувалося на те, що «відсутність висновку за результатами наукової археологічної експертизи є підставою для відмови в погодженні проектів землеустрою, зазначених у частині другій цієї статті». Відповідні зміни були внесені й до Закону «Про охорону культурної спадщини» [25, с. 107].

За останні роки кардинально змінився погляд на сферу культури, актуалізувалося розуміння її важливості та ролі у формуванні української державності, визнання сфери культури як одного з найважливіших ресурсів соціально-економічного розвитку держави. Усі ці процеси безпосередньо зачіпають розвиток культурної діяльності в нашій країні і вимагають

обґрунтованого і зваженого підходу з урахуванням специфічних особливостей галузі культури. Взаємини держави та культури пов'язані з соціально-економічними та адміністративними особливостями та можливостями країни, а також відносинами між державою та ринком. Державна культурна політика - це сукупність принципів та норм, якими керується держава у своїй діяльності зі збереження, розвитку та поширення культури, а також сама діяльність держави в галузі культури.

Держава має нести повноцінну відповідальність за культурний розвиток країни, тому основна увага переноситься на законодавче регулювання культурного життя. У новій сучасній Україні у сфері культури, як не в одній іншій галузі висока потреба в прийнятті нових законів та вдосконалення чинного законодавства. Зміни, що відбуваються в суспільному, політичному та економічному житті як України, так і у світі, змушують переглядати і коригувати вже існуючі правові основи, а також сприяють ухваленню нових рішень.

Однією з найважливіших завдань держави є створення умов розвитку культурних процесів та, застосувавши організаційно-фінансові та законодавчі важелі, сприяння створенню культурного середовища нової якості, підвищення культурного, духовно-морального рівня якості та різноманітності послуг культури, формуванні кадрів нового покоління та формату.

1.3. Напрями і методи державного регулювання сфери культури на сучасному етапі

Дії держави у сфері культурної діяльності базуються на застосуванні владних повноважень. Методи державного регулювання у сфері культури різноманітні: організаційно-правові, фінансово-економічні, у тому числі прямі та непрямі, контрольні (рис. 1.4).

Рис.1.4 Методи та форми державного регулювання у сфері культури

Організаційно-правові методи, включають:

- створення правового поля, що фактично визначає державну політику в даній сфері, встановлює організаційно-економічні механізми регулювання в області культури;
- створення і забезпечення функціонування владних і управлінських структур для здійснення державного регулювання;
- організація і забезпечення діяльності державних організацій культури;
- створення державних консультативних органів або фондів, яким делеговано право відбору проектів і програм, а також ухвалення рішень за поданням субсидій. Такий механізм фінансування галузі культури широко застосовується в зарубіжних країнах і вже довів свою ефективність. До складу цих консультативних органів і фондів входять фахівці і експерти, відбір проектів здійснюється на конкурсній основі. Індивідуальні пожертвування на благодійні внески, як правило, акумулюються в різних фондах і розподіляються на конкурсній основі між різними організаціями і проектами [17, с. 139]. Зарубіжний досвід фінансування діяльності у сфері культури через консультативні органи чи фонди, на думку автора, може і має бути ефективно використаний і в нашій країні; ліцензійно-дозвільна діяльність держави у сфері культури. Це, наприклад, видача посвідчень на кінопродукцію, ліцензування окремих видів діяльності. Нині в нашій країні підлягають ліцензуванню реставраційні роботи на пам'ятниках історії і культури, будівельні роботи, скасовано прийняте свого часу ліцензування музейної діяльності і торгівлі антикваріатом.

Виробництво культурних продуктів має ряд особливостей, що відрізняють його від матеріального виробництва. При характеристиці особливостей виробничих відносин у культурі, зокрема, у традиційній

народній культурі, галузь культури розглядається як економічна система, у якій її формування відбувається під впливом організаційно-технічних, організаційно-економічних та організаційно-управлінських відносин, що діють на конкретно-історичному відрізку часу. При цьому специфіка виробничого процесу культури виявляється у тому, що її продукти можуть вироблятися в результаті лише творчої діяльності [12, с. 53].

Суб'єктами культурної діяльності виступають як «виробник» (творець культурних благ), і споживач (слухач, глядач, читач тощо.). Предмет праці становить формований людиною (творцем, народом) базовий образ – ідея чи інтелектуальний продукт, що втілює духовні цінності.

До засобів праці у творчому процесі належать, по-перше, «виробничі», за допомогою яких формуються, відтворюються та надаються культурні блага (ручка, фортепіано, театральні костюми, нотний стан, театральні та кінозали, будівлі та споруди тощо) та, по-друге, інформаційні: засоби запису, зберігання та відтворення інформації (магнітофони, комп'ютери, диски, флеш-карти тощо).

До форм продуктів праці слід віднести витвори мистецтва, продукти культури та мистецтва, а до їх економічних форм – товари та послуги даної сфери. Особливості їх формування в культурі визначається, виходячи зі специфіки різних типів художніх технологій та технологій обслуговування [185, с. 158].

Це значить, що предмет економіки культури складають економічні (суспільні) відносини суб'єктів культурної діяльності з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання нематеріальних культурних ресурсів [118, с. 58].

Соціально-економічні реформи, що сталися в нашій країні, викликали необхідність формування адекватного правового поля у сфері культури.

Основні норми діяльності української держави в культурі закріплені в Конституції України. Це гарантії свободи масової інформації, свободи літературного, художнього, наукового і інших видів творчості, право кожного на участь в культурному житті і користування установами культури, на доступ до культурних цінностей, а також гарантія захисту прав і свобод людини і громадянина, визначених в Конституції відповідно до принципів і норм міжнародного права. Одночасно Конституція встановлює обов'язок кожного піклуватися про збереження історичної і культурної спадщини, берегти пам'ятники історії і культури. Забезпечення реалізації конституційних положень є основним завданням державної політики у сфері культури [1, с. 408].

Прогресивним явищем у формуванні нормативної правової бази у сфері культури було, безумовно, прийняття в 1992 році першого «галузевого» закону - «Основ законодавства України про культуру». Цим документом встановлені обов'язки держави в області культури, визначені принципи державного фінансування культури і регулювання економічної діяльності в цій сфері, основи участі в міжнародних культурних обмінах, визначені права і свободи людини, а також народів і етнічних спільностей в області культури, закріплені засадничі принципи державного регулювання і підтримки у сфері культури. Крім того, «Основи законодавства України про культуру» послужили основою для формування регіональних законодавств у сфері культури [47, с. 69].

Окрім «Основ законодавства України про культуру» впродовж останніх років були прийняті ряд Законів України, що відносяться до окремих галузей культури : «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (1992 р.), «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» (1999 р.), « Про авторське право і суміжні права » (1993 р.), « Про Національний архівний фонд і архівні установи» (1993 р.), «Про авторське право і суміжні

права» (1993 р.), « Про бібліотеки і бібліотечну справу » (1995 р.), «Про музеї та музейну справу» (1995 р.), «Про рекламу» (1996 р.), «Про професійний творчих працівників та творчі спілки» (1997 р.) «Про народний художній промисел» (1999 р.), «Про охорону культурної спадщини» (2000 р.), «Про народні художні промисли» (2001 р.), «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні» (2003 р.), «Про театри і театральну справу» (2005 р.), «Про громадські об'єднання» (2012 р.), «Про благодійну діяльність та благодійні організації» (2012 р.), «Про державну підтримку кінематографії в Україні» (2017 р.) [57, 57, 59, 132, 139, 140].

Проблеми і специфіка культури відбиті також в інших законодавчих актах: в Цивільному, Адміністративному, Митному, Кримінальному, Земельному, Податковому, Містобудівному кодексах України, ряду державних законів, у тому числі щорічних законах державного бюджету України.

Важливу роль у формуванні механізму державного фінансового регулювання усієї економіки, у тому числі сфери культури, зіграло прийняття Бюджетного кодексу України, бюджетного процесу, що визначив основи, і регулювання міжбюджетних стосунків.

Величезне значення в подальшому розвитку організаційно-правового механізму державного регулювання у сфері культури має положення Бюджетного кодексу України про віднесення усіх позабюджетних надходжень бюджетних організацій до неподаткових доходів бюджету.

Законодавча база в області культури включає також ряд президентських Указів, урядових, парламентських і судових постанов, державних програм.

Незважаючи на активну законотворчу діяльність у сфері культури діюча нині нормативна правова база залишається недостатньою для забезпечення правових гарантій збереження і розвитку вітчизняної культури, відтворення її

ресурсів, а також здійснення державою податкового, митного, валютного протекціонізму по відношенню до діячів культури і мистецтва, некомерційних організацій культури, до комерційних структур і приватних осіб, що вкладають кошти в культуру. Нормативно-правове забезпечення сфери культури доки ще не сформоване в повному об'ємі [176, с.162].

Нині вимагають переробки і Закон України «Про культуру», і ряд галузевих законів: «Про бібліотечну справу», «Про авторське право і суміжні права», «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей». Багато положень цих законів перестали відповідати чинному законодавству України і ратифікованим міжнародним конвенціям у сфері культури.

Вивчення проекту нових «Основ законодавства України про культуру» виявило значне звуження сфер його застосування з регульованих цим документом сфер культурної діяльності виключені засоби масової інформації «телебачення, радіо і інші аудіовізуальні засоби в частини створення і поширення культурних цінностей», «книговидання, а також інша культурна діяльність, пов'язана із створенням творів друку, їх поширенням і використанням». Основною, а може і єдиною причиною звуження сфери застосування Основ, очевидно, являється відомча роз'єднаність галузей культури. Проте, на думку автора, ухвалення такого рішення не досить доцільно з урахуванням величезного значення засобів масової інформації у формування смаків, поглядів і культурного рівня населення. Засоби масової інформації є найважливішими галузями культури в цілому і індустрії культури [128, с. 268].

Вимагають своєї розробки і закріплення в нормативних актах положення, що стимулюють розширення позабюджетних джерел фінансування, меценатства, спонсорства.

Потрібна розробка і ухвалення нових законів, зокрема Закону України

«Про театри і театральну справу» для вирішення питань управління театрами як специфічними творчо-виробничими колективами.

Законотворча діяльність останніх років була переважно спрямована на створення правової бази для культурної діяльності, функціонування організацій культури. Тільки в окремих випадках нові закони торкаються положення творчої особи, система її захисту до теперішнього часу не побудована. Визнання особливого статусу творчого працівника, забезпечення його трудових і соціальних прав припускає вжиття спеціальних законодавчо закріплених заходів.

Широке коло питань залишається законодавчо неврегульованим у такій важливій галузі культури як забезпечення збереження нашої культурної спадщини. Прийняття в 2000 році довгожданого і вистражданого Закону України «Про охорону культурної спадщини» не вирішило ряд найважливіших проблем забезпечення збереження і ефективного використання національної спадщини [79].

Цим законом передбачена розробка ряду нормативних актів, видання яких віднесене до повноважень Уряду України, це:

- Порядок здійснення державного контролю в області збереження, використання, популяризації і державної охорони об'єктів культурної спадщини;
- Положення про єдиний державний реєстр об'єктів культурної спадщини (пам'ятників історії і культури) України;
- Форма паспорта об'єкту культурної спадщини;
- Порядок установки інформаційних написів і позначень на об'єкти культурної спадщини державного значення;
- Порядок проведення історико-культурної експертизи об'єктів культурної спадщини України;

- Порядок проведення робіт на об'єкті археологічної спадщини;
- Порядок організації історико-культурного заповідника державного значення, його меж і режиму його утримання [24, с. 115].

Розробка нормативних документів, передбачених Законом України «Про охорону культурної спадщини» і їх прийняття в установленому порядку найближчим часом украй важливо для забезпечення збереження культурної спадщини народу України.

Одним з підтверджень цьому може служити той факт, що до теперішнього часу в нашій країні не здійснена в повному об'ємі паспортизація пам'ятників історії і культури, що проводиться з 1969 року. Паспорт є основним обліковим документом пам'ятника Історії і культури, наявність якого обов'язкова. Без сумніву, державний облік пам'ятників історії і культури є засадничою складовою забезпечення збереження культурної спадщини України.

Дбайливе використання культурної спадщини повинне поєднувати збереження пам'ятника по можливості в незмінному вигляді, організацію публічного доступу до нього, збереження, якщо це можливо, його традиційного використання або комерційного використання без збитку для збереження.

Проте вивчення нормативної правової бази виявило істотні проблеми і в питаннях володіння, користування і розпорядження об'єктами культурної спадщини.

Положенням про охорону і використання пам'ятників історії і культури, затвердженою постановою Ради Міністрів СРСР від 16 вересня 1982 р. /№ 865, було встановлено, що «нерухомі пам'ятники історії і культури (будівлі і споруди), які знаходяться у власності держави і можуть бути використані в господарських і інших практичних цілях (за винятком використання як житла),

передаються в установленому порядку на баланс місцевих державних органів охорони пам'ятників для надання в користування підприємствам, установам, організаціям і громадянам» [19, с.40].

Перелік об'єктів культурної спадщини національного значення, які вносяться до Державного реєстру нерухомих пам'яток України затверджено додатком до Постанови Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2009 р. № 928. В той же час органами державної влади робляться дії з реєстрації права державної власності України на об'єкти культурної спадщини державного значення.

Законом України від 08.06.2000 № 1805-III «Про охорону культурної спадщини» встановлено, що об'єкти культурної спадщини незалежно від категорії їх історико-культурного значення можуть знаходитися у державній власності, комунальній власності або приватній власності. Початок правового захисту об'єктів культурної спадщини починається з їх виявлення, дослідження і занесення до Держреєстру, незалежно від форм власності, за категоріями національного та місцевого значення. Не підлягають держреєстрації об'єкти, що є сучасними копіями існуючих пам'яток або спорудами, створеними за старовинними проектами чи науковими реконструкціями. Виписана процедура занесення об'єкта до Реєстру та інформування про це (у тому числі встановлення охоронних таблиць, знаків тощо), а також внесення змін до Реєстру або вилучення пам'яток з нього [18].

Вивчення цього питання показало гостру необхідність прийняття в найкоротші терміни відповідних законодавчих актів, що регулюють питання володіння, користування і розпорядження об'єктами культурної спадщини, для забезпечення збереження державної власності і надходження до державного бюджету доходів від використання майна.

У кінці грудня 2001 р. Кабмін затвердив «Порядок визначення категорій

для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України», що повинен проводитися при наявності облікової документації: картки, паспорта, короткої історичної довідки, акту технічного стану, довідку про майнову цінність об'єкта. Цінність останнього повинна відповідати критерію автентичності, а також принаймні одному з таких критеріїв:

- а) він справив значний вплив на розвиток культури, її складових;
- б) пов'язаний з історичними подіями;
- в) репрезентує шедевр творчого генія, став етапним твором видатних митців;
- г) був витвором зниклої цивілізації чи інших митців [26, с. 543].

Крім того, значною проблемою є невиконання (чи не повне виконання) вже ухвалених законів. Наприклад, своєчасні заходи за визначенням майнового складу пам'ятників історії і культури державного значення і державної реєстрації права власності на ці об'єкти прийняті не були.

Питання власності пам'ятки доволі проблематичне. Очевидно, держава не може утримувати таку величезну кількість пам'яток у належному стані, хоч на початках задекларувала про недопустимість приватизації пам'ятки національного значення. Але й на кожну пам'ятку не знайдеться інвестор, він претендуватиме на об'єкт престижний, котрий можна інтегрувати в сучасне життя, навіть на шкоду автентичності об'єкта. Звідси виникла потреба в ухваленні Закону «Про тимчасову заборону приватизації пам'яток культурної спадщини» (2005 р.). Таких нараховано близько 2,5 тис. Переважно це адміністративно-господарські, культурно-освітні. Релігійно-меморіальні об'єкти — за винятком культових споруд, що використовуються релігійними громадами [73, с. 151].

Закон (розділ IV) допускає, що пам'ятки можуть бути суб'єктом

державної, комунальної чи приватної власності, визначає права й обов'язки юридичних або фізичних осіб у цій сфері, грошову оцінку, право привілейованої купівлі та примусове відчуження пам'ятки в разі порушень норм закону.

Невиконання вже ухвалених законів, у тому числі і у зв'язку з відсутністю механізму їх виконання, призводить до фінансових втрат галузі. Так, в 1999 році Законом України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» було визначено, що за право вивезення культурних цінностей стягується спеціальний збір, порядок і розмір сплати якого встановлюється Урядом України. Засоби, отримані від сплати спеціального збору, повинні були поступати до фондів розвитку культури і архівної справи і могли бути використані виключно на придбання предметів для поповнення фондів державних музеїв, архівів і бібліотек [117].

Проте скористатися цим додатковим джерелом фінансування культури не припало. Порядок стягування спеціального збору і його розміри Урядом України встановлені не були, і спеціальний збір Міністерством культури України не стягувався. А з введенням в дію Податкового кодексу України такий збір став неможливий. Нині вирішується питання про заміну спеціального збору за право вивезення культурних цінностей держмитом. Міністерство культури та інформаційної політики України внесені пропозиції в законопроект внесенні доповнень в «Податковий кодекс України».

Можна навести ще один приклад фінансових втрат галузі через відсутність механізму виконання чинного законодавства. Законом України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» (прийнятого, нагадаю, ще в 1999 році) визначено, що Мінкультури України забезпечує експертизу культурних цінностей, що заявлені до вивезення, тимчасового вивезення, а також при їх поверненні після тимчасового вивезення на платній

основі. Розмір плати визначений постановою Кабміну від 26 серпня 2003 роки № 1343. Засоби, що поступають в якості плати за проведення експертизи культурних цінностей, можуть бути спрямовані на відшкодування витрат, пов'язаних з проведенням експертиз. Проте цей пункт виконується не завжди і засоби можуть не стягуватися [157].

У 1990-х роках була здійснена розробка великої кількості спеціальних законів в області культури. Нині держава орієнтована на розробку не спеціальних, а загальних законів, що враховують і галузеву специфіку.

Стан і міра впорядкованості законодавчо-правової бази культурної діяльності є невід'ємними показниками ефективності політики, що проводиться державою, в даній сфері. Законотворчій роботі, як основі проведення послідовної і зваженої державної політики в області культури, має бути приділена особлива увага в діяльності Міністерства культури та інформаційної політики України.

Другий блок методів державного регулювання у сфері культури фінансово-економічний.

У сфері культури можна виділити наступні джерела фінансування :

- бюджетні асигнування;
- доходи від основної діяльності; приватні і громадські вклади, внески і пожертвування; інші позабюджетні джерела.

Державна фінансова підтримка діяльності у сфері культури має пряме бюджетне фінансування певних видів культурної діяльності і непряму державну підтримку.

Бюджетне фінансування здійснюється за кошторисом доходів і витрат, на основі договорів (контрактів) на виконання окремих проектів, заходів, у вигляді субсидій, субвенцій, грантів і так далі.

Крім того, в нашій країні Бюджетним кодексом України до

неподаткових доходів бюджету віднесені усі доходи державних організацій культури від підприємницької і інший, такої, що приносить доход, діяльності, а також доходи від здачі в оренду майна, закріпленого за державними організаціями.

Непряма державна підтримка культурної діяльності полягає в різноманітних видах стимулювання припливу в сферу культури засобів з позабюджетних джерел. Основними видами такої державної підтримки є пільгове оподаткування організацій культури і система заходів державного стимулювання меценатства і спонсорства [109, с. 74].

Залежно від співвідношення об'ємів різних джерел фінансування дослідники виділяють два основні типи фінансування англосакський, поширений в США і Англії, для якого характерне активніше стимулювання і використання приватних вкладів і громадських пожертвувань і германський (багатоканальний, змішаний), характерний для європейських країн, де більше значення має фінансування з бюджетних джерел.

Багато дослідників відносять український механізм фінансування культурної діяльності до германського типу. Проте існуюча нині в нашій країні система оподаткування практично не стимулює меценатство і спонсорство.

Важлива і контрольна функція держави в здійсненні регулювання у сфері культури. У нашій країні функції державного контролю виконують Рахункова палата України, діяльність якої закріплена Конституцією України, Міністерство фінансів України (Головне управління державного казначейства і Департамент внутрішнього фінансового контролю та аудиту), Державна податкова служба України, Державна митна служба України (Держмитслужба) і інші органи відповідно до законодавства України [168, с. 17].

У сучасних умовах держава переходить від прямого, переважно адміністративного впливу на суб'єкти господарювання, до ширшого застосування ринкових інструментів, заходів та методів координації економічної діяльності. Формується нова економічна роль держави, яка полягає у систематизованому регулюванні економічного життя всього суспільства.

Ефективне державне регулювання передбачає застосування правочинними владними структурами, організаціями, установами системи заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру щодо забезпечення процесу відтворення та підтримання життєдіяльності населення. Державне регулювання слід розуміти як діяльність, спрямовану на досягнення заданих соціально орієнтованих цілей, обумовлену необхідними для їх виконання управлінськими заходами та використанням адміністративних та економічних засобів, безпосередньо пов'язану з економічною політикою, що значною мірою визначається нею, і одночасно сприяє її реалізації [81].

Необхідність державного регулювання культурної діяльності обумовлена високою соціальною значущістю культури, її зростаючим впливом на економіку, спосіб життя населення, його здатність до трудової діяльності, на соціальну стабільність суспільства та у ряді випадків – на здоров'я населення. У загальному вигляді державне регулювання полягає у формуванні організаційних, правових, фінансових та економічних умов діяльності організацій культури, а також фізичних осіб, які створюють культурні блага.

Історико-культурна, соціально-демографічна, національна, економічна специфіка регіонів України передбачає необхідність обліку різноспрямованих та одночасно взаємозалежних тенденцій функціонування галузі, що зумовлює пошук ефективних способів та інструментів державного регулювання та

застосування програмно-цільового підходу. Одночасно з цим, державне регулювання культурної сфери обумовлено неготовністю значної кількості об'єктів культури здійснювати беззбиткову роботу, що викликає необхідність виділяти на їхню діяльність значні обсяги матеріальних та фінансових ресурсів. Державне регулювання, його форми, застосовувані методи та інструменти значною мірою залежать від економічної політики, що проводиться, оцінки ролі та значення культури як засобу об'єднання суспільства у вирішенні політичних, економічних, соціальних, етнічних та інших аспектів життєдіяльності [89, с. 49].

Слід зазначити, що у суспільстві назріло питання про переосмислення ролі культури, ролі держави у культурі та заходах її відповідальності за культурне життя країни. У суспільстві поступово повертається втрачений інтерес до культурно-мистецькій сфери. Без визнання величезного виховного та просвітницького потенціалу культури, підвищення суспільного статусу культури неможлива реалізація нової державної політики .

Культура як складна багатофункціональна та багаторівнева система має високу здатність самоорганізації. Тому з давніх часів і по сьогодні ведуться довгі і часом непримиренні суперечки, чи можна керувати культурою. Тим не менш, здавна існували інститути, що регулюють культурне життя та культурну політику, головними серед яких спочатку були держава та церква, а з виникненням ринкових відносин значну роль регуляції культурних процесів почав грати ринок [163, с. 357].

Під час переходу від моделі держави-мецената до моделі держави-інвестора з'являється потреба у зміні різних вже існуючих державних інститутів, а також у появі нових.

Взаємини держави та культури пов'язані з соціально-економічними та адміністративними особливостями та можливостями країни, а також

відносинами між державою та ринком. Державна культурна політика – це сукупність принципів та норм, якими керується держава у своїй діяльності зі збереження, розвитку та поширення культури, а також сама діяльність держави в галузі культури.

Державне регулювання культурою передбачає певне інтегрування контролю та саморегуляції в культурі, застосування стимулюючих або обмежувальних заходів для досягнення планованого ефекту, параметрів відносин та процесів, що відбуваються в галузі культури.

Сфера культури як галузь державного регулювання має певну специфіку, не дозволяє застосовувати щодо неї стандартні підходи та методи. Обґрунтовано виділяти наступні напрями та інструменти державного регулювання в області культури:

- захист мов та національних культур, створення умов для їх трансляції та відтворення;
- заохочення державою розвитку сфери культури та мистецтв, зокрема, у вигляді надання підтримки, у тому числі фінансовій, культурним організаціям та установам, формі створення державних культурних установ, а також у формі надання державних грантів;
- заохочення державою участі у культурному житті всього населення, зокрема, в виді забезпечення культурних прав людини, заохочення розвитку масової культури, а також виду розвитку бібліотечних ресурсів;
- здійснення державою рестриктивних та запобіжних заходів щодо антикультури та субкультур, агресивно ворожих та руйнівних по відношенню до традиційних формам культури в країні, та пов'язаних із ними «культурних» проектів;
- забезпечення відновлення, захисту, збереження та передачі майбутнім поколінням культурної та історичної спадщини держави;

- просування культури держави за кордоном, у тому числі, для забезпечення певного її іміджу;
- підтримка літератури та мистецтва, кінематографа, театру, цирку, музичної галузі;
- підтримка культурно-рекреаційних проектів та просторів;
- підтримка народного мистецтва та творчості;
- підтримка культурно-пізнавального туризму;
- здійснення контролю, нагляду та ліцензування у сфері культурної спадщини [91, с. 130].

В основі державного регулювання в сфері культури лежить конституційний принцип пріоритету прав та інтересів людини, яка є визначальним для діяльності всіх державних органів, організацій, установ та підприємств. Йому повинні слідувати все суб'єкти права, чи пов'язана їх діяльність з економічної, соціальної, політичної або іншими сферами життя держави та суспільства.

Орієнтація, пріоритети, потужний розвиток систем життєзабезпечення людини надають соціальній сфері особливого сенсу, оскільки вона безпосередньо пов'язана з людиною, з її потребами та духовним світом.

Висновки до першого розділу.

Таким чином, виходячи зі зробленого в першому розділі дослідження, необхідно відмітити, що:

Форми регулювання, зміст та структура нормативних методичних та урядових документів, що визначають вплив державних органів на функціонування та розвиток сфери культури у певних просторових межах,

залежать як від обраної соціально-економічної моделі розвитку, так і від особливостей національної господарської системи країни. Істотними формами державного регулювання є: прогнозування, індикативне планування, економічне програмування, стратегічне планування, державні замовлення. До складу законодавчої бази, що регламентує організацію економічної діяльності у сфері культури, доцільно включити перелік державних законів, постанов, розпоряджень та інших правових актів України, а також муніципальних рішень, що передбачають регулювання розвитку галузі, у тому числі й у територіальному розрізі.

Основні напрями державного регулювання:

- створення загальноекономічних умов, що забезпечують нормальний цикл виробництва культурних цінностей (грошова система, управління, розподіл ресурсів, створення та прийняття необхідних законодавчих актів тощо);
- формування необхідних управлінських структур, що забезпечують функціонування сфери культури;
- створення раціональної системи державних органів щодо формування найбільш актуальних культурних проєктів та їх здійснення;
- вдосконалення ліцензійної системи у сфері культури у тій частині, що диктується умовами виробництва та споживання культурних благ та послуг.

В умовах посткризового періоду гостро постає проблема співвідношення частки державного та приватного фінансування сфери культури. Досвід розвинених країн свідчить, що державний бюджет як джерело фінансування є необхідною складовою, але не єдиною. Це, передусім, соціально-економічна природа культури.

Слід зазначити, що політика централізованого фінансування культурних

об'єктів, що практикувалася раніше, у ряді випадків позбавила активності багатьох громадських і приватних антрепренерів, меценатів, здатних розвивати на місцях за певних умов корисну культурно-естетичну діяльність і конкурують у цьому з підприємливістю держави. У той же час принципи партнерства та змішаних форм фінансування визначають доцільність широкої диверсифікації джерел коштів, зумовлюють стимулювання фінансової самостійності закладів культури, а також залучення ресурсів приватних спонсорів та меценатів.

РОЗДІЛ 2.

ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ

2.1. Зарубіжний досвід організації державного регулювання і підтримки культури

Успішне регулювання у сфері культури, враховуючи її соціальну значущість і багатогранність впливу на розвиток суспільства, припускає наявність єдиної, науково обґрунтованої і постійно вдосконалюваної державної культурної політики, механізму реалізації цієї політики, а також контролю за її виконанням.

В Україні, як і у більшості зарубіжних країн, державне регулювання і державна фінансова підтримка культури здійснюється через державні, регіональні і місцеві органи управління (рис. 2.1).

Законом України «Про культуру» [60] розділені компетенції між органами державної влади, регіональними органами влади і органами місцевого самоврядування у сфері культури таким чином.

У веденні державних органів влади знаходяться забезпечення прав і свобод людини в області культури; встановлення основ державної культурної політики, прийняття державних програм у сфері культури; правове регулювання стосунків власності, основ господарської діяльності і порядку розпорядження національним культурним надбанням; формування державного бюджету в частині витрат на культуру; створення, фінансування, реорганізація і ліквідація державних організацій культури, що знаходяться у

державній власності; зовнішня політика в області культурної співпраці; регулювання вивезення і ввезення культурних цінностей, регулювання правил здійснення валютних операцій в області культури; статистичний облік та ін.

До спільного ведення державних органів влади і органів регіональної влади віднесено забезпечення прав і свобод людини і громадянина в області культури; забезпечення збереження національного надбання культурного надбання; здійснення державної культурної політики; затвердження вимог (стандартів) до професійної освіти в області культури; встановлення загальних принципів організації системи органів державної влади і місцевого самоврядування, а також загальних принципів оподаткування [119, с. 14].

У веденні регіональних органів державної влади здійснення регіональної культурної політики, розробка і реалізація регіональних програм культурного розвитку; формування територіальних органів регулювання діяльності у сфері культури; формування регіонального бюджету в частині витрат на культуру; створення, фінансування, реорганізація і ліквідація державних організацій культури, що знаходяться у власності регіону України, здійснення міжнародних культурних зв'язків.

В компетенції органів місцевого самоврядування здійснення державної політики в області культури на своїй території;

- формування місцевих органів управління у сфері культури;
- формування місцевих бюджетів, місцевих податків;
- управління муніципальною власністю, включаючи створення, фінансування, реорганізацію і ліквідацію муніципальних організацій культури;
- реєстрація недержавних організацій культури.

Відповідно до діючої Конституції України [83] Президент є главою держави і наділений широким колом повноважень. Президент визначає основні напрями політики у сфері культури, за допомогою указів і розпоряджень має можливість вирішувати і практичні питання здійснення

державної культурної політики.

Рис.2.1 Схема державного регулювання і державної фінансової

підтримки культури

Кабінет міністрів України має справу з питаннями культурної політики держави при затвердженні державного бюджету, визначаючи розміри засобів, що направляються на підтримку культури, при вирішенні питань оподаткування організацій культури, при ухваленні державних законів, що стосуються питань культури.

У більшості зарубіжних країн сформовані державні органи управління у сфері культури. У деяких країнах - це міністерства (Міністерство культури, засобів масою інформації і спорту у Великобританії, Міністерство культури у Франції, Міністерство соціального забезпечення, охорони здоров'я і культури в Нідерландах, Міністерство культури в Норвегії). У Австралії - це Сопи по культурі і мистецтву, в США - Національний фонд мистецтв і гуманітарних наук. У Німеччині і Бельгії управління децентралізовано [46].

В Уряді України з питаннями культури пов'язана діяльність Міністерство культури та інформаційної політики України, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (Мінрегіон), Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, а також Міністерство фінансів, Міністерство економіки України, Державна архівна служба України.

Міністерство культури та інформаційної політики України і Державна архівна служба України, що проводять державну політику в різних областях культури, здійснюють свою діяльність відносно самостійно і фактично незалежно один від одного, керуючись Конституцією України, державними законами, указами і розпорядженнями Президента України, постановами і розпорядженнями Уряду України.

Слід зазначити, що повноваження цих відомств в державному регулюванні у сфері культури згідно з Положеннями про їх діяльність, затвердженими постановами Уряду України, не однакові. Так, Міністерство

культури та інформаційної політики України забезпечує розробку і реалізацію державної політики в областях своєї діяльності, що досить ємко у рамках керованих галузей культури, згідно зі своїм Положенням проводить політику в підвідомчих областях культури встановленням основ державної культурної політики знаходиться в компетенції державних органів влади і управління країни. Державна архівна служба України здійснює державне регулювання в області архівної справи.

Проте жоден із державних органів влади і управління України на сьогодні не уповноважений визначати державну стратегічну культурну політику, як ключовий компонент політики економічного і соціального розвитку країни. Наявна нині законодавча нормативна база у сфері культури не досконала, горизонтальні зв'язки між відомствами, відповідальними за культуру, практично відсутні, найважливіші питання просто втрачаються в провалах між управлінськими структурами [66].

Останніми роками в нашій країні сталося значне укрупнення державних органів управління галузями культури. Система державного управління у сфері культури як і раніше потребує тісної координації діяльності усіх профільних відомств. Мистецтво, кінематографію, культурну спадщину, засоби масової інформації і інші області культури слід розглядати не як ізольовані сфери культурної діяльності, а як єдиний комплекс поширення творчої, розумової і інформаційної діяльності, що впливає на більшість сторін життя суспільства.

Ряд дослідників пропонують для вирішення цієї проблеми створення органу державної влади, що визначає стратегію, тактику і механізм культурного будівництва в усіх областях культури. Проте такий хід подій мало вірогідний нині, оскільки державні органи управління галузями культури вже істотно укрупнені.

Питання може бути значною мірою вирішене шляхом істотного

підвищення статусу Міністерства культури та інформаційної політики України, розширення його повноважень з розвитком координаційних, методологічних, організаційних і контрольних функцій. Це припускає зміну структури міністерства, підвищення професійного статусу чиновника, працюючого в області управління культурою, у тому числі шляхом підвищення його заробітної плати і забезпечення його професійної підготовки, навчання і кар'єрного росту.

Державна культурна політика - це передусім визначення перспективних напрямів подальшого розвитку культури, бачення перспектив галузі, прогнозування на основі об'єктивного культурологічного, соціологічного і економічного аналізу і оцінки існуючих процесів. Науково-аналітична діяльність повинна стати пріоритетним завданням органів управління і влади, зокрема Міністерства культури та інформаційної політики України. При цьому культура повинна розглядатися одночасно і як сукупність матеріальних цінностей, і в ширшому сенсі, як сфера діяльності, державні вкладення в яку впливають на духовний ріст суспільства і визначають зрештою долю держави і цивілізації в цілому [71, с. 317].

У нашій країні є солідний науковий потенціал у сфері культури. Тільки у веденні Міністерство культури та інформаційної політики України знаходиться 7 науково-дослідних установ, з них 6 знаходяться у Києві і одна - у Львові:

- Український центр культурних досліджень;
- Науково-дослідний інститут пам'яткоохоронних досліджень, Національний центр театрального мистецтва імені Леся Курбаса;
- Проблемна науково-дослідна лабораторія з вивчення і пропаганди народної музичної творчості Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського;
- Проблемна науково-дослідна лабораторія музичної етнології

Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка;

- Проблемна науково-дослідна лабораторія історії образотворчого мистецтва і архітектури Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури;

- Державний науково-методичний центр змісту культурно-мистецької освіти [76, с. 19].

Наукова робота в різних областях культури активно ведеться і в галузевих вищих учбових закладах.

Проте наявний науковий потенціал не використовується при формуванні державної політики у сфері культури повною мірою. Фактично відсутня координація науково-дослідних робіт, науковці не завжди бувають залучені до розробки, розгляду і вирішення питань стратегії, тактики і практичної діяльності міністерства. Структура міністерства, що курирує науково-дослідні роботи, нечисленна і часто піддається реформуванню. Для формування щорічного і довгострокового планів науково-дослідних робіт потрібне створення колегіального органу, до складу якого повинні увійти провідні наукові і практичні працівники галузі.

Специфіка економіки культури така, що ринковий механізм не може (а в цілях забезпечення доступності культурних благ і послуг і не повинен) забезпечувати повній компенсації витрат виробників. Для розвитку галузі, ефективного захисту культурної спадщини, раціонального розподілу культурних ресурсів потрібне державне субсидування, а також стимулювання позабюджетних надходжень [96, с. 189].

Дослідження діяльності вітчизняних органів виконавчої влади у сфері культури, особливо в частині розподілу фінансових ресурсів, показало необхідність вивчення і використання ефективного зарубіжного досвіду відбору проектів і програм фінансування як з бюджетних джерел, так і позабюджетних через консультативні органи і фонди.

Наприклад, Уряд Великобританії, незважаючи на наявність Міністерства культури, засобів масою інформації і спорту, розподіляє фінансові кошти через Раду з мистецтва, Британський інститут кінематографії і інші спеціалізовані органи. У Нідерландах Міністерство соціального забезпечення, охорони здоров'я і культури діє відповідно до рекомендацій Ради з мистецтва і спеціалізованих фондів. У США рекомендації по культурній політиці і фінансуванню розробляють ради при Національному комітеті заохочення мистецтв і Національному комітеті заохочення гуманітарних наук. Аналогічний підхід по розподілу фінансових коштів використовується і на регіональному рівні [39].

Засоби корпорацій також в значній частині розподіляються через приватні і громадські фонди. Так, в США ще в 1967 році був створений Комерційний комітет у справах мистецтв, завданням якого є надання комерційним структурам аргументованих рекомендацій по субсидуванню сфери культури. У Канаді з 1974 року функціонує з аналогічними цілями Рада з бізнесу і мистецтва, у Великобританії - з 1976 року Асоціація комерційного фінансування мистецтва, у Франції з 1980 року Асоціація по розвитку комерційного меценатства. У 1991 році був створений Європейський комітет зі зближення економіки і культури. У Японії в 1990 році Федерацією економічних організацій був заснований Комітет з розвитку спонсорської діяльності і створена Рада спонсорів [192].

Делегування державою права ухвалення рішень з фінансування різних заходів у сфері культури спеціально створеним консультативним органам націлено на підвищення ефективності витрат, забезпечує сфері культури велику політичну незалежність і є одним з основних принципів культурної політики низки цивілізованих країн.

В Америці немає міністерства культури і президенти пишаються тим, що його ніколи не буде. Американська модель полягає в тому, що держава не

керує культурою. Але держава розуміє, що культура (художня творчість, охорона історичної спадщини, розвиток фольклору, гуманітарні проекти) є одним із найбільш сприятливих напрямків для інвестицій. Культура необхідна у тому, щоб Америка залишалася ключовою державою світу. У країні створюються законодавчі умови для того, щоб бізнес розвивав культуру і сам вкладався у її інститути. Вкладення у культуру приносять як солідні матеріальні дивіденди, а й згуртування суспільства.

Культурна діяльність сприяє вирішенню багатьох завдань, зокрема підвищує активність населення, підтримує економічний розвиток, покращує рівень освіти, залучає туристів, відроджує міське середовище. Творча робота людей взагалі пов'язана з умінням, по-новому користуючись різними образами, текстами та звуком, впливати на оточуючих, інформуючи їх, розважаючи, навчаючи та виховуючи.

Слід застерегти майбутніх українських менеджерів культури від одного з найпоширеніших помилок, що у США взагалі відсутнє державне фінансування культури та мистецтва. Незважаючи на те, що більшість американських установ культури є приватними, уряд постійно підкреслює важливість та політичну значущість підтримки культури. Ні федеральний уряд, ні уряди штатів не відмовляються від використання фінансових важелів проведення культурної політики, надаючи культурним інституціям відчутну підтримку, але не формі субсидій, а вигляді грантів. При цьому основна частка державної підтримки спрямовується музеям та бібліотекам та меншою мірою виконавським мистецтвам [188].

Американці вважають, що культурні індустрії розвиваються як великий бізнес, як одна з найбільш квітучих галузей американської економіки, що експортує щорічно продукції більш ніж на 60 млрд. дол. Конкурентоспроможні вигоди працівників сфери культури перестають асоціюватися тільки розміром зарплати та мотивуються факторами

привабливості, якості життя та знаннями. Вихід продуктів культури на рівень міжнародної торгівлі посилює значення держави у запобіганні незаконній торгівлі культурними цінностями, національним надбанням.

За даними Національного фонду мистецтв (National Endowment for the Arts), державна підтримка некомерційних організацій виконавських мистецтв та музеїв у США (за рахунок коштів федерального та місцевого бюджетів, а також бюджетів штатів) у середньому не перевищує 7 % від сукупного обсягу фінансових надходжень даних організацій, причому на частку федерального бюджету припадає лише 1,2 % коштів (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Джерела фінансування некомерційних організацій виконавчих мистецтв та музеїв у США, % (на основі аналізу даних за 2020–2022)

Американці вважають, що культурні індустрії розвиваються як великий бізнес, як одна з найбільш квітучих галузей американської економіки, що експортує щорічно продукції більш ніж на 60 млрд. дол. Конкурентоспроможні вигоди працівників сфери культури перестають асоціюватися тільки розміром зарплати та мотивуються факторами привабливості, якості життя та знаннями. Вихід продуктів культури на рівень міжнародної торгівлі посилює значення держави у запобіганні незаконній торгівлі культурними цінностями, національним надбанням.

На долю приватних вкладень приходить трохи менше 40 % від загального обсягу фінансових надходжень, у тому числі половина надходить з допомогою індивідуальних благодійних пожертв (20,3 %), чверть посідає благодійні пожертвування фондів (9,5 %), іншу чверть представляють пожертвування корпорацій (8,4 %). Близько 55 % фінансових коштів некомерційні організації виконавських мистецтв та музеї заробляють самі, з них близько 40% коштів надходять за рахунок доходів, що називається, від основної діяльності (продаж квитків, сувенірної продукції тощо), а ті, що залишилися 15 % є так звані інвестиційні або операційні доходи (доходи від операцій на фінансовому ринку, включаючи доходи від ендаумент-фондів) [147, с. 158].

Найбільшими одержувачами державних коштів є: Смітсонівський інститут (Smithsonian Institution), Корпорація громадського мовлення (Corporation of Public Broadcasting), Інститут музейного та бібліотечного обслуговування (Institute of Museum and Library Services), Національний гуманітарний фонд (National Endowments for the Humanities), Національний фонд мистецтв (National Endowments for the Arts), сумарна частка яких у 2006 р. склала 89% від сукупного обсягу фінансових коштів, виділених на підтримку культури та мистецтва з федерального бюджету (Таблиця 2.1) [182].

Таблиця 2.1

Витрати з федерального бюджету США на окремі напрями культурної діяльності, млн дол., у поточних цінах, (2020-2022 рр.)

Організація	2020	2021	2022
Смітсонівський інститут	489	517	812
Корпорація громадського мовлення	377	460	444
Інститут музейного та бібліотечного обслуговування	262	247	232
Національний гуманітарний фонд	135	142	146
Національний фонд мистецтв	121	124	146
Національна галерея мистецтв	88	95	128
Департамент спадщини	30	28	25
Центр Кеннеді з підтримки виконавських мистецтв	17	18	23

Франція та Канада наполегливо виступають за внесення винятків, пов'язаних із імпортом продуктів культури, у відповідні торгові угоди, побоюючись культурне американське домінування. Відомі та інші форми забезпечення інтересів місцевої культури перед культурного імпорту. Збереження культурної ідентичності тієї чи іншої нації (а саме в цьому – мета згаданих вище дій Франції та Канади) створить «культурну вартість» для тих, кому в тій чи іншій мірі чужі міркування про прибутки та збитки, пов'язані з процесом торгівлі. Проблема переходить із торговельно-економічної галузі до соціально-культурної сфери [190, с. 35].

Технології фінансування культури у Європі. Джерелами інформації з фінансування культури є статистичні щорічники – онлайн інтернет-платформи, в яких відкрито доступ до баз статистичних даних Організації

економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР. Статистика). Разом з тим, у цих виданнях інформація представлена або в укрупненому вигляді: «культура та рекреація», «рекреація, культура та релігія», або в розрізнених або локальних матеріалах, що ускладнює аналіз моделей, форми та обсяги фінансування культури та мистецтва за кордоном у її систематизованому та конкретно-логічному вигляді [44].

Порівнювати обсяги фінансування сфери культури та мистецтва прийнято за трьома основними показниками: державні та приватні витрати на культуру відсотки від валового внутрішнього продукту (ВВП); частка витрат на культуру в загальний обсяг державного бюджету; витрати на культуру з розрахунку на душу населення. Співвідношення державного та приватного субсидування культурної діяльності неоднаково у різних країнах. Можна виділити чотири форми технологій фінансування, що відрізняються за цим співвідношенням:

- у формі прямого фінансування (національних музеїв, архівів, бібліотек), у формі загальних та цільових бюджетних трансфертів (реалізація національних програм розвитку культури);
- на основі спільного фінансування органів влади різного рівня (регіональних організацій культури та інвестиційних проєктів);
- на основі змішаного державно-приватного фінансування (культурна спадщина, музичні, театральні фестивалі, виставки);
- через незалежні посередницькі структури (благодійні фонди, громадські інститути культури, асоціації творчих працівників).

На основі традиційних для країни культурних національних відносин та системи спонсорства, меценатства, благодійності, а також характеру централізації державного управління та способів міжбюджетних відносин визначається вибір методів, форм та механізмів фінансової політики, які та формують модель державного фінансування культури [170, с. 151].

Система прямого фінансування культури. Пряме фінансування організацій культури у формі повного фінансування поточних витрат та капіталовкладень, спеціальних цільових трансфертів, а також у вигляді грантів здійснюється у всіх країнах Європи, але найбільше воно пов'язане з бюджетами унітарних держав, таких, як Великобританія, Італія, Франція, Іспанія, Нідерланди, Португалія, країни Північної Європи.

У Франції 99 % загального обсягу фінансування культурної діяльності оплачує держава, а частка меценатів та спонсорів становить лише 1 %. Значні витрати центрального бюджету Австрії припадають на виконавські мистецтва (46,6 %), у центральних бюджетах Італії, Нідерландів та Швейцарії переважають витрати на музеї, архіви та архітектурні пам'ятки (39–44 %) [184]. У Великобританії, Іспанії із цією метою виділяється лише 1,8–1,9 %. Якщо у Німеччині на ці ж цілі передбачено лише менше 2 % бюджету, то домінують витрати на такі соціально-культурні заходи, як виставки, фестивалі, дні культури та мистецтва тощо (76,4 %). У Великобританії на частку цієї статті припадає лише 1 % витрат [148].

Загалом ситуація з фінансуванням культури та мистецтва у Великій Британії виглядає наступним чином. У 2021/2022 звітному періоді витрати на культуру у Великобританії склали 0,54 % від ВВП (включаючи телебачення та видавничу) діяльність; 0,29 % без них) або 1,30 % від сукупних державних витрат (включаючи телебачення та видавничу діяльність; 0,7 % без них). В розрахунку на душу населення цей показник становив 127,84 ф. ст. (69,40 ф. ст. - Без телебачення та видавничої діяльності) [85].

Якщо говорити про сукупний обсяг фінансового забезпечення сфери культури та мистецтва, то 45 % коштів посідає державні кошти, у тому числі: 13 % від Ради у справах мистецтв; 20 % від Департаменту культури, ЗМІ та спорту; 3 % з інших державних структур; 9 % із бюджетів місцевих органів влади (рис. 2.3).

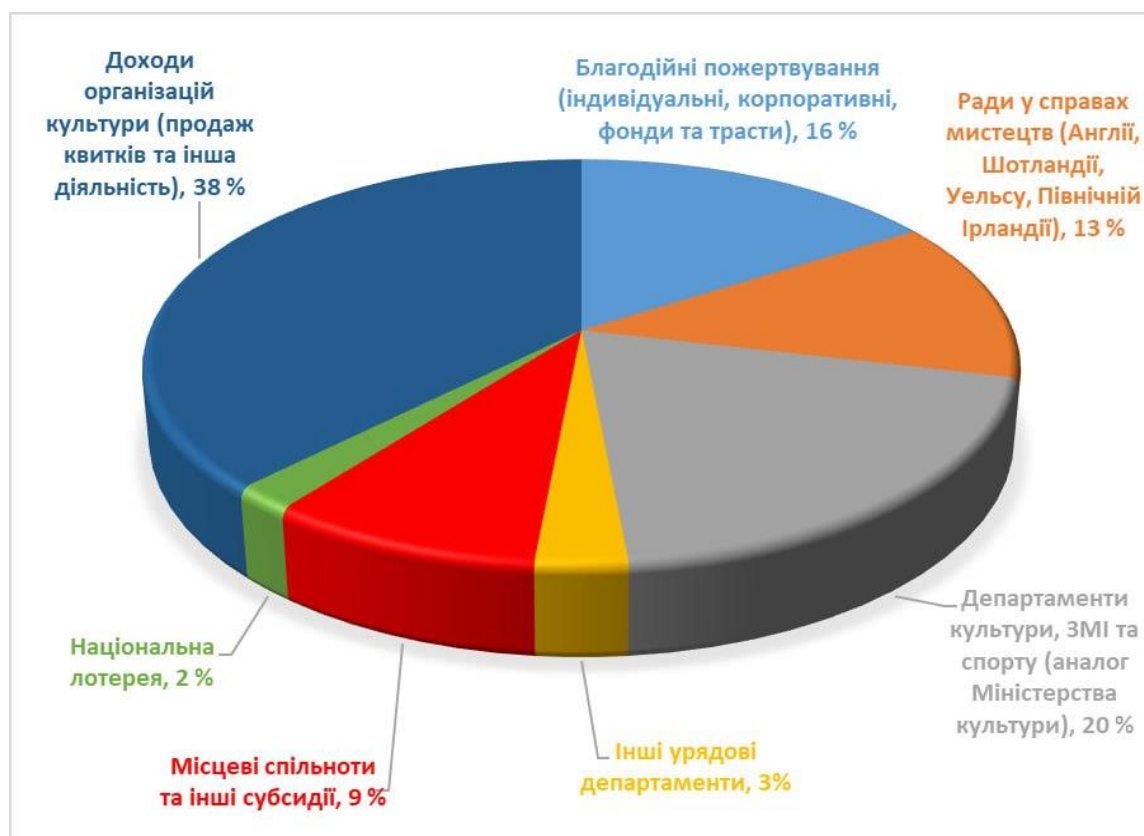

Рис. 2.3. Джерела фінансування сфери культури та мистецтва у Великій Британії, % (2022)

Наступна велика стаття фінансових надходжень некомерційних організацій культури у Великій Британії посідає власні зароблені кошти, що становлять 38 %. Благодійні пожертвування становлять 16 % у загальному обсязі фінансових надходжень організацій культури, а 2 % коштів надходять за рахунок коштів Національної лотереї.

У 2021/2022 звітному році частка сукупного громадського фінансування культури становила 47 % (2 % з яких – кошти Національної лотереї), що на 5 % нижче за рівень попереднього року (у 2019/2020 — 52 %). Водночас виріс частка власних доходів організацій культури з 33 % у 2019/2020 до 38 % у 2021/2022 [115, с. 47].

У британській моделі культурної політики традиційно приділяється велика увага ролі бізнесу у підтримці культурних проектів та ініціатив, проте останнім часом було зроблено певні зрушення для розширення обсягу індивідуальних благодійних пожертв, що направляються в сектор культури та мистецтва. Слід зазначити, що реалізація культурної політики у Великій Британії має яскраво виражений регіональний характер. Департамент культури, ЗМІ та спорту відповідальний за реалізацію єдиної культурної політики на території Великобританії, але значно більшою мірою — культурної політики в Англії [155].

Історія культурної політики у Франції, починаючи з королівського патронажу мистецтв у XVI ст. і до нашого часу характеризується провідною роллю держави. Культурна політика у Франції є однією з найстаріших та найактивніших складових державної політики. Наприклад, Секретаріат у справах образотворчих мистецтв був утворений у XIX ст.

Не буде перебільшенням сказати, що у багатьох європейських країнах модель французької культурної політики вважається зразковою.

Слід зазначити, що у Франції культура входить у сферу відповідальності кількох міністерств та відомств. Крім власне Міністерства культури та комунікацій, слід згадати Міністерство закордонних справ та Французьку асоціацію з просування художньої майстерності (French Association for Artistic Action), відповідальні за поширення французької культури за кордоном та організацію міжнародних культурних обмінів.

Міністерство освіти відповідальне за художню освіту в школах. Французи приділяють велику увагу естетичному та культурному вихованню дітей. Так, у період із середини 1980-х до середини 90-х років до шкільної програми були введені нові дисципліни, такі як історія мистецтв, історія театру та кіно, а також обов'язкові відвідування музеїв та знайомство школярів із об'єктами культурної спадщини.

Міністерство вищої освіти та досліджень спільно з Міністерством у справах молоді та спорту відповідальні за залучення молоді до знайомства з національною культурною спадщиною. У 1959 р. у Франції було створено Міністерство культурних зв'язків базі злиття відповідного департаменту Міністерства освіти і науки Центру національної кінематографії у Міністерстві промисловості [130, с. 82].

Усі рівні владної вертикалі у Франції відповідальні за розвиток культури на довірених їм територіях. Незважаючи на те, що суттєві кошти виділяються з центрального бюджету на підтримку культури, частка регіональних та місцевих бюджетів поступово зростає, в сукупності своєї встановлюючи в даний час близько 60 % від загальної суми державного фінансування сфери культури.

Французькі експерти відзначають зростаючу роль муніципалітетів у підтримці культури за останні сорок років. За минулі роки суттєво зросла муніципальна мережа культурно-дозвіллевих установ, тому з місцевих бюджетів виділяються значні фінансові кошти на забезпечення діяльності муніципальних театрів, бібліотек, музеїв та музичних шкіл.

Слід зазначити, що регіональні бюро з культури були інкорпоровані у систему державного регулювання культурною запровадженням контрактної системи. Йдеться про те, що самостійність органів місцевого самоврядування у виділенні коштів на реалізацію культурних проєктів виявилася до певної міри ілюзорною, оскільки місцевий уряд при виділенні коштів на культуру мало підписувати контракти з регіональним бюро з культури. Ситуація посилювалася тим, що міністерство культури щороку давало вказівку регіональним бюро з культури щодо тих регіональних органів чи організацій, яким насамперед мало виділятися бюджетне фінансування [158, с. 379].

Німецька Kulturpolitik має довгу історію і включає в себе регулювання не тільки сфери культури та мистецтва, але також спорту, дозвільної та

освітньої діяльності.

Роль держави у підтримці культури та мистецтва у Німеччині традиційно дуже велика, проте ключова роль реалізації німецької Kulturpolitik належить не центральному уряду, а федеральним землям та муніципалітетам. Багато в чому це зумовлено тим, що на відміну від більшості європейських країн, які зазнали на собі сильного впливу абсолютизму, Німеччина у середні віки і до кінця XIX ст. була розрізнена. На її території уживалося багато невеликих і незалежних феодальних держав зі своїми культурними традиціями та культурними інститутами [191].

Німеччина - федеративна держава, яка має 3-ступінчасту структуру органів управління: федеральний уряд, уряди 16 федеральних земель (Bundesländer) та органи місцевого самоврядування (Municipalities). Землі та муніципалітети є ключовими гравцями, відповідальними за культурну сферу Німеччини.

Проте обсяг та характер повноважень у сфері культури дуже сильно варіюються у різних землях та у різних муніципалітетах. В основу реалізації культурної політики Федеративної Республіки Німеччини покладено основний принцип, відповідно до якого фінансове забезпечення сфери культури є прерогативою суспільства та місцевих органів влади. Держава в особі центрального уряду надає фінансову підтримку культурі лише тоді, коли масштаби чи специфіка культурного проекту виходять поза рамки фінансових можливостей муніципалітетів. Державні витрати на культуру склали у 2021 р. 0,4 % від ВВП та 1,3 % від сукупних видатків державного бюджету ФРН. У розрахунку душу населення цей показник був зафіксований на позначці 117 євро.

У розрізі за рівнями влади із сукупного обсягу державних витрат на культуру 14,7 % було виділено із федерального бюджету, 41,3 % — із бюджетів федеральних земель та бюджетів столиць (Берлін, Бремен, Гамбург)

та 44 % - з бюджетів муніципалітетів [183].

Загалом, Німеччина демонструє досить високий рівень видатків державного бюджету на культуру, лівова частка яких виділяється з бюджетів федеральних земель та муніципалітетів. Щодо приватних благодійних пожертв для підтримки культури, то їхня велика активність відзначається у західних землях, тоді як східні території демонструють суттєву інерційність, зумовлену історичними особливостями 40-річного існування НДР.

Таке ж різноманіття у підходах до фінансування культури можна відзначити на регіональному та муніципальному рівнях. Так, у Нідерландах у структурі видатків на культуру регіональних бюджетів переважають витрати на бібліотеки (42 %), у Німеччині – на соціально-культурні заходи (45 %), у Данії – на виконавські мистецтва (41 %).

Найважливішою статтею видатків місцевих бюджетів на культуру у багатьох країнах є витрати на бібліотеки: у Данії – 69 %, у Великій Британії – 62 %, у Швеції – 39 %, у Нідерландах – 28 %. На фінансування соціально-культурних заходів у Німеччині припадає 64 % витрат, а Швеції – близько половини [138, с. 428].

Поширеною формою прямої державної підтримки є гранти, різноманіттям яких вирізняється шведська система фінансування культури та мистецтва. Тут особливе значення надається індивідуальним грантам, покликаним забезпечувати «економічну безпеку» духовної творчості. До них належать :

- почесні безстрокові гранти визначним діячам культури;
- гранти у формі гарантованого доходу, що присуджуються видатним письменникам;
- п'ятирічні гранти молодим письменникам;
- гранти, що дають авторам декларація про отримання доходу користування їх творами у громадських бібліотеках.

Для шведської системи грантів характерні спрощена процедура надання та повна свобода організацій чи індивідуальних одержувачів у використанні. Такі гранти не тільки сприяють покращенню фінансового стану організацій культури, але й допомагають їм адаптуватися до ринкового середовища, залучаючи недержавні фінансові джерела та розвиваючи комерційну діяльність [34, с. 102].

Міжбюджетне фінансування культури. У європейських країнах державне фінансування культури здійснюється і на основі міжбюджетних трансфертів шляхом перерахування регіональним та місцевим бюджетам загальних та цільових трансфертів. У Норвегії муніципалітети одержують від уряду блоковий грант на фінансування сфер охорони здоров'я, освіти та культури.

Данським муніципалітетам виділяють блоковий грант для фінансування бібліотек; кошти розподіляються між місцевими бюджетами пропорційно до чисельності населення.

Державна підтримка культури на основі спільного фінансування із центральних та територіальних бюджетів здійснюється в рамках широких соціально-економічних програм Уряд Нідерландів міжбюджетні відносини вибудовує з великими містами (Амстердам, Роттердам, Утрехт та Гаага), укладаючи окремі угоди щодо спільного фінансування культурних установ у цих містах (наприклад, Королівська опера, Голландський національний балет, Опера Нідерландів, Філармонічний оркестр Роттердама та ін.) [127, с. 259].

Фінансування з урахуванням партнерської участі. Іншою перспективною формою субсидування сфери культури є партнерська участь держави та корпоративних спонсорів, що сприяє значному припливу коштів із приватного сектору. Спільні проекти, наприклад, у Великобританії фінансуються з центрального бюджету та спонсорських коштів у співвідношенні 1:1 для першого проекту та 1:3 для наступних проектів. У

Франції передбачається більша частка державної участі – бюджетний внесок та кошти спонсора становлять 5:1, гроші виділяються за умови попереднього збору певного обсягу спонсорських коштів [179, с.248].

Слід наголосити, що держави фінансують культуру не лише через бюджети міністерств культури. Міністерства оборони, департаменти поліції фінансують військові оркестри, культурну діяльність своїх співробітників. Створюються міжвідомчі програми субсидування культури. Протягом багатьох років, наприклад, Міністерство культури Франції укладає угоди з міністерствами сільського господарства, юстиції, оборони, праці та освіти про спільні програми фінансування кіномистецтва, виробництво аудіо- та відеопродукції тощо.

Специфіка пільг та заохочень у культурі. Пільги організаціям культури надаються за різними видами податків і зборів: на майно та землю, на додану вартість, з прибутку, на митні збори. Від податку на майно можуть звільнитися витвори мистецтва, які перебувають у власності некомерційних організацій, а також розташовані у приватних музеях. Пільги по податку додану вартість часто застосовуються до виробництва культурних благ. Так, збори від вистав, філармонічних вистав, продажу вхідних квитків у музеї, доходи від книговидання та виробництва кінофільмів практично у всіх країнах із розвиненою ринковою економікою користуються пільговим режимом оподаткування на додану вартість. Ставка податку зменшується в 1,5 - 4 рази в порівнянні зі ставкою для звичайних товарів та послуг. Пільги з податку на прибуток надаються некомерційним організаціям культури у формі повного звільнення податку або застосування знижених ставок [121, с. 27].

Особливості творчої праці та висока суспільна значимість виробленого ним продукту у країнах Європи відзначаються значними податковими преференціями. Артисти, художники та інші творчі працівники користуються пільгами, якими не оподатковуються їхні витрати на професійну діяльність.

Так, в Ірландії всі творчі працівники звільнені від прибуткового оподаткування, Франції така пільга надана художникам та скульпторам, у Фінляндії прибутковим податком не оподатковуються державні гранти письменників та інших діячів культури.

У європейських країнах є звичайною практикою пільги з податку на доходи для представників творчих професій. До сум, що віднімаються, зараховуються витрати на здійснення професійної творчої діяльності. Наприклад, у Франції творчі працівники мають право до 10 % зменшувати суму оподатковуваного доходу від професійної діяльності. Музиканти, диригенти, директори театрів відповідно – до 30 %, актори, хореографи та кінематографісти – до 35 % [54, с. 48].

У більшості європейських країн артистам надаються гранти для підтримки їхньої творчої роботи або навчання у власній країні та за кордоном. Гранти драматургам виділяються у деяких країнах за умови, що написана ними п'єса була поставлена протягом попереднього року в одному з професійних театрів, які отримують державні субсидії. Мета виділення грантів полягає у сприянні розвитку національної драматургії та забезпечення матеріальних умов для творчої роботи драматургів.

Приватне фінансування у вигляді спонсорства полягає в тому, що підприємці надають фінансові кошти організаціям та діячам культури при умови отримання певних можливостей для реклами своєї торгової марки та виробленої продукції [114, с. 83].

Таким чином, незважаючи на різноманіття суб'єктів культурної діяльності та відмінності їх економічного становища в європейських країнах, сфера культури та мистецтва в цілому розглядається як інститут національного надбання, розвиток якого вимагає від держави комплексних заходів підтримки та всебічного уваги. Велика мережа незалежних посередників – професійних асоціацій, фондів, громадських інститутів, які

самостійно вирішують питання розподілу коштів, що виділяються державою на розвиток культури, є сприятливим умовою творчості, оскільки гарантує певну захищеність від прямого адміністративного втручання.

2.2. Аналіз механізму і практики формування витрат державного бюджету на культуру

Реальну можливість реалізації державними органами влади і управління своїх повноважень у сфері культури представляє державний бюджет.

У 1993-1998 роках систематичне невиконання бюджетних призначень зумовлювало необмежену свободу дії органам управління в розподілі бюджетних асигнувань. В останні роки асигнування, передбачені державними законами про бюджет, виділяються в повному об'ємі. У зв'язку з цим істотно зросла роль щорічного і довгострокового формування витрат.

Формування державного бюджету на черговий рік в нашій країні ґрунтується на довгострокових і короткострокових прогнозах соціально-економічного розвитку України і основних напрямках бюджетної і податкової політики.

Основними розпорядниками (прямими одержувачами) засобів, що виділяються з державного бюджету на культуру, є Міністерство культури та інформаційної політики України, Державна архівна служба України, тобто державні органи виконавчої влади, що проводять культурну політику в відповідних галузях культури. Слід зазначити, що державні органи виконавчої влади «що проводять політику» у відповідних областях культури, фактично відсторонені від участі в розробці і розгляді бюджетних проектувань інших головних розпорядників засобів державного бюджету по своїх галузях.

Дослідження також показали, що останніми роками доля витрат Міністерство культури та інформаційної політики України в сумарних витратах державного бюджету на культуру за розділом «Культура, мистецтво і кінематографія» систематично знижується. Так, в 2020 році доля міністерства у витратах державного бюджету на культуру складала 89,8 %, в 2021 році - 89,1 %, в 2022 році - 88 %, в 2023 - 86 %, планується на 2024 рік 82,9 %. Проектом Державного закону «Про державний бюджет на 2024 рік» витрати Міністерства культури та інформаційної політики України по розділу «Культура, мистецтво і кінематографія» визначені в сумі, що становить без урахування індексу дефлятора 108,8 % до відповідних витрат міністерства в 2023 році, що нижче росту планованих витрат державного бюджету на культуру в цілому (11,3 %) і нижче індексу дефлятора (110 %) [167].

Така тенденція є малоперспективною з точки зору необхідності проведення єдиної державної політики у сфері культури, мистецтва і кінематографії. Слід зазначити, що доля витрат Міністерства культури та інформаційної політики України у справах друку, телерадіомовлення і засобів масових комунікацій у витратах державного бюджету за розділом «Засоби масової інформації» залишається стабільною з 2018 року і складає 96 відсотків.

Як і у більшості зарубіжних країн, в Україні державні засоби спрямовуються на зміст найбільш важливих об'єктів культури і на фінансування різних заходів, що в основному мають державне значення.

Проведення науково обґрунтованої і передбачуваної державної політики в галузях інфраструктури припускає здійснення соціальної стандартизації і нормативного розрахунку бюджетної потреби по усіх видах послуг, що надаються. Бюджетним кодексом України передбачена розробка проектів бюджетів в частині виділення засобів розпорядникам бюджетних коштів і бюджетним установам на основі нормативів фінансових витрат на одиницю

державних або комунальних послуг, що надаються, з урахуванням необхідності досягнення мінімальних державних стандартів [101].

Під мінімальними державними соціальними стандартами маються на увазі державні послуги, надання яких громадянам на безвідплатній і безповоротній основах за рахунок фінансування з бюджетів усіх рівнів бюджетної системи України і бюджетів державних позабюджетних фондів гарантується державою на визначеному мінімально допустимому рівні на усій території України.

На нашу думку, держава повинна відмовитися від кошторисного фінансування бюджетної мережі і прямого надання значної частини бюджетних послуг і перейти до принципу їх оплати відповідно до отримуваних суспільством результатів.

Розробка і затвердження нормативів фінансових витрат на одиницю державних або комунальних послуг, що надаються, є прерогативою державних органів виконавчої влади. Проте до теперішнього часу нормативи фінансових витрат на надання державних або комунальних послуг у сфері культури не розроблені і можливість розрахунку таких усереднених показників для установ культури, враховуючи різноманітність і специфічність, найближчим часом достатнє проблематична.

Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 року під № 2017-III, який встановлює правові основи і порядок розробки, твердження і застосування державних соціальних стандартів, що забезпечують реалізацію основних соціальних гарантій і прав громадян (у тому числі і на участь в культурному житті і користування установами культури), закріплених Конституцією України, нині знаходиться у стадії доопрацювання [92, с. 854].

У сфері культури Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» в якості мінімальних державних соціальних

стандартів затверджуються вимоги до об'єму і якості надання певного виду безкоштовних соціальних послуг громадянам України, необхідних тільки для забезпечення бібліотечного обслуговування населення.

Крім того, проектом закону передбачається розробка відповідним міністерством і твердження Урядом України галузевих переліків і видів мінімальних соціальних і фінансових норм. При цьому під мінімальними соціальними нормами маються на увазі питомі показники необхідної забезпеченості населення найважливішими соціальними послугами з їх видів, а під мінімальними фінансовими нормами - грошове вираження мінімальних соціальних норм [90, с. 154].

Соціальні нормативи забезпечення населення установами культури схвалені наказом Міністерством культури України від 15 жовтня 2013 року № 983. Розробка нормативів фінансових витрат на надання державних або комунальних послуг у край потрібна як основа методики формування витрат на культуру бюджетів усіх рівнів і економічного обґрунтування для надання фінансової допомоги регіонам України для вирівнювання рівня мінімальної бюджетної забезпеченості. Згідно з Бюджетним кодексом України доки не забезпечено фінансування мінімальних державних соціальних стандартів на рівні мінімальної бюджетної забезпеченості, в проект бюджету не можуть бути включені витрати (при виконанні бюджету не можуть фінансуватися витрати), не пов'язані з досягненням мінімальних державних соціальних стандартів, або витрати, що забезпечують фінансування окремих державних соціальних стандартів вище за мінімальний рівень при недофінансуванні інших при безумовному виконанні боргових зобов'язань [177, с. 73].

Проте розробка і застосування нормативів фінансових витрат на надання державних або комунальних послуг, на думку автора, не може вирішити усі проблеми планування у сфері культури, особливо на державному рівні, коли йдеться, по-перше, про унікальні установи культури і мистецтва, що є

предметом нашої національної гордості і мають світове значення, а по-друге, про державну підтримку нових напрямів в культурній діяльності.

Засоби державного бюджету спрямовуються на фінансування наступних витрат у сфері культури:

- фінансування діяльності мережі організацій державного ведення;
- фінансування галузевих заходів (як правило, у рамках Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року, яка була затверджена Кабінетом Міністрів України 26 вересня 2023 р. під № 850-р;
- фінансування державних капітальних вкладень відповідно до Державної підтримки інвестиційної діяльності;
- витрати на галузь науки;
- витрати на галузь освіти;
- фінансування міжнародної діяльності у сфері культури;
- утримування органів державного управління [86, с. 68].

Кожен з цих напрямів державного фінансування вимагає специфічного підходу при формуванні витрат державного бюджету: і щорічних, і довгострокових.

Вивчення структури витрат Міністерство культури та інформаційної політики України за 2021 - 2022 роки (таблиця. 2.2) показало, що за цей період дещо зменшилася доля витрат державного бюджету на фінансування діяльності підвідомчих міністерству організацій культури: з 79 % в 2021 році до 65 % в 2022 році. При цьому істотно зросли витрати державного бюджету на фінансування заходів Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті» в області культури і мистецтва. Доля цих витрат в загальному об'ємі витрат міністерства збільшилася з 1,5 % в 2020 році до 8 % в 2021 році, а в 2022 році складала 11 %.

Таблиця 2.2

Структура витрат Міністерства культури та інформаційної політики України із засобів державного бюджету, %

	2019	2021	2022	2023
Зміст організацій державного відання	79	69	64	65
Фінансування галузевих заходів у галузі культури та мистецтва		9,5		8
Витрати на кінематографію	9	9	12	12
Державні капітальні вкладення	8	9		
Витрати на науку				
Міжнародна діяльність				
Зміст органів державного управління				
Інші витрати	1			

Таблиця складена автором.

Збільшилися витрати державного бюджету на кінематографію: доля цих витрат склала в 2003 році 12 % від витрат Міністерство культури та інформаційної політики України в цілому. Також спостерігається згоджене збільшення витрат державного бюджету на фінансування державних капітальних вкладень. У 2019 році доля цих витрат складала 8 %, в 2020 році - 9 %, в 2021 році - 10 %, а в 2003 році - 13 % від загального об'єму витрат міністерства. Фактично без змін залишається доля витрат Міністерство культури та інформаційної політики України на фінансування галузевої науки. Вона складає менше 0,5 відсотка. Отже, близько двох третіх отримуваних Міністерством культури та інформаційної політики України засобів

державного бюджету спрямовується на фінансування витрат підвідомчих організацій культури.

Структура витрат Міністерства культури та інформаційної політики України із засобів державного бюджету на фінансування підвідомчих організацій культури за типом їх діяльності упродовж останніх років залишається незмінною (рисунок 2.4).

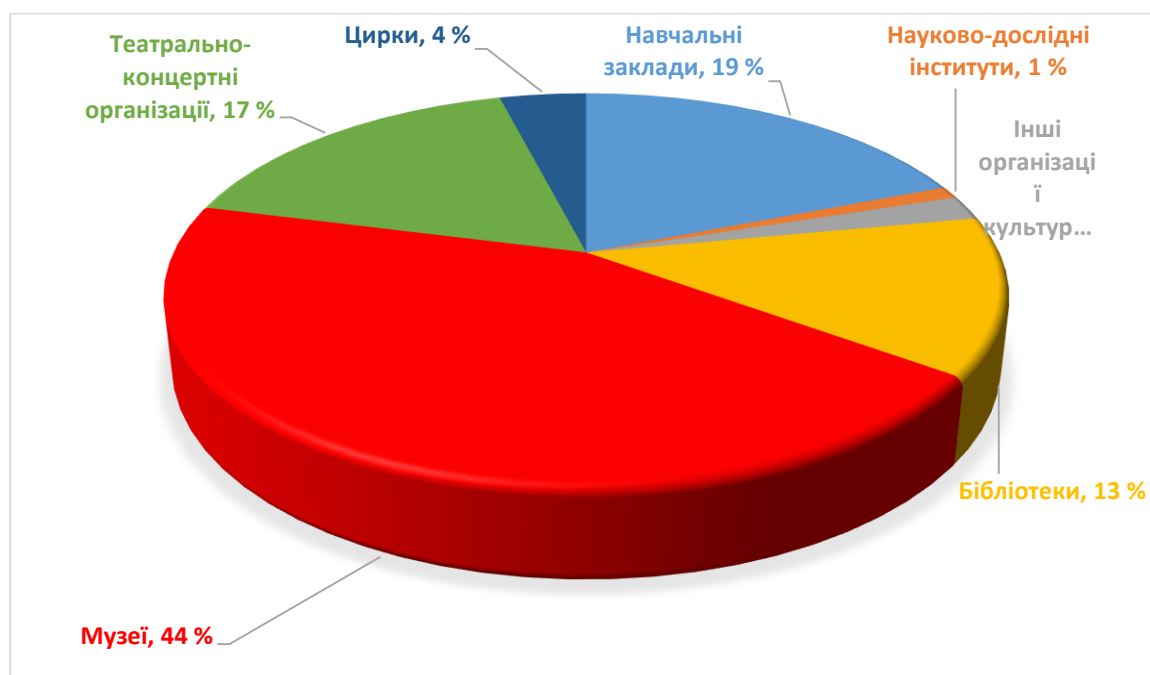

Рис. 2.4 Структура витрат Міністерства культури та інформаційної політики України на фінансування підвідомчих організацій культури за їх типом діяльності

Основна частина коштів спрямовується на утримання музеїв - 44 %, на зміст учбових закладів - 19 % /бібліотек - 13 %, державна підтримка театрів, концертних організацій і інших організацій виконавських мистецтв складає 17 %, цирків - 4 %, на фінансування науково-дослідних інститутів спрямовується менше 1 % і на фінансування інших організацій культури близько 2 % [88].

Така постійність співвідношення доль витрат державного бюджету на

зміст організацій культури різних видів діяльності упродовж ряду років свідчить про те, що при формуванні цих витрат по видах діяльності не зважають на специфіку установ з точки зору можливостей отримання коштів з позабюджетних джерел. Так, наприклад, платні послуги, що надаються бібліотеками, не можуть грати істотну роль в отриманні додаткового фінансування. Будь-які платні послуги нівелюють соціальну роль бібліотеки і вводять певні обмеження на доступ населення до інформації. Витрати державного бюджету на культуру здійснюються в Україні за рахунок засобів державного бюджету, регіональних бюджетів і бюджетів територіальних громад. Аналогічно, за рахунок бюджетів усіх рівнів, виявляється державна підтримка у сфері культури і у більшості зарубіжних країн.

У 1990-х роках труднощі, пов'язані з початком ринкових перетворень в нашій країні, привели до різкого скорочення державних витрат на культуру. Так, в 1998 році вони склали 46 % від рівня 1991 року. У ці роки витрати на культуру при затвердженні бюджетів істотно знижувались. Бюджети були нереалістичні, затверджувались з великим запізненням, витрати не ув'язувались з конкретними цілями і виявлялися здебільшого набором лімітів для міністерств і відомств. В ході виконання бюджету фінансування культури відставало від рівня виконання державного бюджету в цілому по витратах більш ніж в два рази. З 1999 року спостерігається деяке зростання витрат бюджетів усіх рівнів на культуру [48, с. 79].

У 2011-2021 роках збільшення цих витрат з коштів державного бюджету України на культуру, мистецтво і кінематографію і на засоби масової інформації істотно перевищило ріст державних витрат в цілому (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка бюджетних витрат на культуру, мистецтво, кінематографію і засоби масової інформації (з урахуванням індексів

інфляції), в % до 2022 року.

Показники	2018	2019	2020	2021
Культура, мистецтво, кінематографія засоби масової інформації - усього				
Державний бюджет	195	106	123	119
Регіональні бюджети	130	96	124	101
у тому числі:				
Культура, мистецтво і кінематографія				
Державний бюджет	150	109	132	127
Регіональні бюджети	125	98	125	102
Засоби масової інформації				
Державний бюджет	254	104	115	111
Регіональні бюджети	149	92		98
Довідково:				
Державний бюджет — усього	128		135	106
Регіональні бюджети - усього	132	124	112	86
Індекси інфляції (у % до грудня попереднього року)	120,2			108,3

Незважаючи на практично щорічне збільшення витрат бюджетів усіх рівнів на культуру, доля цих витрат у бюджетних витратах залишається по-колишньому не високою. Найсуттєвіше вона збільшилася в 2019 році - на 10 % в порівнянні з попереднім роком, в подальшому дещо знизилася, а в 2021 році знову зросла (таблиця 2.4).

Таблиця 2.4

Частка витрат на культуру, мистецтво, кінематографію та засоби масової інформації у бюджетних видатках, %

	2018	2019	2020	2002	2021
Культура, мистецтво, кінематографія і засобах масової інформації					
Державний бюджет	0,73	1,09	1,08	0,98	1,06
Регіональні бюджети	2,82	2,76	2,15	2,38	2,82
у тому числі:					
Культура, мистецтво і кінематографія					
Державний бюджет	0,43	0,50	0,51	0,50	0,60
Регіональні бюджети					
Засоби масової інформації					
Державний бюджет	0,30	0,44	0,57	0,48	0,51
Регіональні бюджети					

Такий розподіл витрат на культуру з одного боку сприяє підвищенню самостійності регіонів України, а з іншого боку держава передає регіональним органам влади усю повноту відповідальності за розвиток культурного життя в регіонах.

Вивчення структури бюджетних витрат на культуру по сферах діяльності в 2018 - 2021 роках показало, що за цей період збільшилися долі витрат державного бюджету на культуру і мистецтво з 41 % до 46 % і на

кінематографію відповідно з 5 % до 8 %. Доля витрат на телерадіомовлення зменшилася за цей же період з 49 % до 42 % [106].

Потрібно відмітити, що міністерства, що здійснюють державну політику в культурі, не володіють інформацією про витрати курируваних галузей в об'ємі консолідованого бюджету в повному об'ємі, адже основна доля витрат на культуру фінансується за рахунок регіональних бюджетів і органів місцевого самоврядування.

Упродовж ряду років дія встановлених законодавством показників призупиняється Законами України про державний бюджет на відповідний рік. Бюджетним кодексом України така можливість передбачена.

Проте ухвалення подібних рішень в разовому порядку законом про державний бюджет на черговий фінансовий рік підриває основи законодавства України, вимагає ретельнішого і зваженого підходу, оскільки ефективне виконання законодавчих актів можливе лише за умови комплексного застосування усієї сукупності їх норм і положень.

Організації культури різних видів діяльності істотно відрізняються один від одного по об'ємах коштів, що отримуються від підприємницької і іншій діяльності, що приносить дохід. Доля позабюджетних джерел в об'ємі фінансових ресурсів організацій різних сфер діяльності складає по бібліотеках 12 %, музеям - 39 %, театральнo-концертним організаціям - 54 %, циркам - 58 %. Не враховувати цей факт при формуванні витрат державного бюджету на утримання цих організацій або надання ним державної підтримки не уявляється коректним [32, с. 17].

Форми фінансування організацій культури Міністерства культури та інформаційної політики України нині різні:

1. Фінансування витрат на зміст 56 музеїв, 9 бібліотек, 14 інших установ культури і мистецтва здійснюється по цільовій статті відомчих витрат

на культуру і мистецтво на основі кошторисів доходів і витрат установ.

2. Галузеві учбові заклади (50 вищих учбових заклади, 22 середніх спеціальних учбових заклади, 5 середніх музичних школи, 5 інститутів підвищення кваліфікації і 1 научно-методичний центр) фінансуються по цільовій статті відомчих витрат на освіту також по кошторисах доходів і витрат.

3. Фінансування науково-дослідних інститутів (практично їх утримання) здійснюється по розділу «фундаментальних досліджень і сприяння науково-технічному прогресу» підрозділу «Розробка перспективних технологій і пріоритетних напрямів науково-технічного прогресу» цільовій статті НДДКР по кошторисах доходів і витрат. На думку автора, ці витрати фактично є відомчими витратами на науку, і практикуваний нині порядок фінансування науково-дослідних інститутів вимагає доопрацювання. Коректнішим було б фінансування цих організацій за окремими показниками бюджетної класифікації витрат державного бюджету, що відбивають реальний стан речей.

4. Фінансування театрів і концертних організацій, а також цирків здійснюється по цільовій статті державної підтримки їх діяльності. При цьому театри, концертні організації фінансуються як бюджетні установи по кошторисах доходів і витрат [36].

Згідно з Бюджетним кодексом України субсидії - це бюджетні кошти, що надаються бюджету іншого рівня бюджетної системи України, фізичній або юридичній особі, на умовах пайового фінансування цільових витрат. Законом України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» Верховної Ради України було надано право виділяти субвенції і субсидії організаціям будь-якої організаційно-правової форми і форми власності і визначати порядок їх надання.

Правила надання субсидій організаціям в сфері культури розроблені

Міністерством культури та інформаційної політики України і затверджені постановою Уряду України. Проте вказаним документом визначена лише схема надання субсидій: договірна основа надання субсидій організаціям і основні напрями витрачання цих засобів. Заявки на надання субсидій представляються цирковими організаціями фактично по тих же формах, що і бюджетними установами, що фінансуються по кошторисам доходів і витрат. Бюджетні кошти, що виділяються у вигляді субсидій, призначені для фінансування поточних і капітальних витрат організацій. Єдина відмінність цього виду фінансування від кошторисного полягає в тому, що асигнування виділяються без розбиття по кодах економічної класифікації, прийнятої при традиційному кошторисному фінансуванні, тобто надають керівникові організації культури велику свободу дій у своїй діяльності [28, с. 159].

У вигляді надання субсидій і субвенцій здійснюється основна частина державної підтримки засобів масової інформації (телерадіомовлення, періодичного друку і видавництва). Така форма державної підтримки застосовується і в інших галузях народного господарства. Проте порядок надання субсидій, що встановлює загальні критерії надання цього виду державної підтримки, Урядом України не регламентований. Виділення субсидій на довгостроковий період нічим не гарантована.

На думку ряду дослідників, функціонування бюджетної установи на основі детально розписаного кошторису доходів і витрат є спадком планового соціалістичного господарювання і не відповідає сучасним економічним реаліям. Модель такої організації, коли установа служить лише інструментом реалізації волі власника, і їй не властиві розробка своєї стратегії, самостійний пошук позабюджетних джерел і відповідальність по своїх зобов'язаннях, називають інструментальною [38, с. 156].

Нині ведеться активна робота по реструктуризації бюджетного сектора:

пошуку нових організаційно-правових форм функціонування організацій культури з метою відходу від фінансування діяльності організації за змінною формою тільки по факту її існування. Розглядається доцільність створення державних спеціалізованих некомерційних організацій по функціональній моделі зі встановленням договірних (партнерських) взаємовідносин засновника і організації і виділенням бюджетних коштів виходячи з конкретних показників роботи установи: числа спектаклів, виставок, кількості глядачів і так далі.

Розроблене Кабінетом Міністрів України в 2021 році Розпорядження «Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки та плану заходів з її реалізації» передбачають наступні напрями реформування бюджетного сектора :

- оптимізація діючої мережі одержувачів бюджетних коштів;
- уточнення правового статусу і реорганізація бюджетних установ;
- перехід до нових форм фінансового забезпечення надання державних (комунальних) послуг;
- впровадження методів формування бюджету, орієнтованого на результат [88].

Не можна не погодитися з необхідністю проведення реформ, проте і не можна допустити поспішності і недостатньої продуманості їх проведення. Так, одним з напрямів оптимізації мережі одержувачів засобів державного бюджету є адміністративне перепідпорядкування ряду одержувачів бюджетних коштів з метою дотримання принципів галузевої приналежності основного виду діяльності. Якщо розуміти цю установку дослівно, то Міністерства культури та інформаційної політики України може позбутися галузевих учбових закладів і галузевих науково-дослідних установ.

Що стосується впровадження нових організаційно-правових форм

організацій культури під гаслом обов'язкової відмови від кошторисного фінансування, то, враховуючи унікальність і величезну цінність багатьох установ культури для нас і подальших поколінь, видається недоцільним форсування проведення цих реформ у сфері культури.

Необхідна для перетворень організаційно-правових форм організацій культури правова, нормативна база, а також позитивний вітчизняний досвід подібного реформування в інших галузях соціальної сфери на сьогодні відсутні. Не повинні піддаватися реорганізації установи, що роблять необхідні державі послуги на неринковій основі (у тому числі - у рамках забезпечення конституційних гарантій) і ліквідація яких матиме негативні соціально-економічні наслідки) [13].

Обов'язковими елементами державного регулювання у сфері культури разом з достатнім фінансуванням повинні стати чітке визначення цілей і пріоритетів, економічний розрахунок, усебічна аргументація і зваженість.

Слід зазначити, що вітчизняними вченими і фахівцями в роботах неоднаково трактується зміст витрат на культуру. Одні витрати на культуру відносять відповідно до бюджетної класифікації України витрати на культуру, мистецтво і кінематографію, інші враховують у своїх розрахунках і витрати по на засоби масової інформації, як це передбачено «Основами законодавства України про культуру». Дуже рідко беруться в розрахунок дуже істотні по об'ємах витрати на державні капітальні вкладення, а також витрати на галузеву освіту, галузеву науку, міжнародну діяльність у сфері культури і зміст апарата управління галуззю.

Такий різний підхід до визначення об'ємів державних витрат на культуру можна пояснити неоднозначністю трактування дослідниками терміну «культура», відомчими інтересами при захисті бюджетних асигнувань, а також відомчою роз'єднаністю органів управління цією сферою.

Розробка і прийняття єдиного підходу до визначення структури витрат на культуру уявляється у край необхідними для забезпечення обґрунтованості і реалістичності наукових досліджень і практичної діяльності.

2.3. Аналіз діяльності державних установ культури та мистецтва

Останні тридцять років в Україні йде процес поступового реформування сфери культури, метою якого є підвищення ефективності цієї сфери. У фінансовому плані метою реформ є залучення додаткових фінансових коштів на культурну діяльність з позабюджетних джерел. Хронічне недофінансування культури стало поняттям прозивним, що стійко закріпилося за радянською епохою і її підходом до цієї галузі. Тому починаючи з перебудови, урядом проводилися різні реформи, щоб збільшити загальний об'єм фінансових коштів, що направляються на розвиток культури через залучення недержавних позабюджетних засобів. Особливі надії покладалися на ринкові механізми і розвиток комерційної діяльності самих установ культури. Проте на практиці багато питань так і залишилися невирішеними до теперішнього часу.

У Радянському Союзі сфера культури знаходилася на державному забезпеченні. Держава брала на себе витрати, пов'язані з формуванням і змістом матеріально-технічної бази, проведення різних заходів, виплатою заробітної плати співробітникам і т. д. Установи культури виконували культурно-дозвілєві і просвітницькі функції, покладені на них державою. Воно ж контролювало і ідеологічний зміст послуг, що робилися. Це сформувало особливе відношення до оплати послуг: як правило, ціна на квитки (на спектакль, в кіно і т. д.) була символічною і не покривала витрат

установи на проведення цього заходу, не кажучи вже про зміст будівлі. Тому першим завданням, яке було поставлене перед установами культури це самоокуповування. З 1985 р. надання платних послуг для установ невиробничої сфери, до якої відносилася і культура, стало обов'язковим, що підтверджувалося введенням планових показників на ці послуги. У 1987 р. ряд установ, в основному в театральній сфері, в експериментальному порядку були перекладені на самоокуповування і самофінансування. Цей експеримент оголив багато проблем у функціонуванні установ культури, показавши неефективність і первинну збитковість багатьох видів діяльності. Проте, незважаючи на його неоднозначні результати, з 1 січня 1989 р. усі установи культури виявилися вимушені працювати в нових економічних умовах [107].

Перехід на госпрозрахунок і самофінансування слабо враховував можливості і особливості невиробничих галузей економіки, до яких відносилася і культура. Так, аналізуючи фінансову діяльність різних установ культури, науковці В. Г. Зинін і Л. М. Зайцева ще у кінці 1980-х рр. прийшли до висновку, що бібліотеки практично не мали інших надходжень засобів, окрім бюджетних, доля власних доходів у клубних установ складала 10 - 15 %, в музеях - 30 %, в театрах - 50 %, концертній діяльності - 85 - 90 %, в парках культури і відпочинку - 95 % [111. с. 63].

Таким чином, при переході на госпрозрахунок різні типи установ культури спочатку опинялися в нерівних умовах і, відповідно, мали різну міру залежності від надходжень з державного бюджету. Для вирішення проблемної ситуації була проведена реорганізація наявної мережі установ, в ході якої було здійснено злиття бібліотек дублюючих одна іншу, закриття клубів та будинків культури, що не підлягають ремонту і т. п. В результаті перехід на ринкові умови в 1990-і комерційні рейки дозволяв гнучкіше регулювати діяльність театрів, клубів, музеїв, бібліотек залежно від потреб населення. Комерційний

підхід показав нерентабельність деяких видів діяльності, які за радянських часів були обов'язковими і носили багато в чому просвітницький характер. Так, поступово була згорнута шефська робота, яка була спрямована на просвіту робочих, сільських жителів і молоді. Прагнучі збільшити доходи, установи стали зменшувати власні витрати: скорочувати кількість спектаклів (особливо дитячих), гастролей, творчих відряджень і т. п. Поступово це привело до звуження сфери впливу установ культури.

У нових умовах роботи установам культури надали можливість заробляти власні кошти шляхом надання оренди приміщень, прокату реквізиту і навіть організації комерційних підприємств. В результаті в установах культури відкривалися нічні клуби, бари, відеозали, майстерні і т. п. Звичайно ж найпростішим і доступнішим способом отримання доходів стала оренда. Проте слід врахувати, що можливості оренди у культурно-дозвіллевих установ були обмежені, з одного боку, станом матеріально-технічної бази (тривала відсутність ремонту і т. п.), з іншої - самі установи культури нерідко були орендарями своїх приміщень, а договір суборенди вимагав збереження профілю установи [129].

Після розпаду Радянського Союзу і переходу до ринкової моделі економіки установи культури виявилися вимушені функціонувати в умовах ринку. Зміни, що сталися в країні, спричинили і зміни в правовому полі. У 1992 р. були прийняті «Основи законодавства України про культуру». Документ передбачав розмежування повноважень між державними, регіональними і муніципальними органами влади в питаннях культури. Децентралізація управління супроводжувалася передачею значної частини фінансових повноважень на регіональний і муніципальний рівень. Фінансування установ культури, що не мають державного значення, тепер покладалося на регіональні бюджети. Додатковою проблемою для місцевих бюджетів стали профспілкові

установи. Економічна криза змушувала багато підприємств відмовлятися від установ культури, що знаходяться у них на балансі. В результаті частина профспілкових установ була передана в муніципальну власність, частину - комерційним структурам. Багато в чому це був вимушений захід, оскільки місцеві бюджети не здатні були впоратися з додатковим навантаженням, враховуючи загальне скорочення рр. обернувся для сфери культури скороченням мережі установ [3, с. 42].

В цілому і державне фінансування установ культури в цей період значно погіршала. Таким чином, в 1990-і рр. сталося скорочення і без того недостатнього державного фінансування сфери культури, недолік якого повинна була компенсувати комерційна діяльність самих установ. На додаток до обов'язкового державного фінансування була запропонована система адресного виділення грошових коштів через цільові програми, що фінансуються із засобів державного і регіонального бюджетів, а також із засобів різних Фондів, громадських організацій, приватних комерційних структур і т. д. Крім того, установи культури зберігали можливість заробляти власні кошти за рахунок оренди і своєї діяльності. Таким чином, поступово формувалася система, що дозволяє установам культури залучати фінансові кошти з різних джерел. Проте такий підхід вимагав активності і ініціативи від самих установи. Слід зазначити, що велика частина установ так і не змогла навчитися залучати кошти з позабюджетних джерел [42, с. 5].

Додатковим джерелом доходів установ культури стали спонсорство і благодійна діяльність. Але ці джерела, на жаль, досі не отримали широкого поширення, оскільки підприємства і організації зацікавлені передусім в комерційній вигоді, а в українському законодавстві за спонсорську і благодійну діяльність передбачені дуже скромні податкові пільги. В результаті, значна частина установ культури або взагалі не користувалася

спонсорською підтримкою, або ця допомога носила епізодичний характер.

Основним досягненням в процесі модернізації системи фінансування у сфері культури 1990-х рр. став перехід від чисто державного фінансування до системи багатоканального формування бюджету установ культури. В цілому 90-і рр. наочно показали об'єктивну нездатність більшості установ культури до самоокуповування. Більш того, наочно проявила себе небезпека комерціалізації культури. Доля бюджетних надходжень як і раніше була ведучою, а підвищення доходності установ багато в чому було наслідком скорочення витрат на власну діяльність. Так, за даними на 2005 р., коли ситуація з фінансуванням установ культури істотно покращала в порівнянні з 1990 р. і роками, у більшості регіонів доля доходів установ культури від платних послуг не перевищувала 20 % [131, с. 164].

Проте ряд творчих галузей продемонстрували можливість переходу на комерційні рейки: телебачення, видавнича справа, звукозапис, художні галереї, популярна музика та ін. виявилися здатні існувати в ринковому режимі, і держава виступала у ряді випадків лише у вигляді замовника, вирішуючи за допомогою цих підприємств свої пріоритетні завдання (соціальна реклама, видання підручників, забезпечення доступу до культури для соціально незахищених груп).

Організації культури як найважливіше джерело модернізації соціокультурної сфери покликані гнучко реагувати на народжувані в суспільстві запити, адаптуватися до мінливих умов, освоювати нові гуманітарні технології, ставати активними акторами у сучасному соціокультурному просторі. У своїй діяльності організаціям культури слід реалізовувати такі принципи, як здійснення ефективного управління, використовувати для цього сучасні організаційно-правові форми, впроваджувати та застосовувати сучасні науково обґрунтовані технології

роботи, посилювати інноваційну складову. Особливо слід зазначити такі напрями їх діяльності, як досягнення відповідності культурних продуктів та послуг суспільному попиту, підвищення адресності культурних послуг, їх різноманітність, покращення стандартів обслуговування, забезпечення оснащеності процесу надання послуг сучасними технічними та технологічними засобами.

Закордонний досвід свідчить, що можливості організацій культури розширюються тоді, коли вони переосмислюють свої принципи існування, присвячують свою діяльність більш відкритому служінню публіці. Це дає можливість збільшити кількість людських, фінансових та капітальних ресурсів, стати конкурентоспроможними [137, с. 482].

В Україні функціонують різні організації культури. Низка творчих галузей перейшла на комерційні рейки, з'явилися такі суб'єкти творчого підприємництва, як художні галереї, архітектурні бюро, студії дизайну і т. п. Більшість культурних організацій складають традиційні інститути культури – бібліотеки, театри, музеї, клуби, концертні організації, парки культури та відпочинку, які держава продовжує фінансувати. Серед організацій державного сектора є й такі, які успішні та інноваційні, але в той же час багато з них є неефективними, пропонують населенню недостатньо сучасні та якісні культурні продукти та послуги.

Аналіз діяльності організацій культури в Україні дозволяє виявити важливу тенденцію у розвитку соціокультурної сфери: попит на культурні продукти та послуги у сфері культури перевищує пропозицію із боку держави. Згідно з економічними законами ринок повинен відреагувати такий дисбаланс.

В умовах реструктуризації бюджетного сектора, скорочення одержувачів бюджетних коштів, зростання конкуренції між державними та недержавними виробниками культурних продуктів та послуг створюються

умови для розвитку недержавного некомерційного сектору та підприємництва у сфері культури, які крім власне зароблених коштів можуть мати можливість отримувати бюджетні кошти в рамках державних замовлень та залучати кошти з інших джерел (гранти, пожертвування, інвестиції та ін.) [134].

Питання функціонування бюджетних установ загострилися в умовах економічної кризи. У системі стабілізаційних заходів щодо подолання кризової ситуації органи управління сферою культури особливе місце відвели питанням оптимізації бюджету, забезпечення ефективного витрачання коштів установ, постійного моніторингу та відстеження фактичного стану справ у галузі культури, обмеження прийняття нових видаткових зобов'язань. Сьогодні ще багато належить удосконалити у діяльності закладів культури відповідно до розмежування повноважень усіх рівнів влади, розроблення нормативної правової та методичної бази, що регулює перетворення інфраструктури галузі та системи її управління відповідно до вимог адміністративної реформи та реформи місцевого самоврядування [197].

Досвід показав, що вкладення ресурсів у бюджетні установи не сприяють тому, щоб ці установи стали ефективнішими та результативнішими працювати, тому потрібно вжити заходів щодо їх значного оновлення. Головний принцип, який має бути реалізований у процесі модернізації бюджетних установ – відповідність культурних продуктів та послуг громадському попиту, посилення інноваційної складової у тому діяльності. Для того, щоб такі принципи були реалізовані, необхідні активні заходи, серед яких – запровадження нової організаційно-правової форми; впровадження контрактних відносин установ культури зі своїм засновником; зміна механізму кошторисного фінансування; подолання відсталості інфраструктури та усунення перешкод у кооперації бюджетних коштів; підвищення ефективності використання бюджетних коштів на державному, регіональному та місцевому

рівнях [108, с.12].

Загалом бюджетна політика потребує переорієнтації на перехід від регулювання витратами до керування результатами. У зв'язку з цим потрібен такий інструмент регулювання, як бюджетування, орієнтоване на результат, що дозволяє оцінювати соціальну ефективність діяльності організацій культури, використовуючи певні індикатори, і порівнювати витрати та результат. Одним із інструментів ефективності використання бюджетних коштів є перехід переважно до програмно-цільових методів бюджетного планування, які забезпечують прямий взаємозв'язок між розподілом бюджетних ресурсів та фактичними чи запланованими результатами їх використання.

Усвідомлення згубності відходу держави від фінансування установ культури привели до чергової зміни фінансової політики. У 2010 р. був прийнятий Бюджетний кодекс України, і усі подальші перетворення в питаннях фінансування установ культури проходили вже у рамках бюджетних реформ. Розуміння того, що Бюджетний кодекс певною мірою ускладнив роботу установ культури і понизив роль ринкових механізмів, спричинило подальші спроби реформувати систему фінансування і умови роботи установ культури [135].

Назріла необхідність зміни моделі керівництва установою культури, яка має здійснюватися на основі того, як це установа культури визначає своє місце у суспільстві, чи може знайти свого споживача та розвиватися на основі активної роботи з публікою, спонсорами, реалізовувати необхідні місцевій спільноті проекти. Організаційно-економічним механізмом, актуальним у таких умовах, є багатоканальне фінансування, зростає роль маркетингу, фандрайзингу, роботи з бізнесом, що прагне гуманітарної орієнтації своєї діяльності.

Надалі бюджетні установи отримали право розпоряджатися своїм рухомим майном і доходами від власної діяльності, а фінансові операції проводити через особові рахунки казначейства. На сьогодні диспропорція в рівні доходності різних типів установ зберігається. Крім того, можна спостерігати і значний розрив в можливостях отримання прибутку між центром і регіонами, містом і селом. Велика частина установи культури як і раніше багато в чому залежить від надходжень коштів з бюджету. Як це ні парадоксально, але і самі українці визнали необхідність державної підтримки установ культури. Так, результати соціологічного опитування показали, що необхідність державної підтримки бібліотек відмітили 90 % опитаних, музеїв - 85 %, театрів - 57 %. У меншій мірі потребували державного фінансування цирки (44 %) і кіно (37 %) [5]. Так, можна відмітити, що в суспільстві сталося усвідомлення того, що різні типи установ культури різною мірою здатні обходитися без державного фінансування, тобто різною мірою здатні ефективно діяти як автономні установи.

Так наприклад більшість бібліотечних установ (87 %, у 2018 році проводила опитування населення щодо виявлення потреб у соціально-культурних послугах, незалежно від форми надання. Ряд бібліотек (43 %) визначає цілеспрямовано потреби у послугах, що надаються на безоплатній основі [120, с. 33].

Бібліотечні установи виділили такі основні чинники попиту соціально-культурних услуг:

- населення має можливість задовольнити культурні потреби без відвідування установ культури (перегляд кінофільмів будинки, інтернет-доступність);
- демографічна ситуація;
- наявність розвиненої інфраструктури сфери культури ;

- статеві-віковий склад населення;
- відсутність потреби населення у саморозвитку та ін.

Головні причини незатребуваності соціально-культурних послуг споживачами бібліотечних установ, на думку бібліотек, є: нестача вільного часу; відсутність ціннісних орієнтацій у населення; сімейно-побутові проблеми, в тому після роботи. Таким чином, причини відсутності попиту на послуги респонденти пов'язують переважно із проблемами самого споживача, а не бібліотечної установи [52, с. 18].

Проте лише 31,4 %, бібліотечних установ відзначають повну відповідність затребуваності соціально-культурних послуг установи пропускної спроможності та наявної ресурсної бази, 68,6 % від загальної кількості бібліотек лише частково відповідають даному показнику. При цьому бібліотеки відзначають наступні проблеми: невідповідність сучасним вимогам матеріально-технічної бази, нестача кваліфікованих кадрів, низька оновлюваність книжкового фонду бібліотек. Бібліотеки з усіх видів закладів культури покривають найбільшу частину своїх видатків із бюджетних коштів, оскільки основні послуги вони надають споживачам безкоштовно [35].

Тому відсоткове співвідношення у 2020 році між розмірами дотацій (99,7) та власними доходами (0,3) не зазнало жодних змін і у 2021 році. Слід, проте, звернути увагу, що у абсолютному вираженні розміри як власних доходів, і бюджетних асигнувань збільшилося.

Короткий огляд перетворень, що проводяться державою, в системі фінансування установ культури дозволяє виділити деякі тенденції. По-перше, установи культури зберегли залежність від бюджетного фінансування, роль ринкових механізмів як і раніше незначна. Самі установи вважають за краще діяти за інерцією, зберігаючи звичні методи роботи. По-друге, реформаторська ініціатива виходить від державних органів влади, установи культури

демонструють пасивну позицію. В результаті, модернізація, що проводиться нині, на жаль, є не реакцією на внутрішні проблеми сфери культури, а проходить як частину загальної адміністративної реформи, що зачіпає усі бюджетні установи в країні. По-третє, держава прагнула зберегти наявну мережу установ культури, тому зберегло за собою фінансування зміст будівель, капітальний ремонт, заробітну плату співробітників і інші важливі статті у витратах установ культури. У його діяльності явно проявилася охоронна тенденція, що слабо орієнтована на результат [70, с. 235].

Тому часто вимоги ініціативи, творчого підходу і розвитку підприємницької діяльності вступають в протиріччя з прагненням зберегти контроль над фінансовою діяльністю. По-четверте, негативний досвід 1990-х рр. сформував у працівників культури певний страх перед ринковими умовами роботи. Це значною мірою ускладнює перехід до нових форм, незважаючи на прийняті законодавчі акти.

В цілому усе це говорить про фінансову залежність установ культури України від держави, що зберігається. Незважаючи на постійне реформування, здолати існуючі стереотипи в діяльності більшості установ так і не вдалося. Надана установам культури можливість вибору правової форми і особливостей функціонування відкриває нові перспективи, проте установи відносяться до процесу з обережністю. Держава спробувала врахувати спочатку нерівні умови для різних типів установ в питанні залучення додаткових коштів і отримання доходів від власної діяльності. Проте для залучення грошових коштів в культуру з позабюджетних джерел ще необхідно вирішити цілий комплекс проблем, пов'язаних як із загальним економічним кліматом в країні, так і формуванням нової моделі установ культури, здатних швидко реагувати на культурні запити суспільства [63, с. 259].

Шляхи розвитку організацій культури лежать у площині органічного

поєднання їх економічного та власне культурного простору. Це дозволяє активізувати практико-орієнтовані міждисциплінарні підходи, які підкріплені організаційними формами та інструментами, необхідними для діяльності у нових соціально-економічних умовах, та дозволяють модернізувати діяльність у сфері культури.

Організації культури, вступивши на складний шлях конкуренції, повинні перейматися проблемою розширення своєї аудиторії та тими програмами, які вони можуть запропонувати населенню. Актуалізується ідея застосування соціокультурних інновацій у локальному розвитку; використання конкретних інструментів для реалізації інноваційних напрямів діяльності у сфері культури [194].

У сучасних умовах життєздатність організацій культури загалом дедалі більше залежить від організаційно-економічних аспектів, а взаємодія організаційно-економічного та власне культурного простору, набуває іншої конфігурації, ніж раніше, і включає інші акценти. Щоб не допустити зниження якості та рівня культурного розвитку, необхідно приділяти особливу увагу проблемі поєднання організаційно-економічного та культурного простору у сфері діяльності українських організацій культури [39, с. 147].

Адаптація до зміни зовнішніх умов у діяльності організації культури має базуватися на найважливіших принципах поєднання організаційно-економічного та власне культурного простору. До них відносяться:

- подолання неадекватних сучасному етапу суспільного розвитку традиційних форм та методів роботи;
- у всіх сферах своєї діяльності культивувати підхід, орієнтований на ринок, що, однак, не виключає філософію та соціальну місію організації, цілі та завдання, які визначають цілісність організації культури;
- спрямованість вирішення організаційно-економічних питань на

розвиток нових культурних практик;

- забезпечення адекватності вироблених культурних продуктів та послуг суспільного попиту, що відображають погляди та цінності тієї чи іншої спільноти;
- підприємливість та самостійність у вирішенні організаційно-економічних питань для інноваційного розвитку;
- маркетингова орієнтація на споживача;
- ефективна віддача від інвестицій у розвиток організації для повного задоволення культурного попиту людей на новітню різноманітність;
- використання сучасних інтерактивних інформаційно-комунікаційних технологій;
- реалізація інноваційних проектів.

Культурні організації можуть активно служити людям, що дозволить збільшувати обсяг наявних у їхньому розпорядженні ресурсів, реалізовувати нові культурні практики. Вдосконалення діяльності організацій культури є найважливішим джерелом оновлення культури, без якого неможливо реалізувати будь-який план прискореної модернізації соціуму.

Висновки до другого розділу

Зроблений у другому розділі дисертаційного дослідження аналіз показав, що важливим напрямом культурної політики держави, яка була визначена ще в основах законодавства України про культуру, є збереження культурної спадщини та художньої творчості та їх розвиток. Саме тому стан організацій культури, діяльність яких спрямовано на виробництво, збереження і поширення значимих суспільству культурних цінностей, перебуває у сфері державних інтересів.

Після аналізу закордонного досвід державного регулювання сферою культури, а також організаційно-економічного механізму можемо зробити висновок, що більшість розвинених європейських країн визнають можливість впливу культури на економічну ефективність і те, що культурні цінності є умовою вдосконалення процесу виробництва, соціальної відповідальності.

Проблеми культури розглядаються і з точки зору впливу на розвиток суспільства та практичної користі у вирішенні інших завдань, наприклад, в освіті, зниженні рівня злочинності, підтримці стабільності у суспільстві.

Сучасна тенденція розвитку сфери культури в європейських країнах полягає у покращенні роботи державних служб та адміністрації на місцях для того, щоб «наблизити культуру до людей», до споживачів та їх потреб.

Фінансування культури у кожній країні визначається традиціями держави та бізнесу у відносинах до культури. Тут склалися як мінімум дві основні тенденції, що визначають ступінь впливу культури в суспільстві та корисність культури у розвитку бізнесу, чим і визначається культурна політика кожної держави. Вважають, що культура, установи культури у країнах, які мають у порівнянні з Україною значний досвід ринкових відносин, мало фінансуються державою, але перебувають у гарному фінансовому стані насправді в умовах ринкової економіки культурі досить складно знаходити фінансові кошти на своє існування.

Самі європейські культурологи вважають, що «у виконавських мистецтвах фінансова криза, очевидно, є способом життя». Проблема фінансування закладів культури важлива не лише з урахуванням вітчизняного досвіду, але й у контексті світової практики. З-поміж країн, які мають той чи інший досвід фінансування культури, європейська та американська моделі домінують у світовій практиці. Головна схожість цих моделей полягає в те, що вони існують у рамках розвинених ринкових держав. В основі економічного,

політичного, соціального розвитку цих держав – ліберальні цінності і насамперед цінності свободи.

Аналіз механізму та практики формування витрат державного бюджету на культуру показав, що сфера культури України представлена великою різноманітністю установ, що забезпечують надання послуг культурно-дозвільного характеру. Значимість всіх заходів та послуг, фінансованих державою рамках цієї сфери, дуже висока, оскільки їх основна мета – забезпечення динамічного соціально-економічного розвитку, збереження єдиного культурного простору і територіальної цілісності України. Фінансове забезпечення заходів та послуг сфери культури здійснюється на підставі різних джерел, основним з яких є кошти бюджетів усіх рівнів бюджетної системи держави. Ефективність державної культурної політики, що проводиться в країні, неможливо оцінити, ґрунтуючись лише на показниках обсягів та динаміки фінансування. У рамках вирішення даної проблеми важливим є використання єдиної системи взаємопов'язаних показників результативності фінансування сфери культури [133].

Проаналізувавши деякі тенденції формування ресурсів установ культури та мистецтва, можна дійти висновку, що попри зростаючу частку своїх доходів в організаціях і зниження бюджетних асигнувань останні залишаються значним джерелом формування ресурсів, особливо у настільки несприятливої економічної ситуації.

Незважаючи на збільшення відвідуваності, заклади культури та мистецтва повинні прагнути до пошуку додаткових джерел доходів за рахунок розвитку підприємницької діяльності.

Таким чином, основними тенденціями формування фінансових ресурсів організацій культури та мистецтва на даний час є:

- збільшення власних доходів від надання платних послуг

населенню;

- оскільки в офіційній статистиці відсутні дані про частку спонсорської та меценатської допомоги, банківських кредитів та підприємницької діяльності у структурі доходів комунальних організацій культури та мистецтва, можна лише припустити, що суттєвої ролі вони не відіграють.

РОЗДІЛ 3.

ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ

3.1. Концептуальний підхід до формування витрат державного бюджету на фінансування організацій культури державного значення

У сучасній ситуації, що змінюється, часто підкреслюється взаємозв'язок «розгортання культури» з соціальними параметрами, тим не менш зрозуміти механізми функціонування українського соціокультурного простору неможливе без урахування специфіки сучасної економічної ситуації. Культура є однією з головних рушійних сил суспільного та економічного розвитку й тому такий важливий принцип взаємодоповнюваності економічних та культурних аспектів розвитку.

Складне питання, як культура пов'язана з економікою, обговорюється на різних рівнях. Так, ЮНЕСКО підходить до економічних аспектів вирішення культурних завдань не просто як до ринку, а як до частини системи виробництва, розповсюдження та споживання культурних продуктів та послуг [178].

При цьому наголошується, що державна культурна політика не може пустити розвиток національної культури «на самоплив», віддати ринку справжні скарби нації. Тут потрібні нові підходи, які часом називають новими форматами культури та культурної політики.

У Декларації ЮНЕСКО про культурне різноманіття наголошується, що збереження та заохочення культурної різноманітності, що є ключовим фактором сталого людського розвитку, неможливо забезпечити лише силами

ринку, тут важлива роль державної політики, але здійснюваної у партнерстві з приватним сектором та цивільним суспільством. Одночасно підкреслюється важлива роль інфраструктури для розвитку ринкових аспектів культури та життєздатних місцевих ринків.

Дослідники підкреслюють, що пошук поєднання економічних та культурних аспектів зовсім не значить зведення культури до економіки. Від політиків потрібно створити нові інструменти, які придатні для дослідження економічних аспектів культури. Ці інструменти повинні діяти не просто як частина її системи поширення, але як частина виробництва, як частина самої екосистеми творчого виробництва та творчого споживання, політика різноманітності повинна мати справу з повсякденним та сучасним, а значить, і з ринком, і з економікою [74].

На сучасному етапі в Україні все більше уваги приділяється питанням державної культурної політики, пошуку джерел її фінансування, удосконалення інструментів реалізації її заходів. Тим не менш, залишається низка невирішених питань, що ускладнюють процес динамічного розвитку сфери культури. Установи культури, як і інші установи бюджетної сфери держави, що фінансуються з різних джерел, основним з яких є бюджет. Кінцевий результат фінансування відповідних заходів надається громадськості у вигляді різних звітних показників, визначених у статистичних щорічниках, прогнозних та стратегічних документах про розвиток галузі культури в цілому, офіційні звіти про виконання державних програм та державних (регіональних та місцевих) завдань установ тощо.

Проблема позабюджетної діяльності бюджетних установ на даний момент є значущою для функціонування бюджетного сектора, оскільки переважна частина бюджетних послуг соціального характеру надається саме бюджетними установами. Однак у рамках цього сектора проводяться

масштабні реформи, які можуть суттєво зменшити важливість цієї проблеми [174, с. 25].

У рамках розробки та реалізації заходів щодо підвищення ефективності використання бюджетних видатків та зміцнення доходної бази бюджетів усіх рівнів запровадження процедур моніторингу та оцінки якості управління та регулювання фінансовими ресурсами бюджетних установ дозволяє:

- проводити на підставі затвердженого переліку показників моніторингу порівняльну характеристику якості планування та виконання бюджету бюджетними установами залежно від їх повноважень та покладених функцій;
- виявляти та запобігати фінансовим порушенням, створювати основу для ухвалення конкретних управлінських рішень;
- коригувати діяльність бюджетних установ у напрямі посилення контролю за результативністю бюджетних видатків;
- встановити взаємозв'язок обсягів бюджетного фінансування бюджетної установи на черговий фінансовий рік та плановий період з результативністю її діяльності;
- встановити механізм рейтингування та оцінки результатів діяльності бюджетних установ для оцінки можливості використання ними позабюджетних доходів з метою свого розвитку [49].

Практика показує, що більшість бюджетних установ має досить обмежені можливості залучення коштів від підприємницької діяльності. У більшості закладів охорони здоров'я та освіти позабюджетні доходи становлять 5 – 15 % від сукупних доходів, у сфері соціального забезпечення – ще менше, і лише в окремих закладах культури ця цифра може досягати 80 %.

Джерелом позабюджетних коштів бюджетних установ є, насамперед черга, надання населенню додаткових платних послуг. Як правило, платні

послуги надаються бюджетними установами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури.

За підсумками досліджень, проведених «Українським культурним фондом» у сфері культури обсяг позабюджетних коштів часто перевищує 40 % сукупних доходів, а в окремих випадках досягає 50 %. Платні послуги надають театри, концертні організації, клуби, парки, бібліотеки, музеї, установи кінопрокату, освітні заклади культури. Так, серед джерел позабюджетних коштів можна назвати плату за заняття у гуртках у клубах та освітні заклади культури, платні абонементи в бібліотеках, плату за перегляд спектаклю, концерту тощо. Однак усе сказане характеризує, перш за все, міське культурне середовище. Найбільш значна частина закладів культури, особливо в сільській місцевості, має дуже обмежені можливості для залучення коштів від підприємницької діяльності. Це обумовлено низькою платоспроможністю населення, недостатністю коштів для інвестицій у розвиток такої діяльності, слабкою підготовленістю працівників установ культури для її здійснення, відсутністю стимулів до її розвитку за механізмом фінансування установ на основі кошторису [165, с. 73].

Дещо менш значущим способом залучення позабюджетних коштів є здавання у оренду приміщень. Однак, за даними, отриманими у регіонах - доходи від здавання в оренду приміщень повертаються до установ лише частково чи повністю централізуються. Це в результаті знижує стимули до здавання в оренду неефективно використовуваних приміщень та залучення таким чином коштів від цього виду діяльності.

Таким чином, сказане вище говорить про необхідність розробки можливих напрямів вирішення проблеми регулювання підприємницької діяльності бюджетних установ, які будуть актуальні як для сьогодення часу, коли реструктуризація мережі установ, що надають населенню соціальні

послуги, що знаходиться в самому розпалі, так і після її проведення - для тієї частини бюджетних установ, які збережуть колишню організаційно-правову форму. При цьому має братися до уваги ряд загальних передумов, заснованих на результатах опитувань населення та досліджень, проведених у рамках бюджетної реформи на регіональному та місцевому рівні.

1. Підприємницька діяльність бюджетних установ значуща для задоволення потреб населення у платних соціальних послугах.

Практично у всіх галузях соціальної сфери найбільший обсяг платних послуг надається не приватними організаціями, а саме у рамках позабюджетної діяльності бюджетних установ. У сфері культури – від 40 до 70 %.

Підприємницька діяльність має велике значення для самих бюджетних установ, оскільки одержувані внаслідок такої діяльності доходи в умовах бюджетного недофінансування можуть бути додатковими джерелом покриття видатків, дозволяють бюджетній установі здійснювати матеріальне заохочення свого персоналу та розвиток матеріально-технічної бази.

2. Проблема підвищення ефективності підприємницької діяльності не може бути повністю вирішена в рамках чинної раніше організаційно-правової форми бюджетної установи [50, с. 138].

Істотною проблемою, актуальною для всіх бюджетних установ, є неефективність механізму кошторисного фінансування, за якого держава фінансує не надання бюджетних послуг, а зміст конкретної бюджетної установи. Це не дозволяє забезпечити чіткий поділ коштів, що використовуються бюджетними установами для здійснення основної та підприємницької діяльності. В умовах обмеженої можливості ведення роздільного обліку з основної та підприємницької діяльності бюджетного установи неможливо визначити, якою мірою бюджетні асигнування

використовуються бюджетними установами з метою одержання позабюджетних доходів, та навпаки, наскільки активно кошти від підприємницької діяльності підтримують надання бюджетних послуг. Крім того, при існуючому регулюванні в бюджетній установі не можна гарантувати якісне надання тих соціальних послуг, які відповідно до законодавства є для населення безкоштовними, та запобігти здійсненню позабюджетної діяльності на шкоду діяльності основної [181].

Враховуючи вищесказане, логічно було б припустити, що в цій ситуації доцільним є обмеження самостійності бюджетних установ у розпорядженні доходами від позабюджетної діяльності. Дана ідеологія знаходить вираження у моделі жорсткого державного регулювання підприємницької діяльності бюджетних установ. Ця модель будується на основі таких положень:

- загальні механізми регулювання бюджетної та позабюджетної діяльності бюджетних установ принципово не різняться, бюджетні установи діють на основі єдиного кошторису, що включає як бюджетні, так і позабюджетні доходи;
- можливе неповне включення отриманих бюджетною установою позабюджетних доходів на його кошторис, перерозподіл позабюджетних коштів між бюджетними установами;
- дестимулювання, що виникає в результаті реалізації такого механізму розвитку підприємницької діяльності бюджетних установ частково нейтралізується заходами щодо посилення моніторингу та контролю, а також санкціями, включеними до договору з керівником бюджетної установи [169, с. 27].

При цьому посилення регулювання позабюджетних доходів не є обов'язковим і не має супроводжуватися посиленням цінового підприємницького регулювання діяльності бюджетних установ, оскільки таке

регулювання може негативно вплинути на перспективи розвитку ринків платних послуг загалом, у тому на посилення ролі приватного сектора у відповідних сферах. В той же час при практичній реалізації даної моделі виникають суттєві ризики, які можуть значно знизити ефективність регулювання позабюджетної діяльності бюджетних установ за допомогою запропонованих механізмів, які в основному зводяться до наступних:

- посилення тіньових процесів у сфері позабюджетної діяльності бюджетних установ;
- додаткові ризики компенсації падіння позабюджетних доходів за рахунок бюджетних коштів;
- додаткові ризики зменшення бюджетної частини кошторису при зростанні позабюджетної;
- ризики втрат для населення;
- організаційні ризики [105, с. 84].

Можлива розробка заходів, спрямованих на пом'якшення негативного впливу даних ризиків, однак їхня повна нейтралізація в рамках моделі жорсткого державного регулювання неможлива. Більш того, в ряді випадків заходи щодо зниження ризиків здатні викликати додаткові проблеми, що ускладнюють регулювання позабюджетної діяльності бюджетних установ. У таких умовах реалізація даної моделі доцільна за умов, коли дані ризики незначні або може бути досить ефективно нейтралізовані: при стійкому та легко прогнозованому попиті на платні послуги бюджетних установ, налагодженості контрольних механізмів, низький рівень корупції тощо.

В іншому випадку використання моделі жорсткого державного регулювання може призвести до негативних результатів.

При неефективності жорстких механізмів доцільно звернутися до моделей, що ґрунтуються на економічних стимулах. Такою є модель

громадського контролю, при побудові якої використовуються такі принципи:

- збереження різних кошторисів для бюджетної та позабюджетної діяльності бюджетних установ;
- збереження за бюджетною установою доходів від позабюджетної діяльності повністю, за винятком доходів від оренди, які можуть підлягати частковому перерозподілу;
- збереження казначейського виконання кошторису за умови дебіюрократизації процедури складання та коригування кошторису позабюджетних доходів та витрат бюджетних установ;
- дерегулювання ціноутворення та відмова від регулювання напрямків розподіл коштів від позабюджетної діяльності бюджетних установ;
- підхід до оцінки організаційно-економічного поділу діяльності з надання платних та безкоштовних соціальних послуг з урахуванням специфіки окремих галузей соціальної сфери;
- впровадження методів громадського контролю за здійсненням підприємницької діяльності бюджетних установ [113, с. 49].

Таким чином, для стимулювання розвитку підприємницької діяльності бюджетних установ та підвищення їх зацікавленості у розвитку платних послуг у рамках моделі громадського контролю пропонуються заходи, які дозволять у певних межах розширити господарську самостійність бюджетних установ. При цьому заходи щодо розширення самостійності необхідно доповнювати заходами, спрямованими на посилення прозорості ведення бюджетними установами підприємницької діяльності, які мають полягати, на наш погляд, не у встановленні жорстких обмежень для бюджетних установ, а у впровадженні методів громадського контролю за здійсненням позабюджетної діяльності.

Як варіант громадського контролю можливе формування некомерційної

організації, через яку здійснюється позабюджетна діяльність бюджетної установи, опікунської ради як однієї з її органів керування. У статуті некомерційної організації має бути чітко прописані повноваження цього органу. Для того, щоб сприяти максимально неупередженої роботи опікунської ради некомерційної організації та уникнути ситуацій, у яких зацікавлені особи зможуть істотно впливати на прийняття опікунською радою рішень, пропонується встановити чіткий перелік осіб, які не можуть бути членами опікунської ради некомерційної організації, а також вимоги щодо обмеження участі представника галузевого органу виконавчої [110].

Для реалізації першої моделі потрібна суттєва зміна державного бюджетного законодавства, у той час як реалізація другої моделі можлива в рамках існуючого правового поля та вимагає внесення лише незначних коригувань до Бюджетного кодексу України.

За своїм економічним змістом витрати бюджетів усіх рівнів підрозділяються на поточні витрати і капітальні витрати.

Поточні витрати бюджетів забезпечують поточне функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, бюджетних установ, надання державної підтримки іншим бюджетам і окремим галузям економіки у формі дотацій, субсидій і субвенцій, а також інші витрати бюджетів, не включені в капітальні витрати відповідно до бюджетної класифікації України.

Капітальні витрати забезпечують інноваційну і інвестиційну діяльність, включають статті витрат, призначені для інвестицій в діючі або знову створювані юридичні особи відповідно до затвердженої інвестиційної програми, капітальні витрати спрямовуються на проведення капітального (відновного) ремонту і інші витрати, пов'язані з розширенням відтворенням, витрати, при здійсненні яких створюється або збільшується майно.

Формування витрат державного бюджету на культуру йде, як правило, не від потреб галузі, а виходячи з контрольних цифр фінансування, наведених Міністерством фінансів України і Міністерством економіки України [122, с. 351].

За відсутності галузевих методик формування витрат державного бюджету утримання підвідомчих організацій здійснюється в Міністерстві культури та інформаційної політики України з урахуванням бюджетних заявок організацій і досвіду попереднього року.

Перелік будівництв і об'єктів для включення у Державну адресну інвестиційну програму складається міністерством також на основі бюджетних заявок, що поступають від організацій. При цьому часто заявки організацій не містять аргументованих розрахунків для підтвердження прошених засобів, а міністерство не в повному об'ємі володіє інформацією про технічний стан матеріальної бази підвідомчих організацій, а, отже, і реальних потреб в коштах державного бюджету.

В цілях формування витрат державного бюджету (поточних і капітальних) на фінансування мережі організацій культури державного ведення на основі реальних потреб галузі пропонується розробка Концепції довгострокового розвитку організацій державного ведення на основі розробки Концепцій довгострокового розвитку по кожному виду діяльності у сфері культури окремо: бібліотекам, музеям, театрам, концертним організаціям, учбовим закладам і так далі [150, с. 12].

Запропонований концептуальний підхід до формування витрат державного бюджету, призначених на фінансування діяльності організацій культури і розвитку їх матеріально-технічної бази, будується не на щорічній заявній компанії, а носить фактично програмний, цільовий, науково і економічно обґрунтований характер, зводячи до мінімуму суб'єктивність і

недостатню обґрунтованість при розподілі засобів державного бюджету.

Концепції розвитку по кожному виду діяльності у сфері культури повинні розроблятися із залученням наукових і практичних працівників. Нині напрацьований певний досвід (і позитивний, і негативний) розробки і реалізації довгострокових концепцій розвитку окремих організацій культури. Узагальнення цього досвіду, розробка і прийняття галузевих концепцій зробили б розвиток культури в цілому більше послідовним і ефективним [153, с. 67].

Порядок розробки Концепцій, розгляду, узгодження із зацікавленими суб'єктами, експертизи і твердження має бути встановлений міністерством.

Розробку Концепції пропонується здійснювати в три етапи.

Перший етап:

1. Визначення цілей і завдань розвитку організацій культури державного ведення по кожній галузі культури.

В процесі цієї роботи необхідно визначити напрями і пріоритети в розвитку організацій культури цього виду діяльності. Наприклад, як повинна розвиватися найближчими роками мережа галузевих вищих учбових закладів? Скільки фахівців повинні підготувати ВНЗ галузі? Яка кількість ВНЗ і яких саме необхідно для забезпечення виконання завдань, що стоять перед галуззю?

2. Вдосконалення мережі організацій культури державного ведення певного виду діяльності на основі інвентаризації: усебічного дослідження діяльності організацій, вивчення відповідності рівня ведення і юридичного статусу організацій соціально-економічним реаліям, виявлення організацій з незначною штатною чисельністю співробітників, наявність паралельно функціонуючих організацій з схожим профілем діяльності.

На основі отриманих даних необхідно уточнити перелік організацій державного ведення і їх структур, при необхідності прийняти рішення про

об'єднання або перетворення окремих організацій в іншу організаційно-правову форму. Наприклад, останніми роками накопичилося багато питань по рівню ведення філій ряду музеїв [21, с.89].

Міністерство повинне фінансувати тільки те, що відповідає рівню, гідному національної української культури.

Другий етап:

Визначення забезпеченості організацій кожної галузі культури фінансовими, кадровими і матеріально-технічними ресурсами, необхідними для здійснення їх основної діяльності, відповідно до розроблених на першому етапі цілей і завдань розвитку галузі.

Для вирішення цього завдання мають бути зібрані, систематизовані і проаналізовані наступні дані:

1. Структура і штатний розпис організації;
2. Наявність і об'єми фінансових ресурсів організацій за усіма джерелами доходів;
3. Об'єми витрачання усіх видів фінансових ресурсів по напрямках (заробітна плата, розвиток матеріально-технічної бази, інші витрати);
4. Наявність і технічний стан основних засобів (будівель, споруд, устаткування), що є на балансі і орендованих; ефективність їх використання (використовуються в основній діяльності, здані в оренду або підлягають списанню), наявність об'єктів незавершеного будівництва. Фактично має бути проведений моніторинг матеріально-технічної бази організацій культури і при необхідності здійснено техніко-економічне обґрунтування будівництва нових об'єктів [193].

Третій етап:

Визначення конкретних заходів Концепції розвитку організацій культури кожного виду діяльності, а також джерел і об'ємів фінансових

ресурсів, необхідних для забезпечення виконання цих заходів.

Потрібно особливо підкреслити необхідність строгої регламентації процесу розробки, експертизи і затвердження Концепцій з боку міністерства.

Нині впровадження концептуального (програмного) підходу, як економічніше - обґрунтованого, до формування витрат державного бюджету на фінансування відомчих організацій набуває особливу актуальність. Чинним законодавством встановлено, що вступ засобів з позабюджетних джерел не є основою для зменшення розміру бюджетних асигнувань організацій культури. Проте Бюджетним кодексом України доходи від платних послуг, що робляться бюджетними установами, а також доходи від використання майна, що знаходиться в державній власності, віднесені до неподаткових доходів бюджету [156, с.47].

Поступово і послідовно вказане положення Бюджетного кодексу України впровадяться в життя. Вже упродовж ряду років засоби, отримані організаціями від здавання в оренду державного майна, зараховуються в доход бюджету, поки по їх фактичному отриманню. Введені звідні кошториси доходів і витрат організацій культури. Облік засобів, отриманих від підприємницької і іншої діяльності, що приносить доход, ведеться на особових рахунках, відкритих в органах державного казначейства Міністерства фінансів України. Рахункова палата України наполягає на обліку усіх неподаткових доходів на стадії формування витрат державного бюджету.

Пропонований автором концептуальний підхід до формування витрат державного бюджету на фінансування діяльності організацій культури державного ведення заснований на виявленні реальних потреб галузі. Розробка довгострокової концепції розвитку організацій по різних галузях культури дозволить:

- проводити більше обґрунтовану і цілеспрямовану державну

політику у сфері культури;

- ефективніше використати і розвивати матеріальну базу культури;
- більше обґрунтовано аргументувати об'єми коштів державного бюджету, необхідні для забезпечення державного регулювання у сфері культури, при щорічному і довгостроковому формуванні витрат;
- створити економічно більше обґрунтовану державну цільову програму по культурі на 2025 - 2030 роки, передусім її найбільш ресурсоемний розділ «Інвестиційні заходи», оскільки формування переліку об'єктів і будівництв для включення в план фінансування повинне здійснюватися виключно на основі моніторингу наявності і стану матеріально-технічної бази культури з урахуванням цілей і завдань галузі.

3.2. Вдосконалення організаційно-економічного механізму програмного підходу в державному регулюванні у сфері культури

Програмний підхід в державному регулюванні у сфері культури робить політику держави, що проводиться в цій області, більше послідовною і цілеспрямованою.

На думку автора, розробка і реалізація державної цільової програми «Культура України» повинна максимально, наскільки це можливо, вирішувати проблеми створення, постійного оновлення і реалізації єдиної державної політики у сфері культури.

Програмно-цільовий підхід передбачає витрачання бюджетних коштів відповідно до пріоритетів розвитку суспільства. У бюджетному плануванні та фінансуванні це виявляється у прагненні як можна щільніше ув'язати

бюджетні витрати з досягнутими суспільними результатами. Застосування програмно-цільового методу спрямовано на підвищення результативності бюджетних видатків та оптимізацію регулювання бюджетними коштами на всіх рівнях бюджетної системи України. Головним інструментом програмно-цільового фінансування соціальної сфери в сучасних умовах є державні програми, спрямовані на певні цілі, досягнення яких вимірюється системою показників та індикаторів.

Програмно-цільове планування слід розуміти як діяльність, орієнтовану на визначення цілей розвитку культури, їх пов'язання з пріоритетами економічної політики та формування комплексу заходів, включаючи підготовку інвестиційних проектів та програмних заходів (із зазначенням джерел їх фінансування), вкладених у досягнення бажаних результатів. За допомогою інструментарію програмування державні та регіональні органи управління здатні позитивно впливати на просторовий розвиток, на вирівнювання можливостей для доступу населення до культурних благ і цінностей. Цільові програми виступають найбільш прийнятним засобом практичного здійснення інвестиційних проектів, сприяють консолідації сукупного обсягу фінансових ресурсів, оскільки в них концентруються заходи щодо проектування, розміщення та будівництва об'єктів культури та соціальної інфраструктури.

У сучасних непростих економічних умовах важливою рисою програмно-цільового планування має стати бюджетування, яке розуміється як суворо цільове фінансування програмних заходів з жорстким контролем обсягу та призначення коштів, що витрачаються. Необхідно повністю розкрити потенціал цього методу «управління результатами» як засобу підвищення соціальної та економічної ефективності державних витрат [164, с. 175].

До переваг програмно-цільового бюджетування можна віднести

наступне: забезпечення прямого взаємозв'язку між планованим розподілом коштів бюджету та одержуваними підсумками їх фактичного використання; надання саме тих суспільних благ та послуг населенню, в яких воно реально зацікавлене; обґрунтування вибору рішень з урахуванням як поточних, так і віддалених наслідків; підвищення відповідальності органів управління за кінцеві результати, під якими поряд із наданням певного обсягу послуг чи робіт розуміється досягнення конкретних якісних показників; підвищення обґрунтованості державних видатків у зв'язку з суттєвим збільшенням інформаційної бази прийнятих бюджетних рішень. Використання нових принципів витрачання бюджетних коштів при розробці та реалізації цільових програм дозволить розширити сферу застосування та підвищити якість бюджетного планування.

Програмно-цільове бюджетування, у разі його послідовного застосування, дозволить забезпечити ряд переваг: більш тісний зв'язок між виділеними бюджетними ресурсами та передбачуваними наслідками їх використання відповідно до встановлених пріоритетів; узгоджений міжвідомчий підхід до вирішення середньострокових та довгострокових проблем у зв'язку з інструментарієм державної економічної політики; прозорість та обґрунтованість вибору шляхів, засобів досягнення цілей та передбачуваних результатів [4, с. 263].

Таким чином, впровадження сучасних методів бюджетування, орієнтованих на суспільно значущі результати, ставить організації культури в рівні умови з партнерами, що беруть участь у цьому процесі, дає змогу побачити пріоритети і слабкі місця у своїй роботі. Забезпечення взаємодії різних форм, видів програмно-цільової діяльності з прогнозуванням, плануванням, бюджетуванням сприятиме підтримці загальних методологічних засад та певної організації, координації дій.

Слід наголосити, що державну підтримку галузі доцільно було б направити на забезпечення широкого доступу до культурних цінностей, знань та інформації, збереження національної самобутності культури народу України, а також на розвиток професійного мистецтва та народної творчості.

Серед галузей соціальної сфери своєю специфікою відрізняється сфера культури. Економіка цієї галузі вимагає обґрунтування масштабів та форм державної підтримки. У зв'язку з цим актуалізуються питання поширення принципів програмно-цільового бюджетування на сферу культури, про що свідчить також дедалі більший інтерес вітчизняних дослідників до цього напрямку.

Нині чинний організаційно-економічний механізм програмного фінансування вимагає істотного вдосконалення для забезпечення досягнення програмних цілей.

Загалом програмно-цільове бюджетування, що впроваджується на всіх рівнях управління, дозволяє розвивати сферу культури як соціально-економічний фактор та забезпечити ефективне функціонування загальноукраїнського ринку послуг сфери культури та мистецтва. При цьому вирішення завдань розвитку сфери культури отримує правовий статус, акумулюються необхідні для цього кошти, визначаються пріоритети та цільові орієнтири розвитку, розмежовується відповідальність виконавців – органів влади всіх рівнів, а завдання реалізації намічених заходів набуває обов'язкового характеру [148, с. 209].

В той же час проведені дослідження витрат державного бюджету на культуру показали, що низка заходів у сфері культури фінансується із засобів державного бюджету, обминаючи державні цільові програми. Ці витрати, досить значні по своєму обсягу, передбачаються при формуванні бюджету на черговий рік по окремих кодах бюджетної класифікації, як інші витрати, не

віднесені до інших витрат, а іноді і за одним кодом з асигнуваннями, передбаченими на утримання підвідомчих організацій.

Наприклад, на фундаментальні дослідження і сприяння науково-технічному прогресу, розробці перспективних технологій і пріоритетних напрямів науково-технічного прогресу, засоби з державного бюджету витрачаються і на утримання мережі підвідомчих Міністерству культури та інформаційної політики науково-дослідних інститутів, і на виконання науково-дослідних робіт на основі контрактів, що укладаються міністерством з виконавцями [14].

Аналогічна ситуація і в галузі культури, мистецтва і кінематографії - асигнування спрямовуються на фінансування установ культури і на фінансування заходів у сфері культури.

Звичайно, передбачити усі можливі види і напрями витрат державного бюджету в усіх сферах культури на п'ять років вперед досить складно. Але максимально передбачити так звані інші витрати у рамках наступної державної цільової програми по усіх галузях культури представляється дуже доцільним для ефективнішого використання засобів державного бюджету і коректнішого обліку вироблюваних витрат.

Крім того, у державну цільову програму може бути включено і фінансування діяльності організацій культури державного ведення (особливо, якщо бюджетні кошти виділяються у вигляді субсидій і субвенцій), якщо це фінансування носитиме програмний характер на основі Концепції розвитку організацій культури окремих видів діяльності, пропонованих в параграфі 3.1.

Особливе значення при формуванні нової державної цільової програми має бути приділене мірі розробленості і конкретизації заходів у рамках її розділів і підрозділів. Ідеологія і механізм щорічного відбору заходів для включення в План Міністерства культури та інформаційної політики на

черговий рік вимагає серйозних змін.

Так, по підрозділу «Нерухомі пам'ятники» для забезпечення збереження пам'ятників історії і культури є доцільнішим здійснювати відбір об'єктів для включення в План не за принципом розгляду заявок з місць, а на підставі вироблених критеріїв відбору об'єктів і об'єктивної оцінки збереження пам'ятників по кожному регіону. Ця робота повинна проводитись спільно з відповідальними представниками регіонів України, що володіють більш повною інформацією про стан пам'ятників історії і культури, розташованих на території суб'єкта. Крім того, це дозволить одночасно вирішувати і питання співфінансування реставраційних робіт з бюджетів регіонів держави і позабюджетних джерел. До роботи конкурсної комісії міністерства мають бути притягнені наукові і практичні працівники галузі [22, с. 35].

Відбір об'єктів і укладення попередніх угод з регіонами України по об'ємах спільного фінансування заходів повинні здійснюватись до початку фінансового року.

При відборі об'єктів і визначенні по об'єктам обсягів фінансування потрібне впровадження довгострокового планування. Розпиляння засобів по великій кількості заходів, виділення засобів в об'ємах не достатніх для здійснення необхідних робіт, щорічне включення в План заходів нових об'єктів за наявності не завершених не дозволяє здійснювати послідовну і ефективну політику в такій важливій справі, як збереження нашого національного надбання [37].

Не менш важливо і врегулювання проблеми здійснення функцій замовника по фінансованих заходах програми. Діючою Державною цільовою програмою передбачено, що реалізація заходів програми повинна здійснюватись на основі державних контрактів, що укладаються державним замовником безпосередньо з виконавцями заходів. Раніше ця установка не

дотримувалася, і функції замовника по низці заходів передавалися міністерством різним організаціям. Проте з середини 2018 року Міністерство фінансів України наполягає на укладенні договорів безпосередньо з виконавцями заходів відповідно до встановленого порядку.

Автор твердо переконаний, що забезпечити реальну ефективність використання засобів державного бюджету, заходів державної цільової програми, що направляються на реалізацію, міністерству, як державному замовникові, навіть при функціонуванні декількох дирекцій, створених для поточного управління програмою, неможливо без передачі функцій замовника по основному об'єму фінансованих робіт стороннім організаціям, як правило, регіонам України.

Сфера культури, на думку багатьох творчих працівників, не повинна і не може бути джерелом прибутку, приросту доходу, тому що її мета та призначення пов'язані із задоволенням духовних потреб людини. Водночас для функціонування будь-якої галузі, у тому числі не виробляючої матеріальних благ, потрібні фінансові ресурси для утримання, розвитку, підтримки в актуальному стані. Ефективність фінансування сфери культури досить велика, проте реалізовані нині заходи задоволення запитів установ культури обмежені наявністю фінансових ресурсів як і в державному, так і у регіональних бюджетах. Більше того, реалізовані заходи в рамках державної програми та національного проекту не завжди відображають усю сукупність критеріїв оцінки ефективності діяльності закладів культури. Зокрема, йдеться про відсутність зв'язку між фінансуванням діяльності закладів культури та зниженням їхнього незадовільного стану. Фінансування ж сфери культури на основі державного завдання чітко орієнтоване на задані нормативні значення показників, які також не завжди можуть відображати потребу конкретного суб'єкта в обсягах підтримки. У зв'язку з цим заперечувати необхідність та

доцільність розширення доступу установ та організацій культури до позабюджетних джерел фінансування діяльності неможливо.

Слід зазначити, що нині Міністерством культури та інформаційної політики не вирішено питання залучення засобів регіонів держави і позабюджетних джерел повною мірою. Наявна інформація про реальну участь цих джерел у фінансуванні програмних заходів не завжди повна і достовірна.

Спільна робота з регіонами України по відборі об'єктів для включення в ряд розділів Плану заходів міністерства по виконанню державної цільової програми і передача ним функцій замовника по виконанню цих заходів стимулюватиме збільшення об'ємів фінансування з бюджетів регіонів і пошук позабюджетних джерел фінансування на місцях.

При розробці і реалізації державної цільової програми необхідно ввести розмежування понять: «державний замовник» орган виконавчої влади і «замовник» юридична особа, уповноважена державним замовником здійснювати реалізацію проекту. Таке розділення функцій широко застосовується при реалізації державної інвестиційної політики, здійснюваної у вигляді капітальних вкладень і в порядку позабюджетних стосунків [78].

Державною цільовою програмою треба передбачити створення Міністерством культури та інформаційної політики, як керівником програми, дирекції для поточного управління програмою. «Дирекція по будівництву, реконструкції і реставрації», і одним з предметів діяльності якої повинна стати реставрація пам'ятників історії і культури, а також виконання державних цільових програм в області культури.

До обов'язків Дирекції, що здійснює поточне управління програмою, повинні входити наступні функції:

- організація заявочної компанії і участь у визначенні пріоритетів відбору заходів;

- експертиза, аналіз і узагальнення заявок, участь в їх розгляді і відборі заходів для включення в План міністерства на черговий рік або на довгострокову перспективу;
- підготовка контрактів;
- збір і експертиза документів, необхідних для здійснення фінансування;
- збір і аналіз звітних даних про проведення заходів і витрачання засобів з усіх джерел фінансування;
- юридичне забезпечення;
- проведення контрольних заходів [77].

Здійснювати функції замовника і приймати виконані роботи, як це практикується нині, Дирекція не може, оскільки реалізація цих функцій припускає виконання ряду обов'язків, що вимагають постійної присутності замовника на об'єкті.

Міністерство, передавши функції замовника по основних об'ємах виконуваних робіт, зможе сконцентрувати свої зусилля на виробленні стратегії і тактики державної політики у сфері культури, вдосконаленні законодавчої і нормативної бази, аналітичній і організаційно-методологічній роботі, а також на виконанні контрольних функцій [84].

Програмний підхід застосовується в нашій країні і при формуванні і проведенні державної інвестиційної політики, здійснюваної у формі капітальних вкладень. В результаті дослідження виявлені серйозні проблеми в цьому питанні, що вимагають свого рішення.

Державні капітальні вкладення - це інвестиції в основний капітал (основні засоби). Вони прямують на будівництво нових будівель і споруд, розширення, реконструкцію і технічне переозброєння існуючих об'єктів, придбання машин і устаткування і проектно-вишукувальні роботи [160].

До теперішнього часу принципи формування Державної адресної інвестиційної програми законодавчо не встановлені, що, безумовно, йде в розріз з проголошеною політикою оптимізації бюджетних витрат і не сприяє ефективному використанню засобів державного бюджету.

Для вирішення виявлених в ході дослідження проблем у формуванні і здійсненні державної інвестиційної політики у сфері культури, здійснюваної у формі капітальних вкладень, представляється необхідним:

1. Законодавчо встановити принципи формування Державної адресної інвестиційної програми.

2. Здолати практику включення, що встановилася, у Державну адресну інвестиційну програму необґрунтовано великої кількості об'єктів, не передбачених Державною цільовою програмою, так званих непрограмних об'єктів.

3. В цілях забезпечення ефективного здійснення функцій державного замовника по капітальному будівництву Міністерство культури та інформаційної політики має бути наділене відповідними повноваженнями, кадровими ресурсами, а також методологічними розробками [95, с. 53].

Основою формування переліку будівництв і об'єктів в області культури має бути проведення моніторингу технічного стану матеріальної бази культури і аналіз об'ємів незавершеного будівництва. Практика включення у Державну адресну інвестиційну програму великої кількості об'єктів, що знову починаються, має бути припинена, оскільки це веде до порушення нормативних термінів будівництва, вдорожчання робіт, що проводяться; росту об'ємів незавершеного будівництва і знижує ефективність державних капітальних вкладень, що виділяються на культуру.

Фінансування державних капітальних вкладень повинне здійснюватися виключно за наявності затвердженої в установленому порядку проектно-

кошторисної документації.

Використання на практиці державного регулювання у сфері культури пропонованих автором заходів по вдосконаленню програмного підходу дозволить проводити більше послідовну і цілеспрямовану державну політику у сфері культури. Це:

- включення у державну цільову програму заходів по усіх галузях культури, у тому числі телерадіомовленню;
- надання Міністерству культури та інформаційної політики (чи іншому органу) реальних повноважень і додаткових ресурсів для здійснення функцій координатора усіх підпрограм програми [99, с. 83].

Такі заходи по вдосконаленню механізму реалізації державної цільової програми як, формування переліку заходів по основній частини розділів програми спільно з регіонами держави, а також передача Міністерством культури та інформаційної політики функцій державного замовника по цих заходах регіонам, сприятимуть залученню засобів з бюджетів регіонів держави і інших джерел.

Ці заходи, а також такі, як укладення попередніх угод з регіонами по об'ємах спільного фінансування до початку фінансового року і впровадження довгострокового планування по ряду розділів державної цільової програми, істотно підвищать ефективність використання засобів, що виділяються на фінансування програмних заходів з державного бюджету, бюджетів регіонів і місцевих бюджетів та позабюджетних джерел.

Вдосконалення державної інвестиційної політики у сфері культури дозволить зміцнити і розвинути матеріально-технічну базу культури.

Пропоновані заходи по вдосконаленню організаційно-економічного механізму програмного підходу в державному регулюванні у сфері культури спрямовані на рішення основних завдань, що стоять перед державою у сфері

культури: збереження, розвиток і поширення культури в цілях досягнення соціального і економічного ефекту.

Слід також зазначити, що загалом державні регіональні та місцеві програми успішно впроваджені в галузь. Безперечно, застосування програмно-цільових інструментів для фінансування сфери культури дає свої позитивні результати.

У той же час основною проблемою при впровадженні цих інструментів залишається недостатній взаємозв'язок між ними, який, на нашу думку, має забезпечуватися за такими позиціями:

- по-перше, необхідно забезпечити тісну та злагоджену взаємодію всіх учасників культурного процесу (виконавців та співвиконавців державної програми - головних розпорядників, державних та місцевих установ та споживачів послуг);

- по-друге, показники та індикатори реалізації державні програми повинні співвідноситись з показниками якості та доступності державних і місцевих послуг;

- по-третє, необхідно розробити єдину систему взаємопов'язаних показників результативності фінансування у сфері культури, яка дозволить забезпечити єдині вимоги до різних органів влади та управління стосовно звітної інформації, сприятиме підвищенню прозорості організаційно-економічного механізму забезпечення надання послуг у цій сфері [62, с. 241].

Також залишаються актуальними питання вдосконалення самих програмно-цільових інструментів на основі розробки нових показників та критеріїв якості та доступності послуг закладів культури; розробки нормативів надання окремих видів послуг.

Для розвитку галузі потрібно застосовувати міжбюджетні та партнерські державно-приватні форми субсидування, спонсорство, податкове

стимулювання, гранти. Бюджетне фінансування сфери культури має стати порівнянним з іншими пріоритетами соціальних програмних видатків бюджетів бюджетної системи України.

Таким чином, слід зазначити, що державно-цільова програма «Культура України» покликана суттєво покращити стан сфери культури України за рахунок реалізації важливих, великомасштабних та якісно нових напрямків розвитку. При цьому, не варто забувати, що термін реалізації даного проекту обмежений, подальше фінансове, матеріальне забезпечення та розвиток закладів культури, як і раніше, лежатиме (в основному) у сфері відповідальності органів державної влади регіонів України та територіальних громад, а це означає, що не варто зупинятися в вирішенні основних проблем цього рівня.

3.3. Формування додаткових джерел фінансування витрат у сфері культури

Вирішення назрілих проблем модернізації системи бюджетного фінансування культури, мистецтва та кінематографії, підвищення ефективності використання виділених коштів необхідно розпочати з уточнення функцій державних, регіональних та муніципальних органів влади у цій сфері, складу підвідомчих установ, відповідності покладеним на них завдань сучасним вимогам та новим соціально-економічним умовам.

Законодавчою основою цього є Конституція України, яка визначає повноваження державної влади у сфері культури, і навіть перелік питань, що перебувають у спільному веденні держави та регіонів. Однак сьогодні, через

десятиріччя після ухвалення Основного Закону окремі питання організації економічного забезпечення культурного життя країни не знайшли свого рішення. Не завершено розмежування державної власності у цій сфері не визначено прав та обов'язків різних рівнів влади в галузі охорони пам'яток історії та культури, міжнародного культурного співробітництва, збереження єдиного культурного просторів країни та інших загальних питань культури [104].

Галузь культури традиційно розглядається як ефективний інструмент з розширеного відтворенню людського потенціалу, що відповідає вимогам інноваційної економіки та громадянського суспільства.

Для досягнення якісних результатів у культурній політиці України Урядом держави визначено такі пріоритетні напрямки:

- розробка стандартів якості послуг у сфері культури та масових комунікацій, що забезпечують конституційні гарантії громадян України;
- створення умов для покращення доступу громадян України до культурних благ і послуг, освіти в сфері культури та мистецтва (художньої освіти), у тому числі малозабезпечених груп населення України та інших категорій громадян, які потребують соціальну підтримку;
- модернізація та забезпечення інноваційного розвитку мережі музеїв та бібліотек за рахунок масштабного інвестування в технологічне оновлення та повсюдного впровадження та розповсюдження нових інформаційних продуктів та технологій, реалізації механізмів підтримки;
- забезпечення умов для функціонування та розвитку бібліотечного, музейного, архівного, кіно-, фото- та інших аналогічних фондів;
- розвиток механізмів підтримки стимулювання творчості музичних, театральних та інших творчих колективів, зокрема традиційної народної культури;

- розробка заходів щодо залучення талановитої та професійно підготовленої молоді для роботи в галузі, що дозволить розширити спектр та покращити якість надання послуг у галузі культури, прискорити впровадження інноваційних методів роботи;
- модернізація системи професійної підготовки та перепідготовки творчих кадрів, фахівців у галузі управління та організації сфери культури, мистецтва та масових комунікацій, зміцнення кадрового потенціалу галузі, розвиток безперервної освіти у сфері культури;
- формування системи громадського теле-, радіомовлення та цифрового телебачення на державному рівні та у регіонах країни [55, с. 349].

Ключовим мотивуючим фактором, що забезпечує якість та доступність послуг, має стати формування для кожної державної (комунальної) установи завдання надання державних (комунальних) послуг (виконання робіт) із зазначенням показників обсягу та якості його виконання, а також встановлення прямої залежності обсягу фінансового забезпечення виконання завдання (розміру субсидії) від результатів діяльності установи. Перехід від кошторису до надання субсидій включає надання обов'язкової субсидії на надання послуг (виконання робіт) відповідно до державного (місцевого) завдання. Передбачається, що така субсидія буде розраховуватися виходячи з витрат, що фактично склалися, а потім відбудеться їх уніфікація за групами однопрофільних установ із урахуванням різних факторів. Поряд з обов'язковими субсидіями можуть надаватися та субсидії на інші цілі та бюджетні інвестиції.

Аналіз практики формування державних (місцевих) завдань у регіонах (територіальних громадах) свідчить про те, що обсяги їх фінансового забезпечення можуть зазнавати коригування через те, що заплановані значення показників, що характеризують якість надання державних послуг, не завжди

збігаються з фактичними значеннями. В окремих галузях соціальної сфери обсяги надання послуг (виконання робіт) схильні до суттєвих та погано прогнозованих коливань. Зокрема, це притаманно галузі культури. Фахівці вважають, що ефективність ухвалення рішень про коригування державного завдання та зміну розміру субсидії може бути оцінена з урахуванням таких факторів, як:

- 1) можливість установи впливати на фактичні обсяги надання послуг;
- 2) ступінь гнучкості зміни потреби у ресурсах у зв'язку з відхиленнями щодо запланованих обсягів надання послуг [93, с. 752].

Водночас коригування державного завдання та перерахунок субсидій на його виконання слід розглядати як крайню міру, що використовується як жорстка санкція щодо установи або у разі виникнення непрогнозованих коливань попиту на послугу.

У діяльності організацій культури є суттєві особливості, що виражаються у поєднанні виконання функціонально різних компонентів: створення культурних благ, їх зберігання, поширення та організація освоєння споживачем. Іншими словами, заклади культури не тільки проводять заходи щодо показу, а також виконують державну функцію зі створення, збереження, збирання та вивчення культурної спадщини, фондів, художніх творів, а ця функція прямо не пов'язана із конкретним споживачем. Водночас без її реалізації неможливо забезпечити доступ громадян та юридичних осіб до культурних цінностей, культурної спадщини.

Таким чином, розробка переліку державних (комунальних) послуг (робіт) у сфері культури вимагає врахування специфіки даної галузі та виділення окремо «послуг» та «робіт». Як основний критерій при розмежуванні робіт та послуг слід брати до уваги показник наявності конкретного споживача (фізичної чи юридичної особи) державної

(комунальної) послуги чи роботи.

Інакше послуга надається безпосередньому конкретному споживачеві, а робота – це забезпечує послугу захід, який не має конкретного споживача, але здійснюється для забезпечення надання послуги споживачеві. Під роботою також може матися на увазі діяльність, спрямована вирішення певних стратегічних завдань у сфері культури. Поділ послуг та робіт має важливий практичне значення, оскільки на послугу обов'язково встановлюється подушний норматив і простежується закономірність: чим більше послуг надає установа, тим більше грошей вона отримує [98, с. 235].

Для робіт встановлення такого нормативу необов'язкове. До того ж, є такі роботи, які нормувати технічно неможливо. Відповідно з цим на державному рівні були сформовані базові переліки послуг та робіт. При цьому для кожної державної (комунальної) послуги (роботи) повинні встановлюватись показники обсягу та якості надання послуг (робіт), що застосовуються для розрахунку нормативних витрат.

Новації організаційно-економічного механізму забезпечення бюджетних установ, що вводиться, у тому числі і у сфері культури, що означають кардинальну зміну ідеології бюджетного фінансування державних (комунальних) установ, трансформацію принципів організації їх діяльності, основними з яких є:

- Впровадження нормативного принципу фінансування витрат та перехід від кошторису до укрупнених груп витрат;
- Введення нового угруповання витрат в залежності від ступеня їхньої участі у наданні послуги: група витрат, пов'язаних з наданням послуги, та група витрат утримання майна [6, с. 79].

Логіка реалізації заходів щодо вдосконалення організаційно-економічного механізму фінансового забезпечення надання державних

(комунальних) послуг в окремих галузях, у тому числі у сфері культури, передбачає відповідний алгоритм дій на регіональному та місцевому рівнях.

1. Формування на регіональному рівні галузевого переліку послуг, що надаються регіональними установами та територіальними громадами відповідно з встановленим обсягом повноважень та за аналогією з державними галузевими переліками. На основі галузевих переліків засновник має сформувати відомчі переліки послуг для своїх підвідомчих установ. Без переліку, в якому були б закріплені види діяльності, які виконуються установами для населення за рахунок коштів бюджету, неможливо вибудувати повноцінну систему надання послуг (виконання робіт), тим самим забезпечивши сумісність видів діяльності, що надаються різними установами у різних сферах.

2. Поруч із формуванням переліку послуг необхідно проведення аналізу мережі підвідомчих установ з метою визначення типу установи з позиції виявлення можливостей існуючої мережі ефективно надавати послуги, передбачені галузевими та відомчими переліками послуг.

Ухвалення зваженого рішення про зміну або збереження типу установи вимагає від засновника досконалого знання нормативно-правової бази, особливостей функціонування підвідомчої мережі, ринкової кон'юнктури тощо [2].

3. Формування переліку нерухомого, особливо цінного рухомого майна державних (комунальних) установ, необхідного, по-перше, для розрахунку субсидій на забезпечення виконання державного (місцевого) завдання підвідомчими бюджетними та автономними установами і, по-друге, визначення майна, яким установа немає права розпоряджатися без згоди засновника та на яке не може поширюватися відповідальність за зобов'язаннями автономних та бюджетних установ.

4. Визначення розміру нормативних витрат за надання державних (комунальних) послуг і нормативних витрат за утримання майна з допомогою варіативності підходів й у розрахунку субсидій на фінансове забезпечення виконання державного (місцевого) завдання. Спочатку така субсидія може розраховуватися виходячи з фактично сформованих витрат, а потім відбуватиметься поступова уніфікація за групами установ із урахуванням різних факторів [9, с. 25].

Нова економічна політика держави припускає пошук і використання нових джерел фінансування для розвитку сфери культури. Хоча обсяги бюджетного фінансування істотно менше інших джерел, вони повинні використовуватись більше цілеспрямовано і, як правило, служити підставою для спільного фінансування програм і проектів.

Масштаби бюджетного фінансування несумірні з дією держав, спрямованою на координацію усіх процесів у сфері культури. Інструменти державної дії на культуру повинні стати різноманітнішими, спрямованими на стимулювання саморегулюючих ринкових механізмів. Окрім прямого бюджетного фінансування державою повинна виявлятися непряма підтримка організаціям культури. Це, передусім, звільнення установ культури від сплати деяких податків і надання пільг по оплаті ряду податків.

Ефективним важелем формування додаткових джерел фінансування культури повинна стати система заходів державного стимулювання індивідуальних і корпоративних пожертвувань, одним з яких є зменшення оподаткованої долі прибутку, введення цільових податків, як джерел формування фінансової бази спеціалізованих фондів, розвиток маркетингу, робота по зв'язках з громадськістю, що включає пошук потенційних спонсорів.

Одним з джерел позабюджетного фінансування організацій культури нині є гранти для культури та креативних індустрій, це рамкова програма

Європейського Союзу, спрямована на підтримку культурного та креативного сектора, також Український культурний фонд розпочинає проводить «Короткострокові культурно-мистецькі проекти» в межах грантової програми «Відновлення культурно-мистецької діяльності». Мета - підтримка діячів культури та культурних інституцій, які залишаються в Україні, створення умов для вироблення ними актуальних культурно-мистецьких продуктів, а на міжнародному рівні є інвестиціями в імідж та позиціонування країни в світі [162].

У зарубіжних країнах великі фінансові ресурси поступають в сферу культури з сімейних бюджетів, їх доля у декілька разів перевищує долю державного фінансування. За даними Організації європейської співпраці і розвитку, опублікованим Інститутом світової економіки і міжнародних відносин, співвідношення бюджетних і споживчих витрат населення на культурні заходи і розваги склало в середині 2000-х років в Швеції - 1:4; Норвегії - 1:6; у Франції - 1:8, у Великобританії 1:12; Італії - 1:19 і в США - 1:26 [151, с. 52].

Істотну роль у фінансуванні установ культури і мистецтва грають позабюджетні джерела - індивідуальні пожертвування, внески різних благодійних фондів і приватних фірм. Так, в США в 2023 році ці джерела склали 96,8 % усіх фінансових ресурсів, у тому числі індивідуальні пожертвування - 75,1 %, внески різних благодійних фондів - 16,8 % і внески приватних фірм - 4,9 %. Доля центрального уряду дорівнювала 3,2 %. У західноєвропейських країнах питома вага позабюджетних джерел фінансування культури нижча, ніж в США, що обумовлено вагомішою участю держави, що історично склалася, в розвитку даної сфери [187].

Податкова політика, що проводиться нині в нашій країні не сприяє залученню засобів з позабюджетних джерел в належній мірі. Проте, в 2022 році

позабюджетні джерела фінансування діяльності установ культури Міністерства культури та інформаційної політики досягли небувалих розмірів і склали 41 % від загального об'єму фінансових ресурсів. На думку ряду дослідників для забезпечення доступності послуг у сфері культури об'єм фінансування з позабюджетних джерел не повинен перевищувати 20 %.

Організації культури істотно відрізняються одна від іншої по обсягах коштів, що отримуються від підприємницькою і іншій діяльності, що приносить дохід. У розрізі окремих установ культури навіть одного і того ж виду діяльності доля фінансування з позабюджетних джерел варіює від – 1 % до 60 - 70 %.

Такий широкий діапазон часток позабюджетного фінансування установ культури можна пояснити декількома причинами.

По-перше, це різні можливості організацій в отриманні позабюджетних коштів, спочатку обумовлені рядом обставин - профілем діяльності установи, її популярністю, затребуваністю послуг, що надаються, їх цінами, наявністю і станом матеріально-технічної бази і іншими.

По-друге, не можна применшувати роль фінансово-економічної політики, що проводиться державними органами управління і керівниками установ культури у цьому питанні [171].

Чинними нормативними правовими актами керівникам установ культури надані широкі повноваження в здійсненні статутної діяльності, у тому числі підприємницькою. Організації культури самостійно встановлюють ціни на платні послуги і продукцію, включаючи ціни на квитки, окрім випадків, що передбачають державне регулювання цін на окремі види продукції, товарів і послуг. Більшість керівників організацій культури - творчі люди, і, як правило, з гуманітарною освітою. У цьому полягає одна із специфічних рис галузі. Сучасні умови господарювання зажадали від

керівників установ культури не лише знань в профільній галузі, але і ділових якостей адміністратора і підприємця.

Без управлінського професіоналізму і менеджерів культури стало неможливим забезпечити установі стабільне функціонування і успішний розвиток. Наявні можливості самофінансування нині використовуються далеко не в повному обсязі.

У свою чергу державні органи управління і влади в особі міністерств і відомств не повною мірою виконують покладені на них функції в частині аналізу стану ринку послуг у сфері культури, вивчення, аналізу і поширення даних про його кон'юнктуру, розвитку маркетингу в підвідомчих організаціях.

Так, наприклад, відсутні будь-які методики визначення об'ємів грошових компенсацій за надання музеями експонатів на виставки, у тому числі зарубіжні. Фактично суми грошових компенсацій визначаються контрактами, що укладаються музеями з організаторами виставок, і, як правило, без урахування комерційних результатів виставок. В той же час вказані грошові надходження є одним з основних і досить значним за об'ємом позабюджетним джерелом фінансування витрат музеїв [175, с. 94].

Видається необхідним проведення міністерством із залученням наукових і практичних працівників систематичної роботи по збору, вивченню, аналізу і поширенню досвіду організацій культури, що мається, по отриманню коштів з позабюджетних джерел, а також пошуку нових джерел фінансування.

Міністерством культури та інформаційної політики встановлений порядок складання кошторисів доходів і витрат по підприємницькій та іншій діяльності, що приносить дохід. Проте вказаний порядок, що передбачає складання прибуткової частини кошторису в розрізі джерел і використання позабюджетних засобів відповідно до затвердженого кошторису по кодах економічної класифікації витрат бюджетів України, не містять будь-яких

рекомендацій, стандартів або обмежень по використанню цих асигнувань. Затвердження кошторисів доходів і витрат по підприємницькій та іншій діяльності організацій культури, що приносить дохід, здійснюється міністерством по суті формально, що не сприяє раціональному використанню позабюджетних джерел. На думку автора, потрібне посилення методологічної функції міністерства в цьому питанні [136, с. 51].

Крім того, слід враховувати, що підміна бюджетного фінансування позабюджетними доходами установ культури не завжди продуктивна, а іноді і не бажана. «Заробіток» грошей в культурній діяльності не може бути самоціллю. Хотілося б нагадати одну з установок Положення про основи господарської діяльності і фінансування організацій культури і мистецтва, затвердженого постановою Уряду України: «організація культури може здійснювати підприємницьку діяльність лише настільки, наскільки це служить досягненню цілей, заради яких вона створена, і що відповідає цим цілям» [166, с. 132].

Політика залучення позабюджетних джерел має бути усебічно продуманою і зваженою. Доступність послуг і товарів у сфері культури, забезпечення збереження культурної спадщини - виконання цих умов повинні стати основними при організації і здійсненні культурної діяльності, одна з основних цілей якої - досягнення соціального ефекту. У цьому полягає одна з головних специфічних відмінних рис сфери культури як галузі народного господарства. З цієї причини і виявляється державна фінансова підтримка в області культури, і об'єми цієї підтримки мають бути оптимальними для забезпечення досягнення стратегічних цілей, що стоять перед культурою.

Останніми роками отримала широке поширення практика участі найбільших державних музеїв в зарубіжних виставках, що економічно для музеїв дуже вигідно. Проте забезпечення збереження музейних експонатів при

їх вивезенні за кордон досить проблематично. Це багатократні (не завжди якісні) упаковки і розпаковування, догляд музейних цінностей на митних складах тимчасового зберігання, де не передбачений обов'язковий для експонатів температурний і вологість режим. Підтвердженням вищесказаному служать слова І. А. Антонової про те, що «у наш час пілігримами повинні ставати люди, а не художні цінності» [152, с. 198].

Не однозначне і питання визначення вартості платного навчання в галузевих ВНЗ. З одного боку, вивчення практики показує, що у ряду творчих учбових закладів є резерви в плані підвищення вартості навчання, але з іншого боку, з урахуванням специфіки галузі не менш важливо дати професійну освіту талановитішим, а не більше кредитоспроможним.

Одним з джерел фінансування діяльності організацій культури є здача в оренду закріпленого за ними державного майна. Відповідно до Бюджетного кодексу України засоби, отримані за рахунок цього джерела, зараховуються в доходи бюджету.

У 2022 році додаткове бюджетне фінансування, отримане від здавання в оренду майна, закріпленого за організаціями Міністерство культури та інформаційної політики, склало 170,6 млн. гривень, що складає 2,3 % від фінансування із засобів державного бюджету.

Виявлені в ході дослідження проблеми відсутність методологічної основи прогнозування надходження доходів від здавання державного нерухомого майна в оренду, повного реєстру державної нерухомості, системи ринкової оцінки об'єктів, механізму встановлення ринкових ставок за оренду державного майна, а також контролю - свідчать про певні резерви надходжень у дохід державного бюджету вказаних платежів.

В той же час на погляд автора здача в оренду приміщень не може бути істотним джерелом фінансування діяльності організацій культури. Необхідно

оцінити поточний стан організацій культури як майнових комплексів, міра ефективності і цільового використання державного майна, закріпленого за ними, в цілях подальшої максимальної оптимізації використання державного майна шляхом закріплення за організаціями майна в об'ємах, необхідних для здійснення видів діяльності, передбачених статутом, а також тих видів діяльності, що не суперечать цілям створення організації, які можуть бути джерелом отримання додаткових доходів [82, с. 57].

В умовах недофінансування установи культури були вимушені здавати в оренду свої будівлі і приміщення. На думку автора, за умови забезпечення державою повноцінного функціонування організацій культури здавання в оренду державного нерухомого майна організаціями культури має бути виключенням, а не правилом, а здаванням в оренду приміщень повинні займатися спеціалізовані організації. Будівлі та споруди, закріплені за організаціями культури, повинні максимально використовуватись для здійснення статутної діяльності, у тому числі для отримання додаткових доходів від діяльності, що не суперечить цілям створення організацій.

В той же час державними організаціями культури не повною мірою використовуються можливості отримання додаткових доходів від підприємницької і іншої, такої, що приносить дохід, діяльності.

У систему ефективної комерційної діяльності організацій культури мають бути включені наступні заходи:

- створення спеціального маркетингового підрозділу;
- задоволення потреб різних груп споживачів в тих або інших послугах через створення і пропозицію нових видів товарів і послуг;
- проведення оптимальної цінової політики;
- здійснення жорсткого внутрішнього обліку і контролю.

Ширше і професійніше використання маркетингу дозволило б

організаціям культури істотно підвищити соціальну і економічну ефективність господарювання.

Висновки до третього розділу

Таким чином, виходячи зі зробленого в третьому розділі дослідження, необхідно відмітити, що:

1. Потрібно продовжувати удосконалювати регулювання і економічно-господарську діяльність установ культури і мистецтва (підвищувати рівень доходів працівників культури, створювати умови для кар'єрного і професійного росту в культурній сфері; впроваджувати світовий передовий досвід управління процесами в культурі; покращувати систему правового регулювання діяльності установ культури).

Забезпечити стійкий розвиток установ культури (модернізувати систему регулювання діяльності соціально-культурних інститутів; поповнювати і забезпечувати збереження бібліотечного, музейного і інших фондів та ін.).

2. Розробка і реалізація цільових програм розглядається як засіб забезпечення більшої раціональності фінансування діяльності у сфері культури на території усієї країни і як спосіб підготовки більше обґрунтованих проектів виділення засобів з державного бюджету.

Передбачено ефективну взаємодію всіх органів влади, бізнесу, наукових та громадських організацій у реалізації масштабних культурних проектів та програм, спрямованих на розвиток окремих підгалузей культури, збереження та використання культурної спадщини, збільшення культурної привабливості регіонів та підвищення якості послуг у сфері культури. Надання субсидій з державного бюджету складає основу конкурсного відбору регіонів України, у

співфінансуванні регіональних і (чи) місцевих програм.

Таким чином, державно-цільова програма консолідує зусилля державних, регіональних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у рішенні які стоять перед державою завдань у сфері культури. У регіональних та місцевих програмах використовуються механізми державно-приватного партнерства, міжвідомчої координації діяльності органів виконавчої влади, бізнесу та інших заінтересованих суб'єктів.

Позабюджетні інвестиції позитивно позначаються на створенні та розповсюдженні художнього продукту в галузі театрального, музичного та циркового мистецтва, підтримують дебютні творчі проекти молодих авторів та виконавців, організацію та проведення конкурсів, забезпечення проектів народної творчості.

3. Слід констатувати, що у перспективі на регіональному та місцевому рівнях належить вирішити низку питань і, зокрема, розробити та затвердити адміністративні регламенти (стандарти) надання державних та комунальних послуг за всіма їхніми видами; удосконалити систему моніторингу результатів діяльності підвідомчих державних (комунальних) установ, якості надання державних (комунальних) послуг та виконання державного (місцевого) завдання; здійснити деталізацію переліку послуг у галузевому розрізі; виробити чіткі вимоги до порядку надання платних послуг та визначення їх вартості для споживача. Реалізація цих заходів буде спрямована на підвищення якості та доступності державних та комунальних послуг за допомогою створення умов та стимулу для підвищення відповідальності бюджетних установ за результати своєї діяльності.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено вирішення важливої наукової проблеми розвитку теоретичних засад та обґрунтування науково-прикладних рекомендацій щодо удосконалення організаційно-економічного механізму державного регулювання у сфері культури.

За результатами дисертаційного дослідження сформульовані такі висновки.

1. Охарактеризовано напрями і методи державного регулювання сфери культури на сучасному етапі та класифікацію основних форм культури, що доцільно проводити, виходячи з критеріїв організаційної структури та правового статусу державних органів. Культура визначається нами як комплексне та багатовимірне соціальне явище, що охоплює ціннісні, інституційні та комунікаційні рівні державного регулювання та формує соціокультурний простір, детермінує поведінку органів влади. Культура одночасно виступає і як система етичних цінностей, загальних норм поведінки, і як система правил та процедур безпосередньо процесів управління, прийняття управлінських рішень, організації комунікаційного процесу тощо.

2. Систематизовано зарубіжний досвід організації державного регулювання і підтримки культури, обґрунтовано, що в умовах трансформаційних перетворень та військових дій на території нашої держави, виникають вагомі перешкоди щодо реалізації стратегічних цілей культурного розвитку. Зарубіжний досвід державного регулювання культурної сфери надає змогу сформулювати пропозиції, які мають бути спрямовані на його адаптацію в Україну. На думку експертів необхідні реформи при формуванні оновленої

культурної сфери, які мають мати на меті наступні цілі: уточнення та з'ясування пріоритетів культурної політики у контексті процесу децентралізації, а також здійснення Міністерством культури координуючої, моніторингової та контролюючої функції на місцевому та національному рівні. Реформування повинно бути спрямовано на: перетворення та перевтілення культурних центрів на тих учасників, які здатні надавати необхідні культурні послуги; заохочення державного партнерства та залучення інвестиційних проектів у сферу культурного розвитку; важливість інвестицій в економічні та соціальні трансформації.

3. Здійснено аналіз організаційно-економічного механізму і практики формування витрат державного бюджету на культуру. Розкрито економічну сутність ефективного використання державних бюджетних коштів на культуру, яка полягає в економному, продуктивному, результативному використанні бюджетних видатків і проявляється у повноті виконання мети бюджетних соціально-культурних програм, державних закупівель, соціально-культурного забезпечення, розширення мережі доступних суспільних благ, сталої динаміки соціально-культурного та економічного розвитку країни.

4. Обґрунтовано концептуальний підхід до формування витрат державного бюджету на фінансування організацій культури державного значення. Визначено, що важливим заходом з залученню додаткових коштів може стати зустрічне фінансування через державно-приватне партнерство, яке зародилися в країнах західної демократії США і Великобританії і зниження долі держави в економіці і відносного і абсолютного збільшення там приватного капіталу, що постулювало, відповідно. Приватні компанії можуть розширити свій масштаб діяльності, притягати більше бюджетних коштів, отримувати банківські кредити на вигідних умовах, тоді як держава дістає

можливість розділити тягар фінансування проектів, створює нові робочі місця і так далі.

5. Виокреслено напрями вдосконалення організаційно-економічного механізму програмного підходу в державному регулюванні у сфері культури. Окреслено, що держава виділяє бюджетні асигнування установам культури, проте, в той же час, не розвиває вітчизняну культуру, оскільки предметом фінансування є не дослідницька і творча діяльність установ і не створенням конкретних цінностей, а зміст і виплата зарплат. Вдосконалення організаційно-економічного механізму відбувається через реалізацію переліку заходів за об'ємами спільного фінансування до початку фінансового року; впровадження довгострокового планування державної інвестиційної політики у сфері культури, здійснюваної у формі державних капітальних вкладень і в порядку міжбюджетних стосунків через розробку і законодавче закріплення принципів формування інвестиційної програми.

6. Окреслено стратегічні напрями формування додаткових джерел фінансування витрат у сфері культури. Обґрунтовано вдосконалення організаційної структури державного регулювання у сфері культури через подолання роз'єднаності органів державної влади, здійснюючих регулювання, та створення консультативних органів для делегування права відбору проектів і програм і ухвалення рішень з їхнього фінансування; формування витрат державного бюджету, призначених на фінансування поточних і капітальних витрат організацій культури, на основі довгострокового розвитку організацій культури; розвиток програмного підходу в державному регулюванні у сфері культури; включення до складу державної цільової протрами заходів по усіх галузях культури, впровадження довгострокового планування, формування державної інвестиційної політики у сфері культури, здійснюваної у формі

державних капітальних вкладень і в порядку міжбюджетних стосунків: розробка і законодавче закріплення принципів формування адресної інвестиційної програми; формування переліку будівництв і об'єктів на основі проведення моніторингу наявності і технічного стану матеріальної бази культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України: : підручник / [Битяк Ю.П. и др.] Київ: Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
2. Аналіз програм збереження культурної спадщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kultura.org.ua/?p=1509>. – центр культурного менеджменту.
3. Афонін Е. А. Архетипні засади моделювання соціальних процесів / Е. А. Афонін, А. Ю. Мартинов // Публічне урядування : зб. – № 2 (3) – червень 2016. К. : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2016. С. 34–47.
4. Бакальчук В. Зарубіжний досвід залучення позабюджетних коштів на розвиток культури. Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку. О.: НІСД, 2008. С. 262-268.
5. Байло Н. Організаційно-інституційне забезпечення розвитку музичної культури (світовий досвід). 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/baylo-np-osnovni-napryami-izavdannya-derzhavnogo-upravlinnya-rozvitkom-muzichnoyi-kulturi-ukrayini-v-suchasnih-umovah/> (дата звернення: 27.12.2018).
6. Бакуменко В. Д. Державно-управлінські рішення : Навчальний посібник . К. : ВПЦ АМУ, 2011. 444 с.
7. Батіщева О. С. Державне управління розвитком національної культури в умовах глобалізації: дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 Теорія та історія державного управління. Львів, 2007. 227 с.
8. Бандура І. С. Формування державної соціальної політики в Україні : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / І. С. Бандура ; Нац. ун-т цив. захисту України. Х., 2017. 20 с.
9. Барабаш Г. О. , Луценко Т.О. Право в державному управлінні :

конспект лекцій / Г. О. Барабаш, Т. О. Луценко. Х. : НУЦЗУ, 2016. 44 с.

10. Безгин И. Д. Организационные проблемы театра К., 1993. 108с.
11. Безгін І.Д. Семашко О.М., Ковтуненко В.І. Театр і глядач в сучасній соціокультурній реальності. К., 2005. С.46-49.
12. Берегова О. М. Комунікаційні аспекти культурної політики незалежної України // Культура і сучасність: Альманах. 2004. № 2. С. 49-58.
13. Бендасюк О. О. Формування механізмів реалізації соціальної політики на засадах гарантування соціальної безпеки [Електронний ресурс] : автореф. дис... д. е. н. : 08.00.07 ; Донец. держ. ун-т управління. Донецьк, 2011. – Режим доступу: http://tourlib.net/aref_others/bendasjuk.htm.
14. Березинський Л.В. Роль політико-культурного фактора у визначенні специфіки політичного режиму / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи 08 лютого 2024 м. Хмельницький.
15. Березинський Л.В. Політична культура як об'єкт філософського дослідження Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю, 18 квітня 2024 м. Черкаси с. 7-8
16. Березинський Л.В. Взаємозв'язок та співвідношення політичної культури та політичної свідомості Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика», 29 березня 2024 р. – Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2024
17. Блинова А.П., Анализ механизмов государственного финансирования в сфере культуры . 2000. 286с.
18. Болбас О. М. Культурна спадщина як охоронна державно-управлінська категорія: механізми формування страхового фонду . Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. 2020.

№ 2. Т. 31 (70). (Серія «Державне управління»).

19. Болбас О. М. Механізми організації діяльності держави по збереженню і публічному використанню культурних цінностей . Держава та регіони. 2020. № 1. С.38-41.

20. Болбас О. М. Суб'єктно-об'єктна складова механізмів державного регулювання формування страхового фонду документації про культурні цінності в Україні [Електронний ресурс]. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2020. №1.

21. Болбас О. М. Державне регулювання формування страхового фонду документації про культурні цінності в Україні: специфіка та перспективи . Право та державне управління. 2020. № 1. Т.2. С.87-91

22. Болбас О. М. Організація державного управління використання, охорони та оцінки страхової вартості об'єктів культурної спадщини. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2020. № 15. С.33-36.

23. Болбас А. М. Особенности государственного регулирования процессов формирования страхового фонда документации про культурные ценности [Электронный ресурс] ./ East Journal of Security Studies. 2018. № 3. Режим доступа : <https://nuczu.edu.ua/ukr/nauka/zbirky-naukovykh-prats/east-journal-of-security-studies/72-east-journal-of-security-studies/614-vol-3-1-2018>

24. Болбас О М. Становлення державного регулювання у сфері охорони культурних цінностей. Публічне управління в системі координат: демократія, децентралізація, місцеве самоврядування: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (18 жовтня 2019 року, Мелітополь, Україна) / відп. ред. Ортіна Г.В. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2019.- С. 113-116.

25. Болбас О. М. Фонд нерухомої культурної спадщини як об'єкт соціально-економічних відносин на регіональних ринках. Державне управління

у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 18–19 березня 2020 р. / за заг. ред. В. П. Садкового. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2020.С. 106-109.

26. Болбас О. М. Інформаційне забезпечення процесів збереження і використання фондів нерухомої культурної спадщини регіонів. Сучасні тенденції організаційно-методологічного забезпечення підготовки фахівців: проблеми та шляхи їх вирішення в умовах глобалізації та євроекономічної інтеграції: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-методичної інтернет - конференції з проблем вищої освіти і науки (18 листопада 2019 р.) Харків, ХНАДУ, 2019.- С.541-545.

27. Болбас О. М. Фінансово-економічна підсистема механізму державного управління процесами збереження і використання фондів нерухомої культурної спадщини регіонів. VII Міжнародній заочній науково-практичній конференції «Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія та практика», 29 листопада 2019 р. (м. Запоріжжя). С. 117-119.

28. Босак О.З. Становлення та розвиток системи публічного управління в Україні Реформа публічного управління в Україні: виклики, стратегії, майбутнє: монографія / На" ц.акад. держ.упр. при Президентові України; Відп. редак" тор І.А.Грицяк. К.: К.І.С., 2009. 240 с.

29. Брокетт О.Г., Гілді Ф. Г. Історія театру / Оскар Г.Брокетт, Франклін Г. Гілді. - Літопис, 2014. 730с.

30. Бублій М. П. Совершенствование государственного управления инновационного развития социально-культурной сферы. Міжнародний науковий журнал Інтернаука. 2017. №. 9. С. 13-17.

31. Бульба В. Г. Соціальні функції держави : монографія / В. Г. Бульба. Х. : Вид-во Асоц. д-рів наук держ. упр., 2011. 264 с.

32. Буценко О., Ільїних С. Ключові проблеми розвитку культури в Україні. Інформ.-аналіт. центр "Демократія через культуру". К., 2002. 40 с.
33. Валевський О. Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження : монографія. К. : НІСД, 2001.
34. Василенко И. А. Государственное управление в странах Запада; США, Великобритания, Франция, Германия: учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. Логос, 2000. 200 с.
35. Ващенко К.О., Корнієнко В.О., Держава і громадянське суспільство [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/13vashenko_politologiya_dlya_vchitelya/83..htm.
36. Відбулося обговорення пропозицій щодо внесення змін до закону України "Про театри і театральну справу" 30.10.2018 /| 13:35 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245429156 (дата звернення: 27.12.2018).
37. — Генезис міжнародного законодавства щодо охорони об'єктів культурної спадщини. Мандат Міністерства юстиції [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/pages/mission>. — Міністерство юстиції України.
38. Горин В. П. Зарубіжний досвід державного фінансового забезпечення виробництва культурних благ: висновки для України // Світ фінансів. 2017. №. 2 (19). С. 155-160.
39. Грицяк І. А. Система публічного управління в минулому та потреба реформ (виклики пострадянського часу) Реформа публічного управління в Україні: виклики, стратегії, майбутнє: монографія / Нац.акад. держ.упр. при Президентові України; Відп. редактор І. А.Грицяк. К.: К.І.С.,

2009. 240 с.

40. Гриценко О. Культурна політика України: короткий історичний огляд та оцінки. Частина 2./ Гриценко О., Стріха М. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.uis.kiev.ua/discussion/ (дата звернення: 27.12.2018).

41. Гололобов С. М. Особливості культури в інформаційному суспільстві / С. М. Гололобов // Інформаційне суспільство та сталий розвиток: матер. наук.-практ. семінару, 16 трав. 2014 р. О. : ОРІДУ НАДУ, 2014. С. 29–32.

42. Дегтяр О. А. Напрями удосконалення засобів управління соціальним ризиком . Вісник Національного університету цивільного захисту України Серія: Державне управління, 2017. Вип. 1 (6). С. 1–9.

43. Державна політика: аналіз та механізм її впровадження в Україні : навч. посіб. / О. І. Валецький, В. А. Ребкала, М. М. Логунова та ін.; заг. ред. В. А. Ребкала, В. В. Тертички. К. : Вид-во УАДУ, 2000. 232 с.

44. Декларацію Мехіко з політики в галузі культури. Організація об'єднаних націй з питань освіти, науки та культури Документ 995_730, поточна редакція Прийняття від 06.08.1982 // Декларации 181 и конвенции ООН [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/instruments/docs_ru.asp?year=1969 (дата звернення: 27.12.2018).

45. Децентралізація в культурній сфері. Cultural leadership academy. Goethe institut Ukraine [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.goethe.de/ins/ua/uk/kul/sup/cva.html>. — Goethe institut Ukraine

46. Досвід зарубіжних країн в галузі збереження і використання культурної спадщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <https://studfiles.net/preview/4646182/page:37/>.

47. Дзюндзюк В.Б., Мельтюхова Н.М. та ін. Публічне адміністрування

в Україні: Навч. Посібник / [за заг. ред. д-ра ф. наук, проф. В.В. Корженка, к.е.н., доц. Н.М. Мельтюхової Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2011. 306с.

48. Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки : навч. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. 214 с.

49. Дмитрук П. М. Особливості зарубіжної практики забезпечення безпеки в соціально-економічній сфері [Електронний ресурс] / П. М. Дмитрук. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10dpmses.pdf>.

50. Драгомирецька Н. М. Державно-громадянське партнерство у сфері соціального розвитку : навч. пос. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2017 290 с.

51. Древаль Ю. Д. Безпека особистості як фактор сучасних державно-управлінських відносин [Електронний ресурс] ./ Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. С. 123–127. Режим доступу: <http://instzak.rada.gov.ua/instzak/doccatalog/document?id=72940>.

52. Дубич К. В. Механізми державного управління системою надання соціальних послуг : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра держ. упр. : спец. 25.00.02 . Київ, 2016. 36 с.

53. Дікон Б. Глобальна соціальна політика. Міжнародні організації й майбутнє соціального добробуту: Пер. з англ. / Б. Дікон, М. Халс, П. Стабс. Київ: Основи, 1999. 346 с.

54. Дмитрієвський В.М. Основы социологии театра, история, теория, практика. – ГІТІС, 2004. –113с.

55. Драгичевич-Шешич М., Стойкович Б. Культура: Менеджмент, анимация, маркетинг / [Пер. с серб]: Х, 2000.-510 с.

56. Дубок І. П. Джерела фінансування сфери культури в Україні та напрями їх розширення. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України - 2015. № 2. С. 63-70. [Електронний ресурс]. – Режим

доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_2_11. (дата звернення: 27.12.2018).

57. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.

58. . Закон України «Про громадські об'єднання» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

59. . Закон України «Про громадські об'єднання»: основні зміни. Спеціально для URB.UA [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://pravdop.com.ua/publications/publikacii-v-smi/zakonukraini-ob-obshchestvennih-obedineniyah-osnovnie-izmeneniya-specialno-dlya-ubrua/>. —
Правова допомога.

60. Закон України «Про культуру» [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>.

61. Здіорук С.І. Стратегічні аспекти національно-культурної політики України/ Здіорук С.І., Параховський Б.О., Валевський О.Л.. К., 1995. 76 с.

62. Єгіозар'ян А. Г. Публічне врядування на місцевому рівні: європейський досвід . Теорія та практика державного управління. 2015. Вип. 1 (48). С. 238–242.

63. Єлагін В. П. Соціальна політика: теоретико-методологічні та концептуальні підходи : підруч. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. Х., 2010. 400 с.

64. Ігнатова О. А., Долманова К. Ю. Планування обсягу витрат місцевих бюджетів в галузі/ Культура та мистецтво // Вісник Донецького університету економіки та права. 2013. №. 1. С. 135-139.

65. Ігнатченко І. Г. Особливості реалізації державної політики України у сфері культури: сучасни стан та світові стандарти . Теорія і практика

правознавства. 2013. Вип. 1. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/USRN/tipp_2013_1_16 (дата звернення: 27.12.2018).

66. Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016-2020. – К.: – Ваїте, 2019. – 280 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.osce.org/uk/ukraine/303331?download=true>.

67. Карлова В. Державна культурна політика: поняття, сутність та зміст у контексті сучасних підходів // Зб. наук. пр. УАДУ / За заг. ред В.І.Лугового, В.М.Князева. К.: Вид-во УАДУ, 2001. Вип. 2. С.301-314.

68. Карлова В. Державна політика у сфері культури: проблеми та напрями здійснення в сучасних умовах // Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: Матеріали наук.-практ. конф. за міжнар.участю (30 трав. 2001 р., Київ / Редкол.: В.І.Луговий (голов. ред.) та ін.: У 3 т. К.: Вид-во УАДУ, 2001. Т. 2. С. 348-352.

69. Карлова В. Державна політика України у сфері культури в контексті європейських інтеграційних процесів // Державне управління в умовах інтеграції України в Європейський Союз: Матеріали наук.-практ. конф. за міжнародною участю (29 трав. 2002 р., Київ) / За заг. ред В.І.Лугового, В.М.Князева. К.: Вид-во УАДУ, 2002. Т.2. С. 132-133.

70. Карлова В. Забезпечення доступу населення до культурно-мистецьких цінностей як основне завдання сучасної державної культурної політики // Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи: Матеріали наук.-практ. конф., 22 листоп. 2001 р. / Редкол.: І.Курас (голова) та ін. – Л.: Львів. філ. УАДУ, 2001. Ч.1. С. 233-236

71. Карлова В. Реформування управлінських структур у сфері культури як необхідна умова створення дієвих механізмів реалізації державної

- культурної політики// Соціальна і гуманітарна політика. 2002, № 3. С. 315-319.
72. Карлова В.В. Сучасні проблеми державного управління в галузі культури // Культурна політика України у контексті світових трансформаційних процесів: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (12-13 груд. 2000 р., Київ) / Заг. ред. В.П.Подкопаєва, В.Г.Чернеця; Наук. ред.-упоряд. О.О.Різник . К.: ДАККиМ, 2001. С. 146-148.
73. Каткова Т. Г. Поняття культурної спадщини за міжнародним та українським законодавством. Право і безпека. 2005. Т. 4. № 5. С. 148–152.
74. Керн Філіп Звіт експертів Ради Європи «Огляд культурної політики України», 2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://195.78.68.75/mcu/control/publish/article?art_id=245250866. — Міністерство культури України.
75. Концепція державної культурної політики України. Основні положення. Проект // Українська культура. 1995. № 4. С. 27-35.
76. Кот С. І. Культурні цінності: поняття і термін у контексті повернення та реституції предметів культури. Праці центру пам'яткознавства: зб. наук праць. 2011. Вип. 20. С. 10–27.
77. Коваленко В.В. Курс адміністративного права. . [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/glavy/64423-rozdl-1-publchne-admnstruvannya-v-ekonomchny-sfer.html> (дата звернення: 27.12.2018).
78. Корнієнко В.О. Інститути громадянського суспільства та української держави: правові витоки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apdp.in.ua/v29/42.pdf> (дата звернення: 27.12.2018).
79. Концепція державної політики реформування сфери охорони нерухомої культурної спадщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245358162&cat_id=244993460. – Міністерство культури України.

80. Концепція нової національної культурної політики України. «Культурний код Східного партнерства» Савчак І., Левкова О., Білецька Т. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.kultura.org.ua/wp-content/uploads/FINALConcept_Road-Map-UA_Culture-Coding-EaP.pdf.

81. Корженко В. В. Теоретико-методологічні засади державного управління: формування понятійного апарату: метод. рек. / авт. кол. В. В. Корженко, В. В. Говоруха, О. Ю. Амосов та ін. ; за заг. ред. В. В. Корженка. К.: НАДУ, 2009.

82. Коротич О. Б. Державне управління регіональним розвитком України : монографія / О. Б. Коротич. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. — 220 с.

83. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page2>.

84. Кулакова Н.В. Генезис міжнародного законодавства щодо охорони об'єктів культурної спадщини [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Pis_2015_2_38

85. Курмаєв П.Ю. Дослідження зарубіжного досвіду управління соціально – економічним розвитком на регіональному рівні / П.Ю.Курмаєв. [Електронний ресурс] - Режим доступу : nbuv.gov.ua Наукова періодика України>... kpr/2009_25/kurmaev.htm. (дата звернення: 27.12.2018).

86. Куценко В.І. Культурно-освітня сфера як соціальна база підтримки ринкової трансформації в Україні. К.: РВПС України НАН України, 1999. 122

с.

87. Культура. Євроінтеграційний портал. Україна - Європа [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://eu-ua.org/evvointehratsiia/kultura>.

88. Лібанова Е.М. Трансформація державної соціальної політики в контексті забезпечення конкурентоспроможності Української економіки . Фінанси України. 2007. №9. С. 34-41.

89. Лучик В. Є. Методологія сценарного прогнозування соціального та економічного розвитку регіонів . Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2015. Вип. 3. С. 40–51.

90. Лозова О.Ю. Ресурсний потенціал технологій публічного управління соціально-культурної діяльності. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління, 2024. № 1 (24). С.151-158

91. Лозова О.Ю. Організаційно-економічні механізми культурної політики в умовах ринку. Ольвійський форум – 2024 : стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі. Реформування публічного управління та адміністрування в умовах децентралізації влади та наближення її до європейських стандартів: XXI Міжнар. наук. конф. 20–23 черв. 2024 р.: тези / Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2024. с. 128 - 132.

92. Лозова О.Ю. Формування організаційно-економічного механізму публічного регулювання у сфері культури. Наука і молодь у XXI сторіччі. Матеріали IX Міжнар. молодіжної наук.-практ. інтернетконф.: м. Полтава, 30 лист. 2023 року. / Полтава : ПУЕТ, 2023. С. 853 – 856.

93. Лозова О.Ю. Розвиток людського потенціалу регіону : проблеми і можливості діяльності органів публічної влади у сфері культури. Матеріали

всеукр. наук.-практ. конф. за міжнародною участю. Публічне управління та адміністрування в Україні: євроінтеграційний поступ : Івано-Франківськ, 31 трав. 2024 р./ Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2024. С. 751 - 755

94. Лозова О.Ю. Сутність і специфіка сучасної державної культурної політики. Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика: міжнародна науково-практична інтернет-конференція, (Харків, 29 березня 2024 р.) / [редкол.: С. М. Домбровська та ін.]. Харків: НУЦЗУ, 2024. С. 26-29.

95. Лозова О.Ю. Державне регулювання сфери культури в Україні: суперечності і можливості. Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. «Україна у світових глобалізаційних процесах: культура, економіка, суспільство» 27-28 берез. 2024 р. / М-во освіти і науки України, Київ. ун-т культури і мистецтв. Київ:Ввид. центр КНУКіМ, 2024, Част. 1. С 51-54.

96. Лозова О.Ю., Сиченко В.В. Принципи державної культурної політики України. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Економіка та публічне управління: нові виклики та рішення: , Харків, 18-19 січня 2024 р. / Редкол.: В. В. Лебедченко та ін. Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 2024. С. 189-191.

97. Лозова О.Ю. Державне регулювання у сфері культури. III Міжнародна наук.-практ. конф. «Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи» : 8 лют. 2024 р., м. Хмельницький.: Хмельницький університет управління та права ім. Л. Юзькова, 2024. 217 с.

98. Майстро С. В. Державно-приватне партнерство як інструмент забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіону . Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2016. Вип. 2 (5). С. 243–249.

99. Марушевський Г. Б. Національні цілі збалансованого розвитку як

важлива складова стратегічного рівня державного управління . Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 9. С. 81–84.

100. Малімон В. І. Стан культурної сфери та особливості здійснення державної політики у сфері культури в умовах глобалізації //Актуальні проблеми державного управління. 2009. №. 1. С. 247-257.

101. Маринович У. Зарубіжний досвід формування бюджетів та можливості його використання в Україні. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://libfor.com/index.php?do=cat&category=suchash-tendencyi-derzhavnif-fnansy-2011>. (дата звернення: 27.12.2018).

102. Мерзляк А. Державне управління сферою культури: вітчизняний та зарубіжний досвід . Публічне адміністрування: теорія та практика. 2017. Вип. 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2017_1_4. (дата звернення: 27.12.2018).

103. Мельничук Л. М. Ініціатива Ради Європи у сфері забезпечення соціального розвитку: шляхи впровадження в Україні / Л. М. Мельничук // Держава та регіони. Серія: Державне управління, 2016. – № 2 (54). – С. 69–74.

104. Мельничук Л. Нормативно-правові основи державного управління соціальним розвитком регіонів України: контур проблем [Електронний ресурс] . Державне управління: удосконалення та розвиток : ел. наук. фах. вид. 2015. Вип. 9. Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=883>.

105. Мельтюхова Н. М. Державне управління як єдність діяльності та відносин : монографія; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. Х. : Магістр, 2010. 204 с.

106. Мещеряков В. Взаємодія органів публічної влади та громадськості у сфері охорони історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури на рівні регіону [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dus.nayka.com.ua/?op=1&z=23>.

107. Михайловська О. Держава і розвиток інститутів громадянського суспільства. Політичний менеджмент №3, 2005 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8774/10-mihaylovska.pdf?sequence=1>.

108. Михайлов А. О. Оптимізація причинно-наслідкового зв'язку функцій держави та механізмів державного управління в Україні : автореферат дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / А. О. Михайлов ; Акад. муніц. управління. К., 2015. – 20 с.

109. Моделі ефективності державного управління : монографія / В. С. Загорський, М. Д. Лесечко, І. І. Артим, Р. М. Рудніцька ; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2010. 100 с.

110. Мойсеєнко І. П. Соціальна безпека регіонів України та напрями змін [Електронний ресурс] . Ефективна економіка : ел. наук. фак. вид. 2013. № 1. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1706>.

111. Мицик Л. М. Проблеми трансформації культурної сфери у посткомуністичній Україні. Розвиток демократії в Україні. 2001. С. 50-68.

112. Національна культура в сучасній Україні / гол. ред. колегії І. Ф. Курас. Київ : Асоціація «Україно», 1995. 336 с.

113. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. К. : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2012. 72 с.

114. Неділько А. І. Зарубіжний досвід публічного управління на місцевому рівні . Інвестиції: практика та досвід : наук.-практ. журн. / Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили, ТОВ "ДКС Центр". 2016. № 1. С. 82-86. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_1_19. (дата звернення: 27.12.2018).

115. Неурядові організації держав-членів ЄС як основа механізму взаємовідносин. Громадські організації та органи державного управління: механізм взаємовідносин : монографія / за заг. ред. Н. Р. Нижник, В. М. Олуйко. Черкаси, 2009. Розд. 1–3. С. 33–58.

116. Новиков В.М. Організація і розвиток соціальної сфери (зарубіжний і вітчизняний досвід) . К: ІЕ НАН України, 2000. 274с.

117. Охорона та збереження пам'яток історії та культури в Україні 1991 - 2012 рр. : історіографія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ephsheir.phdpu.edu.ua:8081/xmlui/handle/8989898989/149>

118. Огаренко В. М. Економічна соціологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Запоріжжя : Класич. приватний ун-т, 2010. 288 с.

119. Омаров Шахін Анвер огли Теоретичні аспекти формування стратегії сталого розвитку регіонів України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.05; НАН України, Н.-д. центр індустр. проблем розвитку. Харків, 2015. 28 с.

120. Оржель О. Консолідація українського суспільства на основі національної ідеї: перспективи й обмеження (з точки зору європейського досвіду) . Вісник НАДУ. – К., 2012. – № 2. – С. 28–38.

121. Оржель О. Ю. Управлінський вимір згуртування Європейського Союзу: теоретико-методологічні засади : автореф. дис... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. К., 2013. 40 с.

122. Основи економічної теорії : підруч. / О. О. Мамалуй, О. А. Гриценко, Г. Ю. Дарнопих та ін. ; За заг. ред. О. О. Мамалуя. К. : Юрінком Інтер, 2003. 480 с.

123. Офіційний веб-сайт Міністерства культури та інформаційної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mkp.gov.ua/>

124. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

125. Панченко В. В. Модернізація системи державного управління у сфері культури України . Інвестиції: практика та досвід. 2014. № 5. С. 158-161. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2014_5_36. (дата звернення: 27.12.2018).

126. Панченко О.А., Панченко Л.В. Информационная культура и безопасность личности в условиях интернет-социализации. Соціалізація і ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. (7-9 листопада 2014 р.) Київ, 2014. С. 162-165.

127. Палагнюк Ю. В. Державна євроінтеграційна політика України: теорія, методологія, механізми : монографія. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. 392 с.

128. Пакуліна А. А. Раціоналізація інформаційних потоків і вдосконалення системи показників соціально-економічного моніторингу розвитку регіону . Траектория науки. 2016. Т. 2, № 2. С. 257–275.

129. Пахлова С., Новий Закон про культуру – нові можливості для розвитку громадського сектору в культурі 22 серпня 2011 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <Http://www.lacenter.org.ua/2013-09-10-08-52-50/65-2013-09-10-09-03-36/813-2011-08-22-12-31-38.html> (дата звернення: 27.12.2018). (дата звернення: 27.12.2018).

130. Петрушенко Ю.М. Світовий досвід фінансового забезпечення культурної діяльності: можливості використання в Україні. К: Наука Молода, 2007, 141 с.

131. Петрушенко, Ю.М. Фінансове забезпечення культурного розвитку регіону [Текст] . Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. 2008. № 2, Т. 2. С. 160-169.

132. Перелік нормативних актів, що діють у сфері охорони культурної спадщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://prostir.museum/files/mcu/6.2._%EF%E5%F0%E5%EBi%EA_%ED%E0_%F3_%F1%F4%E5%F0i_%E E%EA%F1.pdf.

133. Президент вимагає переглянути функції Мінкультури й добре порахувати гроші, які виділяють на культурну галузь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1tv.com.ua/uk/news/2011/06/30/5895> (дата звернення: 27.12.2018).

134. Пріоритетні завдання державної культурної політики в умовах подолання соціально-економічної кризи: [аналітична записка/ О.Л. Валецький]. Інститут стратегічних досліджень Серія «Гуманітарний розвиток» №29 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/2225/>. — Інститут стратегічних досліджень.

135. Порядок денний на XXI століття [Електронний ресурс] // Вільна енциклопедія «Вікіпедія». – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

136. Політика держави у сфері культурного розвитку. Управління соціальним і гуманітарним розвитком : навч. посіб. : у 2-х ч. Ч. 2 / ред. В. П. Трощинський, В. А. Скуратівський. Київ, 2010. С 48–87.

137. Право Європейського Союзу. Особлива частина : навч. посіб. / За ред. М. Р. Аракеяна, О. К. Вишнякова. К.: Істина, 2010. 528 с.

138. Правова та інституційна основи Європейського Союзу : підруч. / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов. Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2009. 620 с.

139. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3792-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. - № 13. – Ст. 64.

140. Про професійний творчих працівників та творчі спілки : Закон

України від 7 жовтня 1997 р. № 554/97 // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 52. Ст. 312.

141. "Про культуру": Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/go/2778-17> Закон України від 14 грудня 2010 року № 2778-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/12852.html> (дата звернення: 27.12.2018).

142. Про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту : Конвенція від 14 травня 1954 р. № 995-157 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157?lang=uk .

143. Про охорону археологічної спадщини: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1626-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15.23617>.

144. Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини: Конвенція ратифікована від 04 жовтня 1988 р. № 995-089 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089/print.

145. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08 червня 2000 р. № 1805-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> Сербіна Є.А. Специфіка державної культурної політики в контексті взаємодії громадських організацій з органами державної виконавчої влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.academy.gov.ua/ej10/doc_pdf/Serbina.

146. Рибчинський О. Аналіз програм збереження культурної спадщини України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kultura.org.ua/wp-content/uploads/Heritage.pdf>.

147. Рудік О. Вироблення політики та ухвалення рішень в ЄС / EU Policy making and Decision-making : навч. посіб. ; За заг. ред. М. Бойцуна, Я. Мудрого. К. : Міленіум, 2009. 278 с.

148. Садовий І. В. Державна регіональна політика для соціально-економічного розвитку регіонів України. Ефективність державного управління. 2015. Вип. 42. С. 207–214.

149. Санченко А. Процес національної консолідації в умовах відновлення незалежності української державності [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?& id=2058>.

150. Семенченко А. І. Стратегічне планування у сфері державного управління національною безпекою: автореф. дис... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02 ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. К., 2008. 36 с.

151. Семигуліна І. Б. Оцінка і аналіз тенденцій соціально-економічного розвитку окремих груп країн Європейського Союзу та їх регіонів в умовах його розширення . Бізнес Інформ. 2016. № 4. С. 50–58.

152. Скокова Л. Стиль життя та культурно-дозвіллієві практики //Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2006. № 1. С. 198-200.

153. Сізнцова Л. А. Державне управління соціальною сферою суспільства . Гуманітарний вісник ЗДІА. 2005. Вип. 22. С. 63–75.

154. Симоненко С.П. Проблеми культурної політики в Україні та світові інтеркультурні взаємодії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://myslenedrevo.com.ua/studies>. (дата звернення: 27.12.2018).

155. Система збереження об'єктів культурної спадщини в Англії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/n/sistema-sohraneniya-obektov-kulturnogo-naslediya-v-anglii>. – Cyberlinka.

156. Старостенко Н. Бюджетна підтримка ЄС в Україні [Електронний ресурс] / Н. Старостенко, О. Саєнко, В. Колосова, Н. Слинько ; під заг. ред. Н. Старостенко. К. : ФОП Москаленко О.М., 2014. 60 с. Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/55d2e382c5886.pdf>.

157. Степанов В. Ю. Державна політика у сфері культури та культурної спадщини. Державне будівництво. 2016. № 1. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2016-1/doc/1/02.pdf> (дата звернення: 26.01.2020).

158. Стрельцов В. Формування та розвиток концепції європейського врядування .Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2009. Вип. 1 (35). С. 377–384.

159. Теорія систем [Електронний ресурс] // Вікіпедія. Вільна енциклопедія. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Теорія_систем.

160. Тетарчук І. В. Європейське право (право Європейського Союзу) : навч. посіб. / І. В. Тетарчук, Т. Є. Дяків. – К. : Центр учбової літератури, 2015. – 158 с.

161. Тяско І.В. Використання зарубіжного досвіду у реформуванні місцевого оподаткування в Україні/ І.В. Тяско. [Електронний ресурс] - Режим доступу : http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Economics/42980.doc.htm. (дата звернення: 27.12.2018).

162. Фінальний реєстр проектів з сумами грантів. Український культурний фонд. 2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://ucf.in.ua/storage/docs/19102018/%D0%A4%D1%96%D0%BD%D0%B0%.10.2018.pdf>.

163. Філософія : навч. пособ. / Л. В. Губерський [и др.] ; ред. І. Ф. Надольний. Вид. 7-ме, стереотип. К. : Вікар, 2008. 534 с.

164. Фурсін О. О. Напрями удосконалення механізмів соціально-орієнтованого державного управління на рівні регіону . Гуманітарний вісник ЗДІА. 2012. Вип. 48. С. 172–188.

165. Халецька А. А. Соціальна політика як ключовий чинник у діяльності соціально орієнтованої держави . Інвестиції: практика та досвід.

2010. № 5. С. 71–74.

166. Холодок В. Д. Становлення та розвиток системи державного управління охороною культурної спадщини в Україні. Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. праць. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2012. Вип. 3 (14). С. 131–139.

167. Цілі сталого розвитку 2016-2030 [Електронний ресурс] // United Nations Ukraine. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.

168. Червякова О. В. Розвиток механізмів трансформації державного управління в контексті суспільних змін : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02; Акад. муніц. упр-ня МОН України. К., 2016. 40 с.

169. Черленяк І. І. Синергетичні концепції та моделі оптимізації системи державного управління : автореф. дис... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.01 ; Ін-тут законодавства ВРУ. К., 2011. 40 с.

170. Черба В.М. Використання європейських підходів до реалізації економічних механізмів державного управління сферою культури. Інвестиції: практика та досвід : наук.-практ. журн. / Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили, ТОВ "ДКС Центр". Київ, 2013. , вип. 16. С. 149-152. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_16_36.

171. Чубукова О. Ю. Система економічної безпеки (екосистейт): сутність, структура [Електронний ресурс] Ефективна економіка : ел. наук. фах. видання, 2014. № 2. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3169>.

172. Шевченко Л. С. Основи економічної теорії : підруч. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uristinfo.net/uchebnye-materialy/280-osnovi-ekonomichnoyi-teoriiyi--ls-shevchenko-/8827-glava-23-ekonomichna-bezpeka-derzhavi.html>.

173. Широченко З. В. Культурна політика держави – формотворчий принцип її національної ідентичності . Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць. 2007. № 2(20). Ч. 2. С. 102–105.
174. Шнирков О. І. Фандрайзинг: основні особливості та форми: метод. посіб. К. : Ін-т міжнар. відн. КНУ ім. Т. Шевченка, 2000. 50 с.
175. Яковлев О. В. Ендогенні та екзогенні чинники соціокультурного розвитку регіонів сучасної України . Культура і сучасність. 2013. № 1. С. 93–98.
176. Якимчук А. Ю. Публічне адміністрування : навч. посіб. / А. Ю. Якимчук, О. М. Корецький. Донецьк : Юго-Восток, 2014. 224 с.
177. Якубович З. В. Недоліки методики оцінювання рівня економічної безпеки підприємств та шляхи їх усунення . Вісник національного університету “Львівська політехніка”. 2011. № 704. С. 71–76.
178. Aitmatov Chinghiz [Electronic resource] // The Free Encyclopedia Wikipedadia. Accessed to: https://en.wikipedia.org/wiki/Chinghiz_Aitmatov.
179. Anderson J. Public Policy-making: an Introduction / J. Anderson. 7th ed. Boston : Wadsworth, 2011. 342 p.
180. Asef culture360 Asia and Europe closer by providing information [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://culture360.asef.org/resources/arts-council-ireland>)
181. Art - mental health an social entrepreneurship [Electronic Resource]. Mode of access : URL : [http://www.sppd.lt/media/mce_filebrowser/2017/03/01/Arts__Mental_Health_and_Social_Entrepreneurship.p df](http://www.sppd.lt/media/mce_filebrowser/2017/03/01/Arts__Mental_Health_and_Social_Entrepreneurship.pdf). Art - mental health an social entrepreneurship.
182. Borin E. Entrepreneurship in Culture and Creative Industries. Perspectives from Companies and Regions .[Електронний ресурс] – Режим

доступу :
https://www.researchgate.net/publication/321274179_Entrepreneurship_in_Culture_and_Creative_Industries_Perspectives_from_Companies_and_Regions (дата звернення: 27.12.2018).

183. Borin E . (n.d.). "Chapter III. The Development of PPPs in Europe". In Public-Private Partnership in the Cultural Sector. Bern, Switzerland: Retrieved Jan 24, 2019, .[Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.peterlang.com/view/9782807604070/chapter-03.xhtml> (дата звернення: 27.12.2018).

184. Borin E. Fostering the creation of cross-sectorial networks: key drivers for culturerelated collaborations in Italy's Po Delta Region. / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.encatc.org/media/2665-2015encatcjournalvol5issue12742.pdf> (дата звернення: 27.12.2018).

185. Hagoort G, Cultural entrepreneurship: An Introduction to Art Management. – Utrecht, 1993. – 112p. 138. Handbook of Cultural Economics. – New York. 2003. – 216p.

186. Human Development under Transition / Summaries of National Human Development Reports, 1996. Europe CIS., N.Y.: UNDP– 1996 185

187. Jeremy Wright speech to Edinburgh International Culture Summit .[Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://https://www.gov.uk/government/speeches/jeremy-wright-speech-to-edinburghinternational-culture-summit> (дата звернення: 27.12.2018).

188. Ilczuk D., Misiąg W. Finansowanie i organizacja kultury w gospodarce rynkowej. – W-wa: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową. 2003.

189. Kakiuchi K. New Systems for Theater Management in Japan: Problems and Prospects /Emiko Kakiuchi, MiyakoSumi, and Kiyoshi Takeuchi National Graduate Institute for Policy Studies, Japan Journal of Cultural Management and

Policy ENCATC Journal of Cultural Management and Policy Volume 8. Issue 2. 2012 [Электронный ресурс] - Режим доступа : http://https://www.encatc.org/media/2696-journal_vol_2_issue_2_20123144.pdf (дата обращения: 27.12.2018).

190. La politique culturelle de la France: rapport du groupe d'experts europeen set rapport national. – Paris: Documentation francaise, 1988. 89 p.

191. Mandel B. From “serving” public arts institutions to creating intercultural contexts: cultural management in Germany and new challenges for training/ Institut für Kulturpolitik Universität Hildesheim,. Encatc journal of cultural management & policy Vol. 6, Issue 1, 2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.encatc.org/media/2660-2016encatc_journal_vol6_issue1512.pdf

192. Understanding the role of cultural net work within a creative ecosystem: a Canadian case-study / Mary Blackstone Saskatchewan Partnership for Arts Research, University of Regina, 162. // Encatc journal of cultural management & policy || Vol. 6, Issue 1, 2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.encatc.org/media/2662-2016encatc_journal_vol6_issue11329.pdf

193. Declaration on Cities and Other Human Settlements in the New Millennium / UN-HABITAT, General Assembly, New-York, 6-8 June 2001 [Электронный ресурс] - URL: http://www.unliabitat.org/istanbul+5/declaration_cities.htm (дата обращения: 16.02.2012).

194. The Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage. Lausanne, Switzerland, October 1990. [Электронный ресурс]. - URL: http://www.icomos.org/archaeological_charter.html (дата обращения: 21.02.2011).

195. The Florence Charter on Historic Gardens. Florence, 21 May 1981. [Электронный ресурс]. - URL: http://www.icomos.org/florence_charter.html (дата

обращения: 21.02.2011);

196. The Charter on the Conservation of Historic Towns and Urban Areas (Washington Charter). October 1987. [Электронный ресурс]. - URL: http://www.icomos.org/towns_charter.html (дата обращения: 21.02.2011).

197. The prospects of integration of the advertising market of Ukraine into the global advertising business / S. Dombrovska et al. Problems and Perspectives in Management. 2018. 16 (2). P. 321

ДОДАТКИ

НОВОМОСКОВСЬКА РАЙОННА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

вул. Шевченка 7, м. Новомосковськ, 51200, факс (0569) 38-04-85,
e-mail: info@nmrda.dp.gov.ua, <https://nmrda.dp.gov.ua/ua>, код ЄДРПОУ 04052324

№ _____

На № _____

від _____

ДОВІДКА

**Про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспірантки Національного університету цивільного захисту України
Лозової Ольги Юріївни « Організаційно-економічний механізм державного
регулювання у сфері культури» на здобуття наукового ступеня
кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 –
механізми державного управління**

У сучасних умовах глобалізації і становлення інформаційного суспільства особливу теоретичну і практичну актуальність набуває рішення проблем вдосконалення організаційно-економічного механізму державного регулювання у сфері культури. Для розвитку сприятливих економічних і соціальних тенденцій в країні потрібний державний протекціонізм відносно багатонаціональної культури України, який повинен створити умови для гармонійного розвитку суспільства, реалізації культурних потреб громадян, як найповнішого розкриття творчого потенціалу творців культурних цінностей, забезпечити збереження і раціональне використання культурно-історичної спадщини.

Збалансована державна політика повинна перетворити сферу культури на добре організований і прогресивний сектор державної економіки. Досягнення цієї мети неможливе без чіткого визначення, передусім на рівні цілей і пріоритетів культурною політики і забезпечення цієї політики шляхом створення правових організаційних і економічних умов функціонування і розвитку культури в суспільстві.

018832

Дніпропетровська обласна державна адміністрація
Новомосковська районна військова адміністрація
№ 5572/0/538-24 від 04.09.2024

З огляду на зазначене, заслуговують на увагу окреслені Лозовою Ольгою Юріївною стратегічні напрями формування додаткових джерел фінансування витрат у сфері культури.

Тому являються своєчасними та змістовними пропозиції автора дисертаційного дослідження та розроблені практичні рекомендації.

Голова Новомосковської районної
державної адміністрації

Михайло ВИШНЕВСЬКИЙ

ДОВІДКА №421/0/14-24

**Про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспірантки Національного університету цивільного захисту України
Лозової Ольги Юріївни « Організаційно-економічний механізм державного
регулювання у сфері культури» на здобуття наукового ступеня
кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 –
механізми державного управління**

Збереження об'єктів культурної спадщини забезпечується здійсненням специфічних реноваційних заходів, що вимагають залучення значних фінансових ресурсів. Нині недолік фінансування є однією з головних причин втрат об'єктів культурної спадщини.

Культура робить багатоплановий вплив на усі сторони життєдіяльності суспільства, вирішує задачу збереження, створення і розвитку духовних, моральних і культурних цінностей, а також відіграє важливу роль в розвитку цивілізації і економіки. Сфера культури специфічна - в одних секторах здійснюється пряма державна підтримка і регулювання, в інших - діють чисто ринкові стосунки, в третіх - робота ведеться через громадські і некомерційні організації. Одним з головних суб'єктів культурної політики є держава. Вона має найбільший об'єм ресурсів в цій сфері, а також має в розпорядженні різноманітні управлінські і владні важелі і структури.

З огляду на зазначене, заслуговує на увагу концептуальний підхід до формування витрат державного бюджету на фінансування організацій культури державного значення, який окреслено Лозовою Ольгою Юріївною, та систематизація міжнародного досвіду державного регулювання у сфері підтримки установ і організацій, які опікуються культурними цінностями.

Таким чином, надані практичні пропозиції автора дисертаційного дослідження є корисними в роботі управління культури, туризму, національностей і релігій Дніпропетровської обласної державної адміністрації.

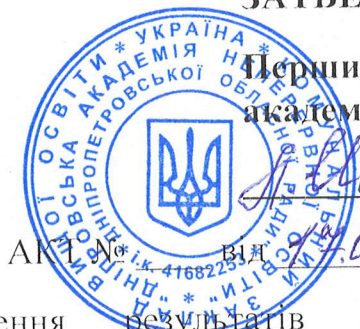
Начальник управління культури, туризму,
національностей і релігій Дніпропетровської
обласної державної адміністрації

Наталія ПЕРШИНА

11.06.2024

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Дніпровської академії неперервної освіти

Людмила ШАПРАН

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача вищої освіти Лозової Ольги Юріївни на тему «Організаційно-економічний механізм державного регулювання у сфері культури» на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління.

Комісія в складі:

голова – директор навчально-наукового інституту управління, д.держ.упр., проф. Романенко К.М.,

члени комісії – доцент кафедри публічного управління та права, к.держ.упр., доц. Волкова Н.В.; доцент кафедри публічного управління та права, к.держ.упр., доц. Хитько М.М.,

цим актом засвідчують, що результати дисертаційного дослідження Лозової О.Ю. тему «Організаційно-економічний механізм державного регулювання у сфері культури» (зокрема, концептуальний підхід до формування витрат бюджету на зміст підвідомчих організацій і розвиток їх матеріально-технічної бази, ціннісно-орієнтований підхід до модернізації державного регулювання щодо розвитку культури в Українській державі, шляхом обґрунтування ціннісної складової культури, як системоутворюючої, шляхи вдосконалення організаційно-економічного механізму державного регулювання в області культури через подолання роз'єднаності органів державної влади) використовуються під час проведення лекцій та практичних занять на курсах підвищення кваліфікації при викладанні інтегрованого курсу для вчителів предметів мистецької освітньої галузі та курсу «Мистецька освіта Нової української школи», а також із навчальної дисципліни «Організаційно-правові засади публічного управління» за програмою підготовки здобувачів за другим (магістерським) рівнем вищої освіти, спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування» у Дніпровській академії неперервної освіти.

Голова комісії:

д.держ.упр., професор

Катерина РОМАНЕНКО

Члени комісії:

к.держ.упр., доцент

Наталія ВОЛКОВА

к.держ.упр., доцент

Майя ХИТЬКО